

Ekim 2024

SOSYAL HİZMET

ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMA VE DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR

DOÇ. DR. ÖZGÜR ALTINDAĞ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2024

ISBN • 978-625-6172-36-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.serüvenyayınevi.com

e-mail: serüvenyayınevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

SOSYAL HİZMET
ALANINDA
ULUSLARARASI ÇALIŞMA
VE DEĞERLENDİRMELER

Ekim 2024

Editör

DOÇ. DR. ÖZGÜR ALTINDAĞ

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

SİGARA BAĞIMLILIĞI

Abdulkadir ILGAZ..... 1

Bölüm 2

TÜRKİYE’DE TIBBİ SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Arif DURĞUN..... 13

Bölüm 3

ÇOCUK EVLERİ SİTESİNDE KALAN ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARI İLE SALDIRGANLIK VE ÖFKE DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Cezmi ERVÜZ..... 27

Nilgün KÜÇÜKKARACA 27

Bölüm 4

SOSYAL HİZMET ALANINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE DİJİTAL EĞİLİMLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Hülya KARAKARTAL..... 47

Bölüm 5

YAPAY ZEKANIN GELİŞİMİYLE YÜKSELEN ENDİŞE: İŞSİZLİK

Mehmet BAŞCILLAR 67

Bölüm 6

SOSYAL HİZMETLER MEVZUATININ SOSYAL HİZMET MESLEK VE DİSİPLİNİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet BİRİNCİ..... 83

Bölüm 7

TÜRKLERDE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINA KISA BİR BAKIŞ: ÖRNEK
UYGULAMALAR VE KURULUŞLAR

<i>Mustafa Emin AKÇİN</i>	123
<i>Abdulkadir ILGAZ</i>	123

Bölüm 8

MANEVİYAT, MANEVİ BAKIM VE MANEVİ SOSYAL HİZMET

<i>Arif DURĞUN</i>	135
--------------------------	-----



Bölüm 1

SİGARA BAĞIMLILIĞI

Abdulkadir Ilgaz¹

¹ Öğr.Gör. Karabük Üniversitesi, abdulcadirilgaz@karabuk.edu.tr
0000-0003-0031-7203

Sigara içmek, özellikle nedenleri açısından büyük önem taşıyan bir psikososyal sorundur (Yorgancıoğlu ve Esen,2000). Sigara, içerdiği nikotin maddesi nedeniyle bağımlılık yapıcı özellik taşır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sigara bağımlılığını “düzenli olarak günde bir sigara içmek” şeklinde tanımlamıştır (Mathers ve Loncar 2006). Sigara kullanımı, tüm dünyada önlenebilir, bulaşıcı olmayan hastalıkların ve ölümlerin başlıca nedenleri arasında yer alır ve bu bağlamda, sigara, önemli bir mortalite (ölüm) ve morbidite (hastalık) nedeni olarak kabul edilmektedir. Sigara bağımlılığı, nikotinin etkisiyle bireyin hem fiziksel hem de psikolojik olarak sigaraya ihtiyaç duyması şeklinde ortaya çıkan bir durumdur. Nikotin, beyinde dopamin salınımını tetikleyerek kısa süreli bir keyif ve rahatlama hissi verir. Ancak bu his kısa süre sonra kaybolur ve vücut tekrar nikotin ister, bu da kişide yeniden sigara içme isteğini doğurur. Fiziksel bağımlılık, vücudun nikotini sürekli talep etmesiyle gelişirken, psikolojik bağımlılık sigaranın stresle başa çıkma veya sosyal bir alışkanlık olarak benimsenmesiyle oluşur. Sigara bağımlılığı üzerine yapılan araştırmaların ortaya koyduğu en önemli ve tartışmasız kabul edilen gerçek, bu alışkanlığın yaklaşık %40 oranında 15-19 yaşları arasında başladığıdır. Hem dünyada hem de ülkemizde 15 yaş üzerindeki nüfusun yaklaşık %45'inin ciddi boyutlarda sigara bağımlısı olduğu varsayımı, sorunun özellikle gençler açısından ne kadar büyük bir önem taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Sigara bağımlılığı sadece fiziksel boyutla sınırlı değildir; aynı zamanda davranışsal ve duygusal faktörler de bu bağımlılığı besler. Sigara içme, birçok birey için günlük rutinlerinin bir parçası haline gelir ve zamanla bu alışkanlık yaşamın vazgeçilmez bir parçası olur. Nikotinin beyindeki ödül sistemi üzerindeki etkileri, kişinin sigara olmadan odaklanma, rahatlama veya günlük işlevlerini yerine getirme konusunda zorlanmasına neden olabilir. Bu bağımlılık, uzun vadede ciddi sağlık sorunlarına yol açar ve sigarayı bırakma süreci, nikotin yoksunluğu belirtileri nedeniyle oldukça zorlu hale gelir. Sigaranın içerisinde yer alan nikotin, bağımlılık yapan en önemli bileşendir. Nikotin, beyindeki dopamin salınımını artırarak kısa süreli bir rahatlama ve haz duygusu yaratır. Yetişkinler, günlük stresle başa çıkma, rahatlama ya da sosyal bir etkinlik olarak sigara içmeyi sürdürdükçe, nikotinin etkisi altında kalırlar ve bağımlılık gelişir. Bu bağımlılık, yalnızca fiziksel bir gereksinim değil, aynı zamanda psikolojik bir alışkanlık halini alır.

SİGARANIN SAĞLIĞA ZARARLARI

Sigara içmek ve ikincil sigara dumanına maruz kalmak, kardiyovasküler sistem hastalıklarının etyolojisinde yer alan önlenebilir en önemli faktörlerden biridir. Sigara dumanında bulunan karbon monoksit, hemoglobine doğrudan bağlanarak kanın oksijen taşıma kapasitesini önemli ölçüde düşürür, bu da dokuların yeterli oksijen almasını engeller. Aynı zamanda, nikotin kardiyovasküler sistemi doğrudan etkileyerek kalp ve damar fonksiyonlarını olumsuz yönde etkiler (Karlıkaya ve ark 2006). Dünya Sağlık Örgütü'nün

2000 yılında yayımladığı raporda da belirtildiği gibi, sigara içen bireylerde kardiyovasküler hastalıklara bağlı ölüm riski, sigara içmeyenlere oranla 2 ila 4 kat daha fazladır. Sigaranın kardiyovasküler sistem üzerindeki etkileri, bireyin günlük tükettiği sigara miktarına, sigaraya başlama yaşına ve sigara içme süresine bağlı olarak değişiklik gösterir (Karlıkaya ve ark 2006). Buna ek olarak, sigarayı bıraktıktan sadece bir yıl sonra, kalp krizi geçirme riskinde belirgin bir azalma gözlemlenmektedir. Bu da sigarayı bırakmanın sağlık açısından ne kadar kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra, sigara içme ve sigara bağımlılığı, kadın ve erkeklerde cinsel işlev bozukluklarına yol açabilir (Akdeniz, 2019). Sigaranın overler ve testisler üzerinde bıraktığı toksik etki, infertilite (kısırlık) riskini artırır. Sigara bağımlılığı olan bireylerde infertilite gelişme riski, sigara içmeyenlere kıyasla çok daha yüksektir (Öztoprak ve Günay 2013). Kadınlarda sigara kullanımı, üreme sağlığını ciddi şekilde etkileyebilir; örneğin gebelik sırasında sigara içmek, spontan abortus (düşük), plasenta problemleri ve ektopik gebelik gibi ciddi komplikasyonlara yol açabilir. Gebe olmayan kadınlarda ise sigara kullanımı, menstrual siklus düzensizlikleri, osteoporoz, erken menopoza ve jinekolojik kanserler gibi sağlık sorunlarına sebep olabilir. Bu etkiler, sigaranın bireylerin genel sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini geniş bir yelpazede göstermekte ve sigara kullanımının gerek üreme sağlığı gerekse genel vücut fonksiyonları üzerindeki zararlı sonuçlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sigara, KOAH'ın başlıca nedenlerinden biridir. KOAH, hava yollarında kalıcı daralmaya neden olan, nefes darlığı ve öksürükle seyreden kronik bir hastalıktır. Sigara dumanı, akciğerlerdeki küçük hava kesecikleri olan alveollere zarar vererek solunum kapasitesini düşürür. Sigara ile ilişkilendirilen hastalıkların başında akciğer kanseri, KOAH (Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı) ve astım gibi solunum sistemi hastalıkları gelmektedir (Okutan ve Çalışkan, 2011). Sigara içmek ve pasif sigara dumanına maruz kalmak, özellikle akciğer kanseri ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiştir.

Sigara içmek, tip 2 diyabet riskini önemli ölçüde artırır. Yapılan araştırmalara göre, geçmişte sigara içen bireylerde tip 2 diyabet gelişme riski %28 daha fazladır. Bunun yanında, sigara dumanına aktif ya da pasif olarak hiç maruz kalmayan bireylerde tip 2 diyabet gelişme riski, sigara içen ya da pasif içici olanlara göre daha düşüktür (Zhang ve ark 2011).

Sigara bırakıldıktan sonra bu risk zamanla azalmakta ve sigara dumanına maruz kalmayan bireylerin risk seviyesine yaklaşmaktadır. Bu nedenle, sigarayı bırakmak hem diyabet riskini azaltır hem de genel sağlık üzerinde olumlu etkiler yaratır.

Sigara içme ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmalar, sigara içen bireylerde depresif belirtilerin daha sık görüldü-

ğünü ortaya koymuştur (Gümüş, 2015). Sigara içen kişilerde depresyon riski, sigara kullanmayanlara göre daha yüksektir. Yapılan araştırmalar, sigara bağımlısı olan kişilerin, sigara kullanmayanlara kıyasla daha yüksek depresyon geçirme olasılığına sahip olduğunu ve yaşamdan doyum sağlayamama oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Kamışlı ve ark., 2008). Bu bulgular, sigara içmenin psikolojik sağlığı olumsuz etkilediğini ve sigara bağımlılığı olan bireylerin duygusal sorunlarla daha sık karşılaştığını ortaya koymaktadır.

Sigara dumanında yaklaşık 70 kadar kanserojen madde bulunur. Bu maddeler, solunum yollarına nüfuz ederek akciğer hücrelerinde DNA hasarına yol açar. DNA hasarı, hücrelerin kontrolsüz bir şekilde çoğalmasına ve tümör oluşumuna neden olabilir. Sigara içen kişilerde akciğer kanseri gelişme riski, içmeyenlere kıyasla yaklaşık 15 ila 30 kat daha fazladır. Pasif içicilik bile akciğer kanseri riskini önemli ölçüde artırır. Sigara dumanı, hava yollarını daraltarak astımlı bireylerde nefes darlığı, öksürük ve hırıltılı solunum gibi semptomları artırır.

Sigara içmek, akciğerlerin hem yapısal hem de işlevsel sağlığını ciddi şekilde tehdit eden bir alışkanlıktır. Sigaranın neden olduğu akciğer hastalıkları arasında KOAH, akciğer kanseri, kronik bronşit ve zatürre gibi hayatı tehdit eden durumlar yer alır. Bu hastalıklar, bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürdüğü gibi, erken ölüm riskini de artırır.

RİSKLİ GRUPLARDA SİGARA KULLANIMI

Gebelerde Sigara Kullanımı: Kadınlarda gelişen sigara bağımlılığı, sıklıkla gebelik döneminde de devam edebilmektedir. Araştırmalar, sigara bağımlısı kadınların %50-70'inin gebelik sürecinde de sigara içmeye devam ettiğini göstermektedir (Kublay ve Terzioğlu,2008). Bu durum, anne ve bebek sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmakta, gebelik sırasında sigara içmenin düşük, erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve diğer komplikasyon risklerini artırdığı bilinmektedir. Gebelik döneminde sigara kullanımının temel nedeni, annenin hamilelik sürecinde de sigara içme alışkanlığını sürdürmesidir. Bu durum, annenin sigarayı stresle başa çıkma veya rahatlama aracı olarak kullanmaya devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu alışkanlık sürdükçe, sigaranın kendisi aslında daha büyük bir stres ve sağlık riski kaynağı haline gelmektedir. Sigara içmenin, anne adayının vücudunda yarattığı fizyolojik stres ve potansiyel sağlık komplikasyonları, gebelik döneminde çok daha belirgin ve tehlikeli bir hale gelir. Hamilelik sırasında devam eden sigara kullanımı, bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkileyerek hem annenin hem de bebeğin sağlığını riske atar(Kublay ve Terzioğlu,2008). Anne adayını, sigarayı bırakmadığında, gebelik süresince düşük yapma riski, erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve plasenta sorunları gibi ciddi komplikasyonlarla karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle, sigara kullanımı sadece annenin sağlığı üze-

rinde olumsuz etkiler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda doğmamış bebeğin sağlığını da ciddi şekilde tehlikeye atar. Sigaranın içeriğinde bulunan nikotin ve karbon monoksit gibi zararlı maddeler, özellikle gebelik döneminde bebek sağlığı açısından son derece tehlikelidir. Anne karnındaki bebek, besin ve oksijen ihtiyaçlarını plasenta ve göbek kordonu aracılığıyla karşılamaktadır. Ancak sigara içen hamile kadınlarda, sigaradaki zararlı maddeler kan dolaşımına karışarak bebeğe ulaşan oksijen miktarını önemli ölçüde azaltır. Karbon monoksit, annenin kanındaki hemoglobine bağlanarak oksijen taşıma kapasitesini düşürür, bu da bebeğin yeterince beslenememesi ve normal gelişimini sürdürememesi sonucunu doğurur. Oksijen, fetüsün büyümesi ve organ gelişimi için kritik öneme sahip en temel faktördür. Annenin kanında oksijen seviyeleri düştüğünde, bebeğe giden oksijen miktarıyla birlikte diğer hayati besin maddelerinin de iletimi azalır. Bu durum, sigara içen annelerin bebeklerinde büyüme ve gelişme geriliği riskini artırır. Bebeğin organlarının tam anlamıyla gelişmemesi, doğum sonrası sağlık sorunlarına ve düşük doğum ağırlığına yol açabilir. Dahası, oksijen eksikliği beyin gelişimini de olumsuz etkileyerek uzun vadede öğrenme güçlüğü, motor beceri sorunları ve diğer nörolojik problemler gibi kalıcı hasarlara neden olabilir. Anne karnında yeterince oksijen alamayan bebekler, yalnızca fiziksel gelişimlerinde gerilik yaşamakla kalmaz, aynı zamanda doğumdan sonraki yaşamlarında da sağlık açısından zorluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, gebelik sırasında sigara kullanımının, bebeğin sağlığı üzerinde çok ciddi ve geri dönüşü zor etkileri olabileceği unutulmamalıdır.

Ergenlerde Sigara Kullanımı: Ergenlik dönemi, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçiş yaptığı kritik bir dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bu dönemi 10-19 yaş arası olarak tanımlamaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturan ergenler hem fiziksel hem de psikolojik değişimlerin yoğun yaşandığı bir süreçten geçerler. Bu dönemde kimlik gelişimi, bağımsızlık arayışı ve çevre tarafından kabul edilme çabası gibi önemli adımlar atılır. Ancak bu süreçte ergenler, çevresel etkiler ve duygusal karmaşıklıklar nedeniyle riskli davranışlara yönelebilirler. Ergenlik döneminde sıkça karşılaşılan riskli davranışlar arasında sigara içme, madde kullanımı, riskli cinsel davranışlar, şiddet eğilimleri ve kazalar yer alır. Bu davranışlar, ergenlerin büyüme süreçlerinde karşılaştıkları psikolojik ve sosyal baskılardan kaynaklanabilir. Merak, yetişkinlere öykünme, rol model alma ve arkadaş gruplarına uyum sağlama çabası, ergenlerin bu tür riskli davranışlara yönelmelerine neden olabilir. Aynı zamanda, ergenlerin ruhsal sorunlar yaşadığı bir dönemde, bu olumsuz davranışlar bir kaçış mekanizması olarak da görülebilir (Mete ve ark,2020).

Bu dönemde edinilen zararlı alışkanlıklar, yalnızca ergenlik süreci ile sınırlı kalmaz. Sigara içme, madde kullanımı gibi davranışlar, yetişkinlik dönemine taşınarak, bireyin yaşam kalitesini ciddi anlamda düşürebilir. Bu tür alışkanlıklar, yetişkinlik döneminde ölüm oranlarını (mortalite) ve hastalık

sıklığını (morbidite) artırarak uzun vadede birey ve toplum üzerinde ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir.

Ergenlikteki bu tür riskli davranışlarla mücadele etmek hem bireysel hem de toplumsal sağlık açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde ailelerin, öğretmenlerin ve toplumun genel olarak ergenlere olumlu rol modeller sunması, destekleyici bir iletişim ve rehberlik sağlaması, ergenlerin bu olumsuz alışkanlıklardan korunmasına yardımcı olabilir.

Ergenlik dönemi, bireylerin sigara denemelerinin yaygın olduğu kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde ergenler, fiziksel, toplumsal ve psikososyal pek çok değişiklikle karşı karşıya kalır ve bu değişiklikler onların yaşamını derinden etkiler. Ergenlerin üzerindeki bu baskı, aile yapısı, sosyal çevre, akran ilişkileri ve toplumsal normlar gibi çeşitli çevresel faktörlerin etkisiyle daha da güçlenir. Özellikle çevresel koşulların olumsuz olduğu durumlarda, bazı ergenler tehlikeli davranışlara yönelme riski altında olan bir grup olarak değerlendirilir. Bu dönemde yaşanan sorunlarla baş edemeyen ve duygusal olarak zorlanan ergenler, zaman zaman sigara gibi zararlı maddeleri bir başa çıkma mekanizması olarak kullanabilirler. Özellikle stresle başa çıkma, kaygı ve sosyal uyum sağlamada zorlanan ergenler için bu tür maddeler, geçici bir rahatlama ya da kaçış yolu olarak görülebilir. Ayrıca ergenlik döneminde akran etkisi büyük bir rol oynar. Gençler, bu dönemde akran grubuna kabul edilme ve onaylanma arzusu ile sigara kullanımına yönelebilirler. Akran baskısı, bu tür zararlı alışkanlıkların yaygınlaşmasına katkıda bulunan en önemli faktörlerden biridir. Bunun yanı sıra, ergenlik döneminde dürtü kontrolü sorunları da sık görülür. Gençler, uzun vadeli sonuçları düşünmeden anlık dürtülerine göre hareket etme eğilimindedirler, bu da sigara gibi riskli davranışları denemelerini daha olası hale getirir. Yapılan araştırmalara göre, sigara içen gençlerin yaklaşık dörtte biri ilk sigarasını on yaşına gelmeden önce denemektedir. Bu durum, sigara kullanımının ergenlikte ne kadar erken yaşlarda başladığını ve gençler üzerinde ne kadar derin bir etki bıraktığını göstermektedir. Sigara ile erken yaşlarda tanışan bireyler, ilerleyen yıllarda bağımlılık geliştirme riskiyle karşı karşıya kalır ve bu da hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı ciddi şekilde tehdit eder. Çocukluk döneminde merak ve bilgisizlikle, ergenlikte ise kimlik arayışı ve başkalarını taklit etme eğilimiyle başlayan bağımlılık süreci, genellikle sigara ile ilk adımlarını atar. Sigara, genç kuşaklar arasında genellikle diğer bağımlılık yapıcı maddelerle tanışmanın ilk basamağıdır. Bunun nedeni, sigaranın yaygın olarak erişilebilir ve genellikle yetişkinlik sembolü gibi algılanmasıdır. Ancak sigara, tıpkı diğer bağımlılık yapıcı maddeler gibi, merkezi sinir sistemini etkileyerek kullanıcı üzerinde ruhsal ve fiziksel bağımlılık yaratır.

Yetişkinlerde Sigara Kullanımı: Yetişkinlerde sigara kullanımı, hem bireylerin sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratan hem de toplumsal ve ekonomik boyutları olan karmaşık bir konudur. Sigara içme alışkanlığı,

genellikle genç yaşlarda başlasa da birçok birey bu alışkanlığı yetişkinlik döneminde sürdürmekte ve zamanla nikotin bağımlılığı geliştirmektedir. Sigara içmek, yalnızca fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal yaşamı da olumsuz yönde etkileyen bir davranış biçimi haline gelir. Yetişkinler arasında sigara kullanımının pek çok nedeni bulunmaktadır. Genellikle sigara kullanımı, genç yaşlarda arkadaş çevresinin etkisiyle veya sosyal kabul arayışıyla başlar. Ancak yetişkinlik dönemine geçildiğinde bu alışkanlığın devam etmesinin farklı sebepleri vardır:

Stresle Başa Çıkma: Yetişkinlik, iş hayatı, aile sorumlulukları ve finansal yükümlülükler gibi çeşitli stres kaynaklarıyla doludur. Birçok yetişkin, sigarayı bir tür stresle başa çıkma yöntemi olarak kullanır. Sigara içmek, kısa vadede rahatlama sağlayan bir davranış olarak kabul edilir ve bu nedenle stresli anlarda bir sığınak haline gelir.

Sosyal Alışkanlık: Yetişkinler arasında sigara içmek, bazı sosyal ortamlarda bir araya gelme ve iletişim kurma yöntemi olarak görülür. Özellikle sigara içme molaları, işyerlerinde veya sosyal etkinliklerde bir arada olma ve sohbet etme fırsatı sunar. Bu sosyal boyut, sigara içme alışkanlığının sürdürülmesinde önemli bir faktör olabilir.

Fiziksel Bağımlılık: Sigara içen yetişkinler, zamanla nikotine karşı fiziksel bir bağımlılık geliştirirler. Nikotin, beyindeki kimyasal süreçleri etkileyerek, vücudun sürekli bu maddeyi istemesine yol açar. Bu da sigara içmenin bir zorunluluk haline gelmesine neden olur ve kişi sigarayı bırakmak istese bile vücut bu ihtiyacı karşılamak için sürekli bir istek duyabilir.

Psikolojik Bağımlılık: Sigara içmek, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik bir bağımlılığa da neden olur. Birçok yetişkin için sigara içme davranışı, belirli duygusal durumlarla (örneğin kaygı, öfke veya can sıkıntısı) ilişkilidir. Sigara içmek, bu duygusal durumları hafifletme aracı olarak kullanılır ve zamanla bu döngü, sigara içmenin sürekli hale gelmesine yol açar.

Yetişkinlerde sigara kullanımının sağlık üzerindeki etkileri, zamanla birikerek ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir. Sigara içmek, başta solunum ve kardiyovasküler sistem olmak üzere vücudun birçok bölgesine zarar verir.

Yetişkinler arasında sigara kullanımına bağlı olarak gelişen başlıca sağlık sorunları şunlardır:

Akciğer Hastalıkları: Sigara, başta akciğer kanseri olmak üzere kronik bronşit ve amfizem gibi solunum yolu hastalıklarının en büyük nedenlerinden biridir. Sigara içen yetişkinler, akciğer dokularında kalıcı hasarlar oluşması nedeniyle nefes alma güçlüğü çekebilirler ve zamanla bu sorunlar yaşam kalitesini düşürür. (İnce ve Koçak,2018).

Kalp ve Damar Hastalıkları: Sigara içmek, kalp krizi, felç ve damar tıka-

nıklığı gibi ciddi kardiyovasküler sorunların en büyük nedenlerinden biridir. Nikotin ve karbon monoksit gibi zararlı maddeler, kan damarlarını daraltarak kan akışını zorlaştırır ve kalp sağlığını olumsuz yönde etkiler. Sigara içen yetişkinler, sigara içmeyenlere kıyasla kardiyovasküler hastalıklara yakalanma riskini 2-4 kat artırmış olur.

Kanser Riski: Sigara, yalnızca akciğer kanseri riskini artırmakla kalmaz, aynı zamanda ağız, boğaz, pankreas, böbrek ve mesane kanseri gibi diğer birçok kanser türünün gelişme riskini de önemli ölçüde yükseltir. Sigara dumanında bulunan kimyasal maddeler, hücrelerde mutasyonlara neden olarak kanser oluşumuna zemin hazırlar.

Bağışıklık Sistemi Üzerindeki Etkiler: Sigara kullanımı, vücudun bağışıklık sistemini zayıflatarak enfeksiyonlara karşı direnci azaltır. Sigara içen yetişkinler, soğuk algınlığı, grip ve zatürre gibi enfeksiyon hastalıklarına karşı daha duyarlı hale gelirler (İnce ve Koçak,2018).

SİGARANIN EKONOMİK BOYUTLARI

Yetişkinler arasında sigara kullanımının yalnızca sağlık üzerinde değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal boyutları da bulunmaktadır. Sigara içen bireyler hem kişisel harcamaları hem de sağlık sistemine getirdiği yük açısından önemli maliyetlerle karşı karşıya kalırlar. Sigara, sürekli olarak satın alınması gereken bir ürün olduğu için bireylerin bütçelerinde önemli bir yer tutabilir. Ayrıca sigaraya bağlı hastalıklar, sağlık hizmetlerine olan talebi artırarak toplumun genel sağlık harcamalarını da yükseltir. Tütün bağımlılığı ve sigara dumanına maruz kalma ülkemiz açısından son derece büyük bir halk sağlığı sorunudur. Tütün salgını akciğer kanseri, kalp hastalıkları ve diğer nedenlere bağlı olarak her yıl 5,4 milyon kişinin ölümüne neden olmaktadır (Özcan ve Taş,2013). Sigara içmenin iş hayatı üzerindeki etkileri de dikkate değer. Sigara içen bireyler, sık sık sigara molası verdikleri için iş yerinde verimlilik kaybı yaşayabilirler. Ayrıca sigara kullanımı, iş gücü kaybına ve erken emeklilik gibi sorunlara yol açarak ekonomik üretkenliği olumsuz yönde etkileyebilir. İşgücü kaybı, malullük ve ölüm halleri gibi ek maliyetlerde göz önüne alındığında ekonomik boyutun kat ve kat artacağı kanıksanamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Özcan ve Taş,2013).

SİGARA İLE MÜCADELE SÜRECİNDE AİLENİN ÖNEMİ

Aile, bireyin kişisel ve duygusal gelişiminin temelinde yer alır; çocukların yaşamlarının ilk evrelerinde hem davranış hem de değerler açısından en önemli rehber olarak kabul edilir. Aile ortamı, güncel yaşamın gerekliliklerini ve toplumsal kuralları öğretirken, aynı zamanda sevgiyi ve güveni temel alan bir iletişim modeli sunmalıdır. Bu iletişim modeli, karşılıklı saygıya dayalı olmalı ve tüm aile bireylerinin birbirini anladığı, dinlediği bir ortam yaratmalıdır. Aile içi iletişim ve anlayış, bir nevi bütünsel bir sistemdir; bu

sistemin her bireyi, diğerlerinin duygusal ve zihinsel gelişimine katkı sağlar. Ancak bu sistemde bir aksama yaşandığında, özellikle çocuk ve genç bireylerin olumsuz dış etkenlere daha açık hale gelmeleri olasıdır. Aile bağlarının zayıflaması, bireyin başta madde bağımlılığı olmak üzere farklı riskli davranışlara yönelmesine neden olabilir. Aile içi güven ve desteğin yetersiz olduğu durumlarda, çocuklar ve gençler duygusal boşluklarını doldurmak için dışarıda arayışlara girebilirler. Bu arayışlar, sigara ve tütün gibi maddelerin ilk kez denenmesi ile başlayıp, zamanla bağımlılığa dönüşebilir. Bu noktada, ebeveynlerin çocuklarının riskli davranışları ya da zararlı madde kullanımıyla karşılaşmaları durumunda bu konuları küçümsememeleri ve “bu da bir geçiş evresidir” diyerek göz ardı etmemeleri gerekir. İlk başta basit gibi görünen bir tütün ürünü denemesi, aslında gelecekte daha ciddi bir bağımlılığın temellerini atabilir. Ebeveynler, bu tür riskli durumlarla karşılaştıklarında vakit kaybetmeden uzman yardımı almaktan çekinmemelidir. Zira bağımlılık, erken evrelerde müdahale edilmediğinde keyif ve haz döngüsü içerisine girebilir (Özlu, 2008) bu da bireyin kontrolünü kaybederek bağımlı hale gelmesine yol açabilir. Aileyi oluşturan tüm fertlerin birbirleriyle anlamlı ve samimi bir iletişim kurmaları, çocukların kendilerini güvende hissetmeleri, duygularını rahatça ifade edebilmeleri ve özgüvenli bireyler olarak yetişmeleri adına kritik bir öneme sahiptir. Çocuklar, aile içindeki iletişim sayesinde duygularını ifade etmeyi, saygılı bir şekilde düşüncelerini paylaşmayı ve karşılıklı anlayış içinde ilişkiler kurmayı öğrenirler. Özellikle öfke, hakaret ve şiddetin olmadığı, sevgi ve saygı çerçevesinde bir iletişim ortamı, çocuğun ve gencin kendini değerli hissetmesini sağlar. Bu tür bir ortamda, çocuk ve genç bireylerin duygu ve düşüncelerinin dinlenmesi, onların sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal olarak da sağlıklı bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunur. Çocuklar, ailede gördükleri bu saygılı ve güvenli ortam sayesinde kendilerini özgürce ifade etmeyi, haklarına sahip çıkmayı ve sınırlarını korumayı öğrenirler. Ebeveynlerin çocuklarına övgüde bulunması, onları cesaretlendirmesi, başarılarını takdir etmesi ve onlara alan tanıması, çocukların kendi yeteneklerine güvenmelerini ve bağımsız kararlar verebilmelerini sağlar. Aile içinde, belli sınırlar dahilinde çocukların bağımsızlık kazanmasına olanak sağlanması, onların özgürlük ihtiyacını karşılarken aynı zamanda sorumluluk bilincini de geliştirmelerine yardımcı olur. Her bireyin, özellikle de çocukların, kendilerini ifade edebilme ve belli bir ölçüde bağımsız olabilme ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçların sağlıklı bir şekilde karşılanması, onların kişisel gelişimlerine olumlu katkı sunar ve gelecekte daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına zemin hazırlar. Çocuklar, ebeveynlerinden sadece fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasını değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik olarak da desteklenmeyi beklerler. Eğitimlerinde başarılı olmaları, geleceğe dair umutlarının korunması ve bu süreçte aileden aldıkları destek, onların hedeflerine ulaşmalarında itici bir güç olacaktır. Ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını anlaması ve bu doğrultuda onlara rehberlik etmesi, ço-

cukların geleceğe umutla bakmalarını ve güven içinde büyümelerini sağlar. Anne ve babalar, çocukların ilk ve en önemli rol modelleri olarak, onların davranışlarını şekillendirme konusunda büyük bir etkiye sahiptir. Çocuklar, dünyayı anlamlandırmaya başladıkları ilk dönemden itibaren, anne ve babalarının davranışlarını gözlemler ve onları taklit eder. Bu süreçte çocuklar, ebeveynlerinin birbirlerine ve çevrelerine karşı sergiledikleri tavırlardan, sorunlarla nasıl başa çıktıklarına kadar her şeyi öğrenirler. Bir problemle karşılaştıklarında, anne ve babalarının bu tür durumlarda nasıl davrandıklarını izleyerek, kendi tepkilerini bu gözlemler üzerinden şekillendirirler.

Örneğin, sigara kullanan ebeveynler, çocuklarına sigaranın zararlı olduğunu söylese bile, bu mesaj inandırıcı gelmeyebilir. Çünkü çocuklar, sözlerden çok davranışlara odaklanır. Ebeveynlerin sigara içmesi, çocukların bilinçaltısında sigaranın normal bir davranış olduğu izlenimini yaratır. Çocuk, sözlerin değil, davranışların daha güçlü bir öğretici olduğunu içgüdüsel olarak fark eder. Sigara içen bir anne ya da baba, farkında olmadan çocuklarının zihinlerine bu alışkanlığın zararlı olduğunu anlatmak yerine, sigaranın sosyal açıdan kabul edilebilir bir davranış olduğunu yerleştirir. Ebeveynler, çocuklarının gözünde vazgeçilmez rol modeller olduğu için, bu tür zararlı alışkanlıklar da normal bir yaşam biçimi olarak algılanabilir. Çocuklar ve gençler, yalnızca zararlı alışkanlıkları değil, aynı zamanda aile içinde yaşanan diğer olumlu ya da olumsuz davranışları da gözlemlerler. Anne ve babalar, çocuklarının sorumluluk üstlenme, öz güven kazanma ve zorluklarla başa çıkma yeteneklerini geliştirmelerinde büyük bir rol oynarlar. Çocuklar, kendilerine zaman ayrıldığında, duygularını ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir ortam bulduklarında ve aile içerisinde yol gösterici bir rehberlik gördüklerinde daha sağlıklı bireyler olarak yetişirler. Ebeveynlerin, çocuklarıyla ilgilenerek onların sorumluluklarını üstlenme sürecinde onlara destek olması, çocukların kişisel gelişimine ve bağımsız bireyler olmalarına büyük katkı sağlar. Ayrıca, çocuklara verilecek öz güven ve sorumluluk duygusu, onların zararlı alışkanlıklardan, özellikle madde kullanımı ve bağımlılıktan uzak kalmalarına yardımcı olabilir (Özcan ve Taş,2013). Öz güveni yüksek, kendi yeteneklerine ve kararlarına güvenen bir çocuk, dış etkenlere karşı daha dirençli olur. Ebeveynler, çocuklarına hayatın zorlukları karşısında ayakta durabilmeyi öğretirken, onlara sadece maddi olarak değil, manevi olarak da destek vermeli-dir. Sorunlarla başa çıkma yeteneklerini geliştiren çocuklar, madde kullanımı gibi olumsuz davranışlardan uzak kalabilirler. Özellikle zararlı alışkanlıklar söz konusu olduğunda, ebeveynlerin davranışlarının çocuklar üzerindeki etkisi, sözlerinden çok daha güçlü olabilir. Bu nedenle, çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmesi için ebeveynlerin hem kendi davranışlarına dikkat etmeleri hem de onlara sevgi, ilgi, destek ve sorumluluk duygusu aşılama-ları büyük bir önem taşır.

SİGARA BIRAKMA YÖNTEMLERİ

Sigara bırakma klinikleri, sigarayı bırakmak isteyen bireylere profesyonel destek sağlayan sağlık kuruluşlarıdır. Bu kliniklerde, başvuran kişilere genellikle grup terapileri ve destekleyici psikoterapi gibi yöntemlerle yardımcı olunur. Tedavi sürecinde, hastaların sigara içme alışkanlıkları, bağımlılık düzeyleri ve motivasyonları değerlendirilerek kişiye özel tedavi planları oluşturulur (Tür,1995)

Nikotin replasman tedavisi, kullanılan nikotin çikletleri, nikotin bağımlılığını azaltmaya ve sigarayı bırakmaya yardımcı bir yöntemdir (Yorgancıoğlu ve Esen,2000)

Farmakoterapi, Farmakolojik ilaçların kullanımının iki temel amacı vardır. Birincisi ilaçlar, sigara içme isteğini azaltarak bağımlılığı kontrol etmeye yardımcı olur. Ayrıca, nikotin yoksunluk belirtilerini hafifletir ve sigarayı bırakma sürecini kolaylaştırır. İkincisi, sigara bırakıldığında ortaya çıkan sinirlilik, depresyon, odaklanma güçlüğü gibi yoksunluk belirtilerini azaltarak kişinin süreci daha rahat atlattırmasını sağlar. Sigara bırakmayı kolaylaştıran ilaçlar, doktor kontrolünde kullanılır. Bu ilaçlar, sigara içme isteğini azaltarak yoksunluk belirtilerini hafifletir.

Davranışçı yöntemler, sigara bırakma tedavisinde kişinin sigara içme alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik iki ana yaklaşım içerir:

1- **Nefret tedavisi ve cezalandırma**: Bu yaklaşım, sigaraya karşı bir tiksinti ve nefret yaratmayı hedefler. Nefret ettirme teknikleri arasında:

-**Elektrikle uyarma tedavisi**: Bir dönem popüler olmasına rağmen etkili sonuçlar vermemiştir.

-**Bıktırma veya doyurma yöntemi**: Kişiye rahatsızlık verici bir his oluşana kadar aşırı miktarda sigara içirilir, tiksinti yaratarak bırakma amaçlanır. Bu yöntemin başarı oranı %18-60 arasında değişmekte, ancak uzun süreli başarı oranları tam olarak değerlendirilmemiştir.

-**Hızlı sigara içme**: Hastalar hızlı bir şekilde (6 saniyede 1 nefes) sigara içmeye zorlanır ve yüzlerine sigara dumanı verilerek tiksinti yaratılır. Kısa ve uzun vadede başarı oranı %60 civarındadır, ancak sonuçlar çelişkilidir (Yorgancıoğlu ve Esen,2000).

2- **Pozitif güçlendirme ve kendini yönetme**: Bu yaklaşım, cezalandırmadan ziyade kişinin olumlu davranışlarını pekiştirir. Kişi, sigara içme isteğini kontrol etme ve bağımlılıkla başa çıkma becerilerini geliştirir. Diğer nefret ettirme teknikleri arasında bayat sigara içirme ve nefes tutturma gibi yöntemler de uygulanmıştır (Yorgancıoğlu ve Esen,2000).

KAYNAKÇA

- Akdeniz, E. (2019). Sigara bağımlılığı sağlığa etkileri ve sigara bıraktırmada kullanılan transteoretik model. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 11-25.
- Akgül, S., & Kutluk, T. (2015). Çocuk ve ergenlerde tütün kontrolü. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 24, 1-5.
- Gümüş A, 2015. Üniversite Öğrencilerinde Sigara ve Alkol Kullanımı: Depresif belirtiler ve Umutsuzluk Yönünden Bir Değerlendirme. *Bağımlılık Derg.*, 16, 1, 9-17.
- İnce, M., & Koçak, M. C. (2018). Sigarayı bırakmada, kitle iletişim araçlarında yer alan kamu spotlarının etkisi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 1-11.
- Kamışlı AGS, Karatay AGG, Terzioğlu F, Kublay G, 2008. Sigara ve Ruh Sağlığı, Ankara, Sağlık Bakanlığı Yayını, Klasmat Matbaacılık, p.
- Karlıkaya, C., Öztuna, F., Solak, Z. A., Özkan, M., & Örsel, O. (2006). Tütün kontrolü. *Toraks dergisi*, 7(1), 51-64.
- Kublay, G., Terzioğlu, F., & Karatay, G. (2008). Gebelik ve sigara. *Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara*.
- Mathers CD, Loncar D, 2006. Projections of global mortality and burden of disease from 2002 to 2030. *PLoS medicine*, 3, 11, e442.
- Mete, B., Söyler, V., & Pehlivan, E. (2020). Adölesanlarda sigara içme ve madde kullanma prevalansı. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 64-71.
- Okutan O, Çalışkan T, 2011. Sigara ile ilişkili İnterstisyel Akciğer Hastalıkları. *Solum Dergisi*, 13, 3, 131-9.
- Özcan, S., Yunus Taş, H., & Çetin, Y. (2013). Sigara ile mücadelede toplumsal bilinç. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 152-175.
- ÖZLÜ, Tefvik; (2008), Sigara ve Bırakma Yolları, s;24, 1.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Öztoprak SD, Günay T, 2013. Sağlık açısından toplumsal cinsiyet ve tütün kontrolü. *Turkish Journal of Public Health*, 11, 3, 197
- Tür A. Sigarayı bırakma yöntemleri Tür A (ed) Sigaranın Sağlığa Etkileri ve Bırakma Yöntemleri'nde Samsun Logos Yayıncılık Tic A.½. 1995:194-209.
- Yorgancıoğlu, A., & Esen, A. (2000). Sigara bağımlılığı ve hekimler. *Toraks Dergisi*, 1(1), 90-5.
- Zhang L, Curhan GC, Hu FB, Rimm EB, Forman JP, 2011. Association between passive and active smoking and incident type 2 diabetes in women. *Diabetes care*, 34, 4, 892-7.



Bölüm 2

TÜRKİYE'DE TIBBİ SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Arif DURĞUN¹

¹ Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İBMYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Bolu/Türkiye, Orcid: 0000-0001-8210-7343, arifdurgun@ibu.edu.tr

Giriş

Sosyal Hizmet, mesleki ve bilimsel temelleri ile insanların sorunlarını çözmek, yaşam kalitesini artırmak, toplumu değiştirmek ve geliştirmek vb. amacına hizmet etmektedir. Bu amaç mikro-mezzo ve makro düzeylerde genelci uygulama perspektifi ile ele alınmakta ve uygulama düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Sosyal hizmetin öncelikli hedefi insanın değişmesi ve gelişmesi ile sosyo-ekonomik refahının güçlendirilmesidir. Günümüz vazgeçilmez meslekleri arasında kendine yer bulan sosyal hizmetin mesleki ve bilimsel gelişimi teknolojik, sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerle paralel olarak değişmekte ve müdahale alanı her geçen gün çeşitlenmektedir (Duyan, 2003). Sosyal hizmet, bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan, profesyonel bir uygulama ve akademik disiplindir (IFSW, 2024). Bu alanda çalışan profesyoneller, sosyal adalet, insan hakları ve bireysel ile toplumsal refahın geliştirilmesi için çaba gösterirler. Sosyal hizmetin temelinde, bireylerin kendi potansiyellerini en iyi şekilde kullanabilmeleri için gerekli koşulları sağlama ve onlara destek olma yönünde etik bir sorumluluk bulunur (Barker, 2003). Bu disiplin, çeşitli teorik yaklaşımları ve metodolojileri kullanarak, insanların sosyal ve ekonomik zorluklarla başa çıkabilmelerine yardımcı olmayı hedefler.

Sosyal hizmet pratiği, bireylerle doğrudan çalışmanın yanı sıra, toplumun geneline etkileyen politikaların geliştirilmesine de katkıda bulunur. Bu, sosyal politika analizi, savunuculuk, toplum geliştirme ve araştırma gibi geniş bir yelpazede gerçekleşir. Sosyal hizmet uzmanları, çocuklar, yaşlılar, engelliler, mülteciler, madde bağımlıları ve evsizler gibi toplumun en savunmasız kesimlerine hizmet verirken, aynı zamanda bu bireylerin seslerinin duyulmasına ve haklarının korunmasına da öncülük ederler.

Tıbbi sosyal hizmet, sağlık alanında etkili bir rol oynar. Bu hizmet, hastaların sağlık sistemine daha rahat erişebilmelerini sağlar, onlara psikososyal destek sunar ve genel yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedefler. Sağlık kuruluşlarında sunulan bu özel sosyal hizmet dalı, hastaların tedavi süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları aşmalarına yardımcı olur. Tıbbi sosyal hizmet uzmanları, tedavi ekiplerinin vazgeçilmez elemanlarıdır. Sağlık hizmetlerinin etkinliğini artıran ve destekleyen bu uzmanlar, hastaların psiko-sosyal ve ekonomik zorluklarını belirler, bu sorunlara yönelik çözüm yollarını planlar ve uygularlar. Tıbbi sosyal hizmetin amacı, tedavi gören hastaların hem ayakta hem de yatarak aldıkları tıbbi bakımdan en iyi şekilde faydalanmalarını sağlamaktır. Ayrıca, hastaların sosyal sağlığını korumak ve geliştirmek, aileleri ve sosyal çevreleriyle ilişkilerini düzenlemek ve tedaviyi etkileyebilecek psiko-sosyal ve ekonomik sorunları zamanında çözerek hastaların sosyal işlevlerini geri kazanmalarına yardımcı olmak da bu hizmetin hedefleri arasındadır (Sağlık Bakanlığı, 2011). Bu çalışmada, Türkiye’de tıbbi sosyal hizmet ve uygulamalarına yer verilecek ve tarihsel bir perspektiften tıbbi sos-

yal hizmetlerin kilometre taşlarına değinilecektir. Ayrıca 3 vaka örneğine yer verilecektir.

1. Sosyal Hizmetin Tanımlanması

Sosyal hizmet, toplumda pozitif değişiklikler yaratmayı ve bireylerin yaşamlarını iyileştirmeyi hedefleyen, uygulamalı bir meslek dalıdır. Bu alanda çalışan profesyoneller, bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve daha özgür bir yaşam sürmelerine yardımcı olur. Sosyal hizmet, adalet, eşitlik, karşılıklı sorumluluk ve çeşitliliğe duyulan saygı gibi temel değerler üzerine kuruludur. Bu meslek, insanların ve toplulukların karşılaştıkları sosyal ve ekonomik zorluklarla başa çıkmalarına destek olur. Sosyal hizmet uzmanları, teorik ve yerel bilgiyi kullanarak, bireylerin refahını artırmak ve toplumsal uyumu sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirirler. (IFSW, 2024).

Sosyal hizmet hem bir meslektir hem de sosyal bilimlerin disiplinlerinden biridir. En kısa tanımını yapmak gerekirse sosyal hizmet toplumsal fonksiyonelliğin artırılması mesleğidir (Tuncay & Tekin, 2022). Sosyal hizmet, bireyi merkeze alarak, onun çevresi ile etkileştiği noktaları dikkate alır ve kendine has bilimsel ilke, yöntem ve tekniklerle, çeşitli yaşam koşullarına sahip kişilere hizmet veren bir alandır. Bu disiplin, müracaatçılarla, onların ihtiyaç ve sorunlarına özgü çözümler geliştirerek müdahalelerde bulunur (Özbesler, 2013). “Sosyal Hizmet Sözlüğü”ne göre (Barker, 2003), sosyal hizmet; bireylerin psiko-sosyal fonksiyonlarını verimli bir şekilde sürdürebilmeleri için destek sağlayan, aynı zamanda toplumun ve sosyal değişimin etkilenmesi yoluyla insanların refahını koruma ve artırma amacı güden uygulamalı bir bilim olarak ifade edilir.

Sosyal hizmet, başlangıçta gönüllülük esasına dayalı ve hayırseverlik geleneğinin çok öncesine dayanan uygulamalarla şekillenmiş olmasına rağmen, profesyonel bir disiplin olarak tanımını 20. yüzyılın başlarında bulmuştur. Meslek, dini ve geleneksel perspektiflerden ayrılarak, bilimsel araştırmalara dayanan bir uygulama alanı haline gelmesi zaman almıştır. Sosyal hizmet, başlarda tıp, psikoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi alanlardan yararlanmış, günümüzde ise çeşitli bilgi dallarının bir araya geldiği eklektik bir yaklaşımla hizmet vermektedir (Zatrow, 2016). Bununla birlikte Sosyal hizmet, toplumda meydana gelen sorunlar nedeniyle ortaya çıkan sosyal bozulmaları ve geleneksel yardımseverlik anlayışının modern dünyada yetersiz kaldığı alanları doldurmak için var olan bir meslektir. Bu alanda çalışan profesyoneller, her bir vaka için özel olarak tasarlanmış yaklaşımlarla, sosyal problemleri çözmeye veya en az düzeye indirme görevini üstlenirler (Ataman, 2024).

Sosyal hizmet alanında “sosyal” kelimesi, bireylerin toplum içindeki günlük etkileşimlerini ve sosyal bağlarını ifade eder. Bu terim, sosyal hizmetin sadece bireysel ve ailevi meselelerle ilgilenmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal sorunların altında yatan nedenlere dair bilinçlendirme ve farkındalık

yaratma görevini de üstlendiğini belirtir. Diğer bir ifadeyle, sosyal hizmet, insanların karşılaştıkları sorunları hem bireysel hem de sosyal boyutlarıyla ele alır ve bu iki boyutun kesişim noktalarını önemser (Adams, Dominelli & Payne, 2015). Sosyal hizmet, etik sorumluluk hissi ve bu alandaki çalışmaların gerekliliği ile psikoloji ve psikiyatri alanlarından ayrılır; çünkü bu, onun temel bir özelliğidir (Zastrow, 2016). Sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcısı olan sosyal çalışmacıların, bireyler, aileler, örgütler ve daha büyük toplulukların karşılaştıkları sorunlarla baş etmeleri için çok çeşitli alanlardan eğitim ve uzmanlık bilgisine sahip olması gerekmektedir. Bu tıpkı pratisyen hekimin, çok çeşitli tıbbi problemlerle baş etmek üzere eğitim almasına benzer (Zastrow, 2016).

Sosyal hizmet, insanın değerini ve önemini önceleyen, insanın saygınlığını ve insan ilişkilerinin önemine vurgu yapan bir meslek olarak çeşitli alanlarda uygulama setine sahiptir. Özellikle sağlık sektöründe, hastanelerde gerçekleştirilen tıbbi sosyal hizmet, bu disiplinin kritik uygulama sahalarından biridir. Bu bağlamda, tıbbi alanda görev yapan sosyal hizmet profesyonelleri, hastaların ve ailelerinin hastalık ve tedavi süreçlerine adaptasyonunda tedavi ekibinin vazgeçilmez bir parçası olarak fark yaratmaktadır (Özbesler, 2013).

2. Tıbbi Sosyal Hizmet ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Sağlık, bireylerin genel iyilik halinin temel bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte tarih boyunca insanlar için önemli konuların en başında olagelmıştır. İnsanlar, sağlıklı kalmak ve sağlığı sürdürmek için çaba sarf etmiş, hastalıklarla karşılaştıklarında iyileşmek için çeşitli tedavi yöntemlerini denemişlerdir. Sağlıkla ilgili tanım ve algular zaman içinde evrilmiş ve değişim göstermiştir. Sağlık, ilk çağrışımında esas olarak fiziksel durumla ilişkilendirilmişken, Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımıyla kapsamı genişletilerek, bireyin psikolojik ve sosyal iyilik halini de içerecek şekilde genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Bu bütüncül tanımlama, sağlık hizmetlerinin sadece biyomedikal değil, aynı zamanda sosyal faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece tedavi kurumlarında, hastaların yalnızca somatik tedaviye değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik destek sistemlerine de ihtiyaç duyduğu ileri sürülmüştür (Şengül & Bulut, 2023).

Türkiye’de tıbbi sosyal hizmetlerin bilimsel temelleri ilk olarak 1964 yılında, Violet Bemmels’in liderliğindeki bir grup stajyer ile Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’nde atılmıştır. İki yıl sonra, 1966’da, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’nde oluşturulan sosyal serviste profesyonel bir sosyal hizmet uzmanı görevlendirilmiş ve bu sayede mesleki faaliyetler başlamıştır. Ardından 1967’de, Ankara Hastanesi ve Ankara Numune Hastanesi’ne sosyal hizmet uzmanları atanmış ve hizmet vermeye başlamışlardır (Durğun, 2022; Özbesler, 2013:). 1973 yılına gelindiğinde ise tıbbi sosyal hizmet alanında yaklaşık 20 sosyal hizmet uzmanı görev almıştır (Atalay, 2022). Bu alanda dünya gene-

lindeki uygulamaların kökeni yüzyılı aşkın bir geçmişe dayanmaktadır. Sosyal hizmet disiplini, küresel çapta sağlık alanında en geniş uygulama yelpazesine sahip meslek dallarından biri olarak ön plana çıkmakta ve multidisipliner sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Şengül & Bulut, 2023). Örneğin İngiltere’de tıbbi sosyal hizmetin profesyonel uygulamalarından biri Lady Almonerler tarafından gerçekleştirilmektedir. Almonerlerin iki görevi vardır.(1) hastalara yardım etmek, (2) hastaneyi korumaktır. Almonerler, evde tedavi gerektirecek durumlardaki hastaların hastaneye yatışlarının önüne geçerek enfeksiyonlardan korunması noktasında yardım ederken diğer taraftan hangi hastaların ücretsiz veya ücretli sağlık hizmeti alması gerektiğini belirler ve böylece hastane ve hastaların yüksek yararı gözetilmiş olur (Kennedy, 1923).

1973’te yürürlüğe giren Tedavi Kurumları Yönetmeliği ile başlayan tıbbi sosyal hizmet, 1983’te daha da geliştirilerek hastanelerde sosyal hizmet bölümlerinin kurulmasını ve sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesini standart hale getirmiştir. Bu uzmanların hastaların ailevi ve kişisel sorunlarına çözüm bulmada, sosyo-ekonomik durumlarını değerlendirerek finansal destek sağlamada ve hastane dışındaki kurumlarla işbirliği yaparak hastaların iyileşme sürecine katkıda bulunmada önemli rolleri vardır. 1993’te yapılan düzenlemelerle diyaliz merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı istihdamı genişletilmiş ve üniversite, devlet ve askeri hastanelerde bu alandaki uzman sayısı artmıştır. (Özbesler, 2013).

3. Hastanelerde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları

Türkiye’de, sosyal hizmet disiplininin bilimsel ilerlemeleriyle paralel bir şekilde, son otuz yılda hastane ortamlarında tıbbi sosyal hizmet uygulamaları hızla gelişmiştir. Bu gelişme, hastaların kapsamlı ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara bütüncül bir destek sağlamak için sosyal hizmet uzmanlarının rolünün genişletilmesini içermektedir.

2011 yılında çıkarılan Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesi’nde ise Tıbbi sosyal hizmetlerin standart çerçevesi tanımlanmış ve uygulama birliği sağlanmıştır. Bu yönetmelikten faydalanarak tıbbi sosyal hizmetin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: Tıbbi sosyal hizmet, hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanmasını sağlamak, sosyal sağlığı korumak ve geliştirmek, hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerini düzenlemek, tedavi sürecini etkileyen psikososyal ve sosyoekonomik sorunları zamanında çözerek hastanın sosyal işlevselliğini yeniden kazanmasını amaçlayan bir uygulamadır. Bunları tek tek açıklamak gerekirse:

Hastaların Tıbbi Tedaviden Etkili Şekilde Yararlanması: Tıbbi sosyal hizmet, hastaların tıbbi tedaviden en iyi şekilde yararlanmasını sağlamak için psikososyal destek ve danışmanlık hizmetleri sunar. Hastaların tedaviye uyumunu artırmak ve tıbbi tavsiyelere daha iyi uymalarını sağlamak amacıyla çalışır.

Sosyal Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesi: Hastaların sosyal sağlığını korumak ve geliştirmek için sosyal hizmet müdahalesi yapar. Dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerle eşitsizlikleri azaltmayı hedefler.

Hastanın Ailesi ve Çevresi ile İlişkilerin Düzenlenmesi: Aile içi ilişkileri düzenlemek, hastanın destek sistemini güçlendirmek ve sosyal izolasyonu önlemek için çalışır. Aile ve çevre ile işbirliği yaparak hastanın iyileşme sürecini destekler.

Psikososyal ve Sosyoekonomik Sorunların Çözülmesi: Hastaların yaşadığı psikososyal ve sosyoekonomik sorunları tespit eder ve çözüm yolları arar. Tedavi sürecini etkileyen bu sorunları zamanında çözerek hastanın işlevselliğini yeniden kazanmasına yardımcı olur.

Türkiye'deki hastanelerde tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, Sağlık Bakanlığı'nın Hasta Hakları ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı tarafından yönetilmekte ve denetlenmektedir. Yatak sayısı en az 100 olan 2. basamak ve 3. basamak hastanelerde, sosyal hizmet faaliyetlerini programlamak ve yürütmek için sosyal hizmet birimleri kurulmaktadır. Bu birimlerde çalışan sosyal çalışmacılar (acil, psikiyatri, onkoloji gibi) çeşitli kliniklerde ve servislerde görev yapmaktadırlar. Sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan hastalar, hekimler tarafından Sosyal Konsültasyon Formu ile sosyal hizmet birimine yönlendirilir. Sosyal çalışmacılar, hastalarla görüşmeler yapar ve bu görüşmeler Hasta Görüşme Forumu'nda kaydedilir. Gerekli durumlarda, sosyal incelemeler yapılır ve Sosyal İnceleme Raporu (SİR) düzenlenir. Bu raporlar, ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilir ve hasta dosyasına eklenir. Sosyal hizmet biriminin faaliyetleri, belirlenen formlarla kaydedilir ve Sağlık Bakanlığı'na düzenli olarak (temmuz-aralık/ocak-haziran) raporlanır.

Tıbbi sosyal hizmet uygulamaları mikro-mezzo-makro düzeylerde gerçekleştirilmektedir. Mikro düzeyde, hasta ve yakınlarının tedavi sürecine aktif olarak katılımı sağlanır, kişisel ve sosyal sorunları tespit edilip çözüme kavuşturulur ve hastane süreçlerine uyumları sağlanır. Hastane ortamında yürütülen mikro düzeydeki sosyal hizmet uygulamaları şu şekilde sıralanabilir (Zengin, 2011):

a) *Psikososyal ve Ekonomik Değerlendirme:* Hastaların ihtiyaçlarını belirlemek için psikososyal ve ekonomik değerlendirme yapmak.

b) *Raporlaştırma:* Yapılan değerlendirmeyi sosyal inceleme raporu olarak raporlaştırmak.

c) *Müdahale Planları:* Değerlendirmeye bağlı olarak uygun müdahale planları yapmak.

d) *Psikososyal Müdahaleler:* Müdahale planı çerçevesinde uygun psikososyal müdahaleleri gerçekleştirmek.

e) *Danışmanlık ve Eğitim*: Psikososyal müdahale sürecinde hastalara danışmanlık ve eğitim gibi rolleri yerine getirmek.

f) *İletişim Sorunlarına Yardım*: Tedavi ekibi ile hasta ve ailesinin iletişim sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak.

g) *Bilgilendirme*: Hasta ve ailelerine hastalıkları ve hastane kuralları hakkında bilgilendirmeler yapmak.

h) *Planlama ve Koordinasyon*: Hastaneye yatış, tedavi ve taburculuk aşamasını planlamak ve koordine etmek; diğer sağlık personeli ile işbirliği yapmak ve gerektiğinde hastayı toplumdaki uygun hizmet kurumlarına sevk etmek.

i) *Mesleki Çalışmaların Raporlanması*: Yapılan mesleki çalışmaları raporlaştırarak hasta dosyasına eklemek.

Tıbbi sosyal hizmetin mezzo düzeydeki uygulamaları ise aileler ve küçük gruplarla gerçekleştirilir. Herkes bir aile içinde doğar ve çeşitli gruplarla etkileşimde bulunur. Ailelerle çalışmada, aile, sistem kuramı, gelişimsel yaşam döngüsü ve aile yaşam döngüsü bağlamlarında değerlendirilir. Gruplarla çalışmada ise grubun amacı, grup çalışmasının anahtar tanımları, grup terapisi, tedavi grupları ve görev grupları içinde grubun sınıflandırılması, grup liderinin kişiliği, grup dinamikleri ve grup süreçlerinin iyi bir şekilde yapılandırılmış olması gerekmektedir. Hastaların yatış dönemlerinde karşılaştıkları zihinsel, duygusal ve toplumsal zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmak amacıyla, sosyal hizmet uzmanları tarafından yönetilen grup çalışmaları düzenlenebilir. Bu grup çalışması, hastaların hastalık ve hastane yaşamına adaptasyonunu kolaylaştırır ve onların sağlıkla ilgili zorluklarla mücadele etme yeteneklerini güçlendirir. Ayrıca, bu gruplar hastalar arası karşılıklı destek ve birlikteliği artırarak iyileşme sürecine olumlu katkı sağlar. Makro düzeyde ise tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, toplumların ve ulusların sağlık hizmetlerine erişimini iyileştirmek için politika ve yasal düzenlemelerin geliştirilmesine odaklanır. Bu uygulamalar, ihtiyaç sahibi bireylere temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların sağlanmasını içerir. Ayrıca şehir dışından gelen refakatçiler için konaklama imkânları, ulaşım kolaylıkları ve maddi destek mekanizmaları geliştirilir. Makro düzeydeki tıbbi sosyal hizmetler, bireylerin sağlık hizmetlerinden adil ve etkin bir şekilde yararlanmalarını sağlamak için toplumsal altyapı ve kaynakların yönetimini kapsar (Zengin, 2011).

Hastanelerde sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği birimlerden biri de hasta hakları birimleridir. Türkiye’de hasta hakları, 1998 yılında çıkarılan Hasta Hakları Yönetmeliği ve 2003 yılında “Sağlık Bakanlığı’na çıkarılan ve 2005 yılında güncellenen Sağlık Tesislerinde Hasta Haklarına İlişkin Yönerge” ile resmîyet kazanmıştır (Bostan, 2007). Bu yönergeye göre,

bakanlığa bağlı sağlık kurum ve kuruluşlarında hasta hakları kurulları ve birimleri oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu yönergenin amacı, sağlık kurum ve kuruluşlarında hasta hakları uygulamalarının herkesin insan haysiyetine uygun bir şekilde faydalanabilmesini, hak ihlallerinden korunabilmesini ve gerektiğinde hukuki korunma yollarını kullanabilmesini sağlamaktır. Aynı zamanda hasta hakları uygulamalarının planlanması, değerlendirilmesi, uygulanması ve denetlenmesi ile sağlık hizmetlerinin eşit, kaliteli ve etkin bir şekilde sunulmasını amaçlamaktadır (Sağlık Bakanlığı, 1998). Hasta hakları kurulları ve birimleri bu amaca yönelik hasta hakları uygulamalarını planlar, değerlendirir ve uygular. Ayrıca, bu birimlerin hasta şikâyetlerinin çözümü ve sorumluların belirlenmesi gibi görevleri de bulunmaktadır. 2004 yılından itibaren hasta hakları uygulamaları, Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurumlarında yaygınlaşmış, diğer sağlık kurumları da bu uygulamalardan etkilenerek personeline hizmet içi eğitimler vermiş ve 100 yataklı sağlık kuruluşlarında hasta hakları birimleri zorunlu hale getirilmiştir (Bostan, 2007).

2004 sonrasında hasta hakları, kamuoyunda sıkça tartışılan bir konu haline gelmiş ve bu alanda derneklerin faaliyetleri artmıştır. Ayrıca, sağlık personeline ve halka yönelik etkinlikler düzenlenmiş ve bilimsel araştırmaların sayısı artmıştır. Bu araştırmalar genellikle Türkiye'deki doktorların hasta hakları hakkındaki bilgi ve tutumlarını, hastaların ise haklarını ne kadar bildikleri ve talep ettikleri üzerine odaklanmıştır (Topbaş & ark., 2005). Hasta hakları, bireylerin insan olmaları nedeniyle sahip oldukları ve yasalarla korunan haklar olarak tanımlanabilir (Sağlık Bakanlığı, 1988). Bu haklar, hastaların sağlık hizmetleri sürecinde insanca muamele görmelerini ve insan haklarının korunmasını talep edebilecekleri bir güvence mekanizması olarak görülmektedir (Zubaroglu Yanardağ, 2016: 31).

3.1. Tıbbi Sosyal Hizmet Vaka Örnekleri

Türkiye'de hastanelerde yapılan sosyal hizmet müdahaleleri genellikle, kimsesiz ve evsiz başvuru sahiplerinin kurum bakımına yerleştirilmesi, tedavisi tamamlanan bakıma muhtaç ve engelli kişilerin nakil işlemlerinin yapılması, kadına yönelik şiddet, çocuk ihmali, istismar ve intihar gibi kriz durumlarına yönelik sosyal hizmet uygulamalarını içerir (Yıldırım & Başer, 2019). Aşağıda tıbbi sosyal hizmet kapsamında üç vakaya yer verilmiştir. Çalışmanın konu ve amacından sapmamak adına vakalar derinlemesine analiz edilmeden özetlenmiştir.

Vaka-1 (Terk Bebek Vakası)

X şehir hastanesinin tıbbi sosyal hizmet biriminde çalışan sosyal hizmet uzmanına, acil servise getirilen ve camii avlusunda vatandaşlar tarafından bulunduğu öğrenilen terk edilmiş bir bebek vakası konsulte edilmiştir. Bebeğin sağlık durumu hekim tarafından değerlendirildikten sosyal hizmet uzmanı bebeğin psikososyal değerlendirmesini gerçekleştirmek ve uygun sosyal

hizmet modelini belirlemek için harekete geçmiştir.

İlk olarak uzman, bebeğin ailesini bulmaya çalışır, ancak tüm çabalarına rağmen aileye ulaşamaz. Bunun üzerine, sosyal hizmet uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile iletişime geçerek bebek için yasal süreçleri başlatır. Bunu kurumlararası resmi yazışmalar ile başlatır. Hastane sosyal hizmet uzmanı düzenlediği hasta görüşme formunu üst yazı ile Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bebeğin sosyal incelemesinin gerçekleştirilmesi ve uygun sosyal hizmet modelinden faydalandırılması için hızlıca iletir. Bu süreçte, bebeğin fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimini destekleyecek bir ortamın hastanede sağlanması adına gerekli girişimlerde bulunur. Bunun için çocuk servisi ile koordineli olarak mesleki çalışmalarda bulunur. Vaka, multidisipliner bir yaklaşım gerektirdiğinden, sosyal hizmet uzmanı psikolog, çocuk doktoru ve çocuk gelişimci gibi diğer profesyonellerle de sürekli iletişim halindedir.

Vakanın çözümünde, bebeğin yüksek yararının gözetilmesi ve ona güvenli, sevgi dolu bir yaşam sunulması esastır. Sosyal hizmet uzmanının amacı, bebeğin mevcut durumunu iyileştirmek ve ona sağlıklı bir gelecek sağlamak için tüm kaynakları seferber etmektir.

Vaka-2 (Adölesan Gebelik)

Hastanelerde gerçekleştirilen tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri çerçevesinde, çocuk ihmali ve istismarı vakalarının bir alt kategorisi olarak adölesan gebelikler görülmektedir (Yıldırım & Başer, 2019). Adölesan gebelik, genç yaşta (18 yaş altı) meydana gelen ve hem birey hem aile hem de toplum için çeşitli zorlukları beraberinde getiren bir durumdur.

Bu örnek vaka 16 yaşında, lise ikinci sınıf öğrencisi olan ve şiddetli karın ağrısı ile jinekoloji kliniğine başvuran M.K'nın vakasıdır. M.K, ailesi ve sosyal çevresi tarafından desteklenmeyen, ekonomik zorluklarla mücadele eden bir genç kız olduğu öğrenilmiştir. Jinekolojik muayene sonrasında Jinekoloji uzmanı gebelik teşhis etmiş ve konu ile ilgili tıbbi sosyal hizmet birimine konsültasyon yapılmıştır. Konsültasyon neticesinde sosyal hizmet uzmanı bir taraftan yasal süreci başlatırken diğer taraftan da Melisa ile ilk görüşmeyi gerçekleştirmiştir. Adölesan gebelik durumunda birinci derece yakınına ve hastane polisine bildirilir. Dolayısıyla uzman gerekli bildirimleri yapmıştır. Güvenlik güçleri hastaneye gelerek ergen gebe ve yakınları ile görüşür, tutanak hazırlar ve ergenin ikamet ettiği yerdeki Cumhuriyet Savcılığı'na resmi yazı ile bildirimde bulunur.

Daha sonra yetkili savcılık ve baronun atadığı bir avukat, ergen gebe ile görüşür. Bu görüşmede, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gereğince, çocuğun yüksek yararı için bir sosyal hizmet uzmanı veya psikolog görevlendirilir. Aile ergeni reddetmişse veya riskli durumlar varsa, savcılık tedbir kararı ala-

rak çocuğu koruma altına alır. Ayrıca, polis tutanağı, ihbar bilgileri, değerlendirme formları ve ergenin kişisel bilgileri sosyal hizmet uzmanı tarafından arşivlenir.

Tıbbi sosyal hizmet uygulaması kapsamında, M.K'ya yönelik bir destek planı oluşturulmalıdır. Öncelikle, multidisipliner bir yaklaşımla M.K'nın fiziksel ve psikolojik sağlığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte, tıbbi sosyal hizmet uzmanı, M.K'nın durumunu anlamak ve ona en uygun hizmetleri sunmak için detaylı bir değerlendirme yapar. Melisa'nın sağlık durumu, beslenme alışkanlıkları, eğitim durumu ve sosyal destek ağları göz önünde bulundurulur.

Psikolojik destek, M.K'nın durumuyla başa çıkabilmesi için hayati önem taşır. Bu nedenle, düzenli olarak psikolojik danışmanlık seansları ayarlanır. M.K, bu seanslarda duygularını ifade etme ve stres yönetimi teknikleri öğrenme fırsatı bulur. Aynı zamanda, sosyal hizmet uzmanı, M.K'nın ailesi ve yakın çevresiyle de çalışarak onların da bu süreçte M.K'ya nasıl destek olabileceklerini anlamalarını sağlar.

Ekonomik zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, M.K ve ailesine maddi destek sağlanması da önem kazanır. Sosyal hizmet uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından sağlanan sosyal ve ekonomik destek hizmetleri, sosyal yardım programları ve yerel kaynaklar (belediye, STK) hakkında bilgi verir. Kaynak yönetimi işlevini yerine getirir ve bu kaynaklardan yararlanmaları için gereken yönlendirmeleri yapar. Tüm bu süreçler, M.K'nın hem şu anki hem de gelecekteki refahını artırmayı amaçlar.

Vaka-3 (Onkoloji Hastası)

55 yaşında, evli ve iki çocuk babası olan Ahmet Bey, pankreas kanseri nedeniyle onkoloji servisinde tedavi görmektedir. Tedavi sürecinin başlangıcından bu yana, Ahmet Bey ve ailesi, hastalığın getirdiği fiziksel, psikolojik ve sosyal zorluklarla mücadele etmektedir. Ahmet Bey'in durumu, sosyal hizmet uzmanı tarafından diğer vakalarda olduğu gibi bu vakada da multidisipliner bir yaklaşımla ele aldığı kompleks bir vaka olarak değerlendirilebilir. Sosyal hizmet uzmanı, öncelikle Ahmet Bey ve ailesiyle birebir görüşmeler yaparak, onların ihtiyaçlarını, endişelerini ve beklentilerini anlamaya çalışır. Bu süreçte, hasta ve ailesinin sosyal destek sistemlerini, ekonomik durumlarını ve mevcut kaynaklarını değerlendirir. Ahmet Bey'in tedaviye uyumunu artırmak, aile içi iletişimi güçlendirmek ve yaşam kalitesini iyileştirmek için psikososyal destek sağlar. Ayrıca, hastanın ve ailesinin kanserle mücadelede karşılaştıkları zorlukları azaltmak ve onları güçlendirmek amacıyla, uygun sosyal hizmet müdahale yöntemlerini kullanır. Bu müdahaleler arasında danışmanlık, duygusal değerlendirme, kriz müdahalesi, hedef belirleme ve kaynak tanımlama gibi teknikler bulunmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanı, aynı zamanda hastanın ve ailesinin toplum içindeki etkileşimlerini ve sosyal ilişkilerini iyileştirmek için çalışır. Hastanın ve ailesinin sorunlarının farkına varmasını sağlayarak, onlara karar verme süreçlerinde yardımcı olur ve aktif dinleme, empati kurma gibi becerilerle destek olur. Ahmet Bey'in durumunda, sosyal hizmet uzmanı, aile üyelerinin de dâhil olduğu bir destek grubu oluşturabilir. Bu grup, hem Ahmet Bey'in hem de ailesinin deneyimlerini paylaşabilecekleri ve birbirlerine moral verebilecekleri bir ortam sağlar. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanı, hastanın ve ailesinin kullanabileceği yerel kaynakları ve hizmetleri araştırır ve onları bu kaynaklara yönlendirir. Örneğin, ekonomik destek sağlayabilecek yardım programları, evde bakım hizmetleri veya psikolojik danışmanlık hizmetleri gibi.

Ahmet Bey'in vaka yönetimi sürecinde, sosyal hizmet uzmanı, hastanın tedavi ekibiyle multidisipliner bir yaklaşım içinde çalışır. Tıbbi ekip ile düzenli iletişim kurarak, hastanın tedavi planına sosyal ve psikososyal faktörleri dâhil eder. Böylece sosyal hizmet uzmanı, Ahmet Bey'in tedavi süreci boyunca karşılaşılabileceği zorlukları en aza indirmeye çalışır. Sosyal hizmet uzmanının bu kapsamlı müdahalesi, Ahmet Bey ve ailesinin kanserle mücadelesinde önemli bir destek sağlar ve umut aşılayarak onların yaşam kalitesini artırır.

Bu vaka örneği, onkoloji servisinde uzun süre tedavi gören hastalar için tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının önemini ve etkisini göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanları, kanserli hastaların ve ailelerinin yaşadıkları zorlukları anlamak ve onlara uygun destekleri sağlamak için kritik bir rol oynarlar (Acar, 2013).

Sonuç

Akademik olarak sosyal hizmet, multidisipliner bir yaklaşımla ele alınır. Psikoloji, sosyoloji, hukuk, ekonomi ve eğitim gibi farklı disiplinlerden beslenen sosyal hizmet, bu alanlardaki teorik bilgileri pratik uygulamalarla bütünleştirir. Sosyal hizmet eğitimi, öğrencilere bu disiplinlerarası bilgiyi sağlamanın yanı sıra, etik değerlere bağlı kalarak profesyonel müdahale teknikleri konusunda da donanım kazandırır.

Sosyal hizmetin tanımı, zaman içinde ve farklı coğrafyalarda değişiklik gösterebilir. Ancak genel olarak, sosyal hizmetin amacı, bireylerin ve toplulukların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmelerini sağlamak ve onların sosyal işlevlerini geliştirmektir. Bu amaçla, sosyal hizmet uzmanları, bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarını anlamak, onlarla güçlendirici ilişkiler kurmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirecek kaynaklara erişimlerini sağlamak için çalışırlar.

Hastanelerde sunulan tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, ülkelerin sağlık sistemlerinin organizasyonu, sağlık sigortası düzenlemeleri ve dezavantajlı gruplara yardım etme yaklaşımı gibi birçok faktörden etkilenir. İngiltere

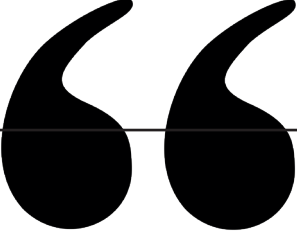
örneğinde olduğu gibi tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, Lady Almoner adı verilen görevlilerin atanmasıyla başlamıştır. İngiltere'deki hastaneler, özel bir tıbbi sosyal hizmet birimine sahip olmasa da, kalite birimleri dâhil olmak üzere diğer ilgili birimlerde sosyal hizmet profesyonellerinin istihdam edilmesi yasal olarak zorunlu kılınmıştır. Ülkemizde ise daha önce belirttiğimiz gibi tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının temeli Violet Bemmels'in liderliğindeki bir grup stajyer ile Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde atılmıştır. 1966'da ise, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi'nde oluşturulan sosyal serviste profesyonel bir sosyal hizmet uzmanı görevlendirilmiş ve bu sayede mesleki faaliyetler başlamıştır.

Tıbbi sosyal hizmet, sağlık kuruluşlarında tedavi gören hastaların, sunulan sağlık hizmetlerinden tam anlamıyla faydalanabilmeleri ve karşılaştıkları psikososyal ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik profesyonel müdahaleleri kapsar. Tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, hastaları bütünsel bir bakış açısıyla ele alır ve sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülür. SHU, hastaların hastalıklarının tüm yönleriyle; fiziksel, psikolojik ve sosyal etkileriyle başa çıkabilmeleri için biyopsikososyal bir yaklaşım benimser. Hastane içinde disiplinlerarası ekip çalışmasının bir parçası olarak, hastaların hastaneye yatışından taburcu oluşuna kadar olan süreçte karşılaşılabilecekleri sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olurlar. Tıbbi tedaviye ek olarak psikososyal destek sağlayarak, hastaların tedavi sürecine uyum sağlamalarını ve tedaviden en iyi şekilde yararlanmalarını hedeflerler. Bu rolleriyle, tıbbi sosyal hizmet uzmanları, sağlık hizmetlerinin bütüncül bir şekilde sunulmasında kritik bir role sahiptirler.

Kaynakça

- Acar, M. (2013). Onkolojide sosyal hizmet: Vaka örnekleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 231-252.
- Adams, R. L. Dominelli ve M. Payne. (2015). *Sosyal hizmet: Temel alanlar ve eleştirel tartışmalar*. (Tarık Tuncay, Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınları.
- Atalay, Z. (2022). Sağlık hizmeti alanlar odağında sosyal hizmet mevzuatı. Mehmet Başçılar (Ed.), *Sosyal hizmet mevzuatı içinde* (s. 283-303). Ankara: Nobel Bilimsel Yayınlar.
- Ataman, E. (2024). Bir uygulama yöntemi olarak sistemik sosyal hizmet. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 867-881. <https://doi.org/10.17755/esosder.1401164>
- Barker, R. L. (2003). *The social work dictionary* (5th ed.) Washington, DC: NASW Press.
- Bostan, S., (2007), Sağlık çalışanlarının hasta haklarına yönelik tutumlarının araştırılması: Farabi Hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 10(1), 1-18.
- Durğun, A. (2022). Yeşil hastane ve yeşil sosyal hizmet. Burhanettin Uysal & Tarık Semiz (Ed.), *Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme ve geleceği içinde* (s. 143-160). Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22.
- IFSW (2024). Global Definition of the Social Work Profession. (04/05/2024 <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden ulaşılmıştır).
- Kennedy J. (1923). The Lady Almoner. *The Hospital and Health Review*, 2(18), 133-134.
- Özbesler, C. (2013). Hasta yaşam kalitesinde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının önemi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (2), 6-12.
- Sağlık Bakanlığı. (1998). Hasta Hakları Yönetmeliği. (22/05/2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4847&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden ulaşılmıştır).
- Sağlık Bakanlığı. (2011). Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, 22/05/2024 tarihinde <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1349,img071372pdf.pdf?0> adresinden ulaşılmıştır).
- Şengül, H. ve Bulut, A. (2023). Tıbbi sosyal hizmet. Mehmet Gedik (Ed.), *Disiplinlerarası sosyal hizmet: holistik perspektif içinde* (s. 95-125). Ankara: Nobel Bilimsel Yayınlar.
- Topbaş, M. Özlü, T. Çan, G. ve Bostan, S., (2005). Hekimler hasta haklarını ne kadar biliyor. Bir tıp fakültesindeki asistan ve intörn hekimlerin bilgi düzeyi. *Tıp Hukuku Etiği Tarihi Dergisi*. 13(2). 81-85.

- Tuncay, T. ve Tekin, H.H. (2022). *Sosyal hizmet mesleğinin abc'si*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Yıldırım, B. ve Başer, A.O. (2019). Acil servis tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri, müracaatçı profili ve sosyal hizmet mülakatında dikkat edilmesi gereken durumlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 286-308.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. (Durdu Baran Çiftçi, Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınları.
- Zengin, O. (2011). Sosyal hizmetin sağlık hizmetlerinin sunumundaki yeri. *Konuralp Tıp Dergisi*, 3(3), 29-35.
- Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016), Hasta hakları kurul üyelerinin hasta haklarına bakışı: İstanbul ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 29-46.



Bölüm 3

ÇOCUK EVLERİ SİTESİNDE KALAN ERGENLERİN PSİKO-SOSYAL SORUNLARI İLE SALDIRGANLIK VE ÖFKE DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Cezmi ERVÜZ²

Nilgün KÜÇÜKKARACA³

1 Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Öğretim Görevlisi Dr. Cezmi ERVÜZ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri Programı, cezmi.ervuz@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5434-4533

3 Doç.Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü nilgunk@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4344-1258

Giriş

Bireylerin günlük yaşam içerisinde çeşitli engellerle karşılaştığı durumlarda öfke tepkisi, öfkenin kontrol edilemediği zamanlarda da saldırganlık davranışı ortaya çıkabilmektedir. Saldırganlık davranışının ortaya çıkma durumu bireylerin yaşına, eğitim seviyesine, içinde bulunduğu sosyal çevreye, psikolojik durumlarına göre farklılaşabilmektedir (Deffenbacher, 2011). Özellikle ergenlik ve gençlik yılları şiddet ve saldırganlık eğilimlerinin yoğun olarak karşılaşıldığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir (Türk ve Öztürk, 2023).

Ergenler kendi hayatlarını yönetmek için mücadele etmekte ve bağımsız olmak istemekte olup, bu istekleri karşılanmadığı zaman öfke tepkileri gösterebilmektedirler. Diğer taraftan gelişimsel zorluklar, ekonomik sorunlar ve sosyal destekten yoksun olma durumları da ergende öfke ve saldırganlık duygularının yaşanmasına neden olabilmektedir (Corey, 2012; Delucia-Waack ve ark., 2004; Türk ve ark., 2023). Bunun yanında ergenlik döneminin gelişimsel ve davranışsal özelliklerinden olan lider olma, gruba kabul edilme ve toplum içinde saygınlık görme hissini tatmin etmek için ergenler saldırgan davranışlara ve şiddet eylemlerine başvurumaktadırlar. Ayrıca kendini akranlarından fiziksel, sosyal-kültürel veya ekonomik açıdan farklı ve yetersiz hisseden çocuklar da kendini gerçekleştirmek ve kanıtlamak için saldırgan eylemlerle sorun çözme yöntemini kullanabilmektedirler (Moffitt, 1993; Dodge ve ark., 2006, Farrington, 2007).

Ergenlik döneminde olan gençler bir yandan bağımsız olma çabası duyarken diğer yandan da kendilerine rol modeli olacak ve onları tehlikelerden koruyacak büyüklerinin desteğine gereksinim duyarlar. Ancak özellikle toplu yaşam birimlerinde bu gereksinimin karşılanması her zaman mümkün olmamaktadır (Curtis, 1992; Türk ve Aydemir, 2024; Özler-Ervüz ve Öztürk, 2024). Aile temelli bakımın ve çocuk odaklı yaklaşımın esas alındığı gelişmiş ülkelerin çocuk koruma sistemlerinde çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin olumlu yönde desteklendiği gözlemlenmektedir. Özellikle Norveç gibi ülkelerde, çocukların bireysel ihtiyaçlarının karşılanması ve aile yanında bakımın önemi vurgulanmakta, bu sistemin çocukların sosyal ve duygusal gelişimine katkı sağladığı belirtilmektedir (Özler-Ervüz ve Öztürk, 2023). Buna karşın, kurum temelli bakımın hakim olduğu çocuk koruma sistemlerinde, çocukların bireysel ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığı ve psiko-sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Özler-Ervüz 2022). Bu kapsamda çocuk evleri sitesinde kurum bakımında yer alan ergenlerin yaşadığı psiko-sosyal sorunlar ön plana çıkmaktadır.

Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin yaşadığı psiko-sosyal sorunları tek bir nedene bağlamak sağlıklı olmayacaktır. Bu nedenle ergenleri içinde bulunduğu sistemi de ele alacak, 1973 yılında Goldstein ile Pincus ve Mi-

nahan'nın yayınladıkları çalışmalar ile temelleri atılan sistem yaklaşımı neden-sonuç ilişkisi kurma yerine, birey ve durumu birbiriyle karşılıklı ilişki içinde bir bütün olarak ele almaya yardımcı olmakta ve soruna daha sistemsel yaklaşmak açısından araştırmının kuramsal temelinin oluşturmaktadır (Aydemir ve ark., 2024; Duyan, 2010).

Başta düşük benlik saygısı, ailenin desteğinin olmayışı, ergenlik döneminin bir davranış örüntüsü olan bir gruba dahil olma eğilimi nedeniyle ergenlerin çete veya suç gruplarına dahil olma eğilimi, anti sosyal davranışlar sergileme eğiliminin olması, dönemin duygusal çatışmalarının olması, ergenler çevresindeki modellerin kendi saldırganlık dürtülerini nasıl dizginlediklerini gözleyerek ve onlara öykünerek kendi davranış örneklerini de geliştirmeleri, ergenlerin yaşadıkları ekonomik ve sosyal zorluklar, psikiyatrik rahatsızlıkların olabileceği ihtimali çocuk evleri sitesinde kalan ergenleri şiddet ve saldırganlık ile karşı karşıya getirebilmektedir. Ayrıca ergenlerin kurum bakımında kalmaya başlamadan önceki yaşantıları da ergenlerin davranışlarını etkileyebilmektedir (Dishion ve Patterson, 2006; Hawkings ve ark, 2000; Türk ve Öztürk, 2023; Yıldız ve Çapar, 2010).

Ergenler dönemleri itibariyle kural tanımayan rollere bürünebilmektedirler. Çoğu zaman söz dinlemeyen, büyüklerine karşı saygısızca davranışlar sergileyebilen kişilik özellikleri yansıtmaktadırlar. Çocuk evleri sitelerinde ergenlerin egemen otorite ve rol model olarak görmek istemeyeceği çocuk evleri sitesi personeli ile aynı ortamda bulunmak zorunda oluşu, ilgi ve sevginin yeterince gösterilmemesi, duygusal paylaşımlarının çok az olması ve kişiselliklerine yeterince önem verilmemesi gibi sebeplerden dolayı çocuk evleri sitesinde yaşamlarını sürdüren ergenler öfke problemleri yaşayabilmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu durum saldırganlık, şiddet ve öfke nöbetlerine kadar uzanan davranışların ortaya çıkmasına davetiye çıkarmaktadır. Kurum bakımında aile sevgisinden yoksun ergenler çoğu zaman başıboşluğa sürüklenip kendilerine ve çevrelerine zarar verici davranışlarda bulunabilmektedirler. Özellikle çocuk evleri sitelerinin kalabalık olmasından dolayı ergenler arasında akran zorbalığı ve birbirinden etkilenme olayı sıklıkla görülmektedir. Çocuk evleri sitesinde yaşayan ergenler diğer ergenlere göre fiziksel, sosyal, ruhsal gelişim ve gelecek beklentileri ile ilgili sorunları daha fazla ve sıklıkla yaşamaktadırlar. Bu sorunlar özgüvenlerinin daha düşük seviyede olmasına, ruhsal bunalımlara ve kendilerini yalnız hissetmelerine, hayalperest olma gibi birçok olumsuz duruma yol açabilmektedir. Ailenin geçmiş yaşantısı, ekonomik durumu, eğitimi, ailenin veya ergenin yaşadığı psikolojik sıkıntılar, ergenin geldiği sosyal çevrenin kültürel özellikleri gibi ergenlerin saldırganlık ve öfke düzeylerini tetikleyici bazı durumlar vardır (Fahlberg, 1991; Schofield ve Beek, 2005; Stein, 2006; Türk ve ark., 2022; Whittaker ve ark., 2015).

Söz edilen tüm bu nedenler de göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırmının problemini, çocuk evleri sitesinde kalan çocukların psiko-sos-

yal sorunları ile öfkeve saldırganlık düzeylerine ilişkin yeterli çalışmaların bulunmayışı, bu konudaki literatür bilgisi boşluğu ve dolayısıyla da bu sorunların çözümüne yönelik önerilerin geliştirilmesine duyulan gereksinim oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, Çocuk Evleri Sitesinde kalan 13-18 yaş grubu ergenlerin, sosyo-demografik özellikleri, aile özellikleri ve psikolojik durumlarına bağlı psiko-sosyal sorunları ile ergenlerin saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve bu ilişkinin görünür kılınmasını sağlamaktır. Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin saldırganlık davranışları onların gelecek yaşamını etkileyecek bir sorun olduğundan, bu sorunun nedenlerinin erkenden tanınması ve çözülmesi önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında araştırmanın amacına uygun olarak genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri incelemeyi kapsayan bir yaklaşımdır. Bu modelde, değişkenlerin birlikte değişim gösterip göstermediği, varsa bu değişimin yönünün ve düzeyinin ne olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de korunma gereksinimi olan çocuklara hizmet veren çocuk evleri sitelerindeki ergenler oluşturmaktadır. Ancak bu evreni incelemek pahalı ve uzun zaman gerektirdiğinden evren üzerinden bir örneklem seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul Halkalı, Zeytinburnu ve Gaziantep çocuk evleri sitesinde bulunan 13-18 yaş grubundaki 200 ergen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Öncelikle araştırmacı tarafından çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin yaş, sosyo-demografik özelliklerini, aile özelliklerini ve psikolojik durumlarına bağlı psiko-sosyal sorunlarını saptamak amacıyla hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği (SÖÖTÖ): Ergenlerin öfke ifade tarzlarını saptamak amacıyla Spielberger ve arkadaşları tarafından 1983 yılında geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçek, 34 madden oluşan 4’lü likert tipi bir ölçektir. Ölçekte yer alan ilk 10 madde sürekli öfke durumunun anlaşılmasını, daha sonraki 24 madde ise öfke ifade tarzlarının ne olduğunu ölçmektedir. Sürekli Öfke ölçeğinden elde edilebilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 40’tır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanma çalışması Özer (1994) tarafından yapılmıştır (Çalikuşu ve ark., 2001).

Buss ve Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ): Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen, saldırgan davranışları beş kısımda inceleyen sistemli bir ölçektir. Ölçek toplamda 29 maddeden meydana gelmektedir. Ölçek 5’li likert tipinde sorulardan oluşmaktadır. Çalışmaya katılan kişilerin ifadelerin kendi karakterlerine ne kadar uygun olduğunu “Hiç Uygun Değil” den “Tam Uygun” a kadar değerlendirmelerine yer veren bir ölçektir. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34’tür. Ölçekte fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutları bulunmaktadır. Ölçekten alınan 58 puan ve altı düşük, 59-110 arası puan normal, 111 puan ve üzeri yüksek saldırganlığı ifade etmektedir. Ölçekten alınan puanın 111’i geçmesi halinde bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekmektedir (Can, 2002). Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları ile ilgili olarak elde edilen iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha. 89 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Sosyodemografik Bilgilere ilişkin Bulgular

Araştırma kapsamında çalışmaya İstanbul Halkalı, Zeytinburnu ve Gaziantep çocuk evleri sitesinde bulunan 13-18 yaş grubundaki 200 ergen katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 15.72’dir. Katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere ergenlerin %90’i okula giderken %10’u okula gitmemektedir. Aynı zamanda çalışmaya katılan ergenlerin %32.5’i ortaokul öğrencisiyken %64.0’ü lise öğrencisidir. Ergenlerden sadece %1.0’i üniversite öğrencisi ve %2.5’i meslek edindirme kursları vb. gitmektedir. Buna göre ergenlerin yarısından fazlası lise ve üzeri eğitim durumuna sahiptir.

Saral tarafından 2013 yılında yapılan bir çalışmada yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin %42,6 ilköğretim düzeyinde eğitim ve öğretime devam etmekteyken, %51,7’sinin lise ve dengi eğitim düzeyine devam etmekte olduğu tespit edilmiştir. Yine Aşık tarafından 2006 yılında yetiştirme yurdunda kalan gençlerin ergenlik sorunları ve baş etme yöntemlerini saptamak amacıyla yapılan çalışmada da ergenlerin yarıdan fazlasının (%64.4) lise öğrencisi olduğu saptanmıştır. Görüldüğü üzere literatür ile yapılan bu çalışma ergenlerin eğitim düzeyleri karşılaştırıldığında paralellik göstermektedir. Bu durumun ergenlik döneminin genel olarak 12- 18 yaş aralığında yaşanması ve ülkemizdeki eğitim sisteminin bu yaş aralığında lise ve üstü eğitim düzeyine denk gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1. Ergenlerin Okula Gitme Durumu ve Okul Türleri

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Okula Gitme Durumu	Evet	188	90.0
	Hayır	12	10.0
Okul Türü	Ortaokul	65	32.5
	Lise	128	64.0
	Üniversite	2	1.0
	Diğer	5	2.5

Tablo 2'ye göre araştırma kapsamında yer alan ergenlerin %26.8'i 9. sınıf öğrencisi, %16.3'ü 10. ve 11. sınıf öğrencisi, %10.5'i 7. sınıf öğrencisidir. Çalıkoğlu (2010) tarafından yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çatışma çözme yöntemleri üzerine yapılan bir araştırmada %42,5'i lise 1, %25'i lise 2, %22,5'i lise 3, %10'u lise 4 öğrencilerinden oluşmakta olduğu mevcut çalışmanın da bu çalışma ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 2. Ergenlerin Sınıf Dağılımı

Ergenlerin Sınıf Dağılım Durumu	n	%
4	1	0.5
6	2	1.1
7	20	10.5
8	40	21.1
9	51	26.8
10	31	16.3
11	31	16.3
12	14	7.4

Tablo 3'te çalışma kapsamında çocuk evleri sitesinde kalan çocukların %78.0'inin annesi hayattayken, %22.0'sinin annesi hayatta değildir. Benzer şekilde %72.6'sının babası hayatta ve %27.4'ünün babası hayatta değildir. Aynı şekilde çocukların %15.6'sının anne ve babasının birlikte yaşadığı, %84.4'ünün ise anne-babasının ayrı yaşadığı tespit edilmiştir. Aşık tarafından 2006 yılında yetiştirme yurdunda kalan gençlerin ergenlik sorunları ve baş etme yöntemlerini saptamak amacıyla yapılan çalışmada ergenlerin çoğunun (%46.0) anne ve babasının her ikisinin de hayatta olduğu, Tekelioğlu (1993)'nun çalışmasında yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin %79.10'unun anne ve babasının hayatta olduğu tespit edilmiştir. Anne ve babası hayatta iken ergenlerin çocuk evleri sitesinde kalmasının sebebi olarak aile içindeki risk faktörlerinin; sağlıksız aile işlevleri, ekonomik sorunlar, göç yaşama, tek ebeveynli olma, üvey ebeveyn olma, boşanmış aile yapısında olma, katı ve kuralcı olma vb. önem arz ettiği söylenebilir. Mevcut çalışmanın bulgularına bakarak boşanmış bir aileye sahip olmanın devlet korunması altına alınmak için önemli bir risk faktörü oluşturduğu söylenebilir.

Tablo 3. Anne ve Baba Durumu ile ilgili cevapların dağılımı

Anne-Baba Birliktelik Durumu	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Anne sağ	149	78.0	42	22.0
Baba sağ	143	72.6	54	27.4
Anne ve baba birlikte yaşama durumu	30	15.6	162	84.4

Tablo 4'te görüldüğü üzere ergenlerin %54.3'ünün kardeş sayısı 1 ile 3 arasında, %34.0'ünün 4 ile 6 arasında ve %11.7'sinin 7 ile 18 arasında ve ergenlerin %57,5'inin kardeşinin de sevgi evlerinde kalmakta olduğu saptanmıştır. Sevgi evlerinde kalan ergenlerin % 96'sının kardeşi vardır ve kardeşi olanların %57,5'inin de kardeşi devlet koruması altında kuruluşlarda kalmaktadır. Tekelioğlu (1993)'nin yaptığı çalışmada yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin %79.10'unun koruma altında olduğu ve bu ergenlerinden sadece %30.19'unun kardeşleri ile aynı yurttta kaldığı bildirilmiştir. Kardeş sayısının fazla olmasının çocukların devlet korunmasına alınmasında bir risk faktörü olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Ergenlerin Kardeş Durumları İle İlgili Cevapların Dağılımı

Kardeş Sayısı	n	%	Kurum Bakımında Kalan Kardeş Sayısı	n	%
1-3	102	54.3	Evet	115	57.5
4-6	64	34.0	Hayır	79	39.5
7-18	22	11.7	Tek Çocuk	6	3.0

Tablo 5'te çalışmaya katılan 78 ergenin (%39.8) 6 yıldan az kurum bakımında kalırken, 65 ergen (%33.2) 6 ile 10 yıldır, 53 ergenin ise (%27.0) 10 yıldan fazlakurum bakımında kalmaktadır. Tekelioğlu'nun (1993) yaptığı çalışmada yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin %34.33'ünün 6-9 yaşları arasında yurda verildikleri belirlenmiştir. Başka bir çalışmada da, yetiştirme yurdunda kalan 70 ergen bireyden yarısının kuruma ilk geliş yaşınının 7-12 yaş arası olduğu tespit edilmiştir (Çetin, 2004). Araştırma kapsamında elde edilen bulguların alan yazın ile benzer bir dağılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 5. Ergenlerin Kurum Bakımında Kalma Süreleri

Kurumda Geçirdiği Yıl	n	%
1-5 yıl	78	39.8
6-10 yıl	65	33.2
11-18 yıl	53	27.0

Ergenlerin Psiko-Sosyal Durumlarına İlişkin Bulgular

Ergenlerin öfke ile baş etme yöntemlerine ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre ergenlerin %75.5'i öfkelenildiği zaman sakinleşmek için ev iznine gitmediğini, %24.5'i gittiğini belirtmiştir. Benzer şekilde kurum bakımında kalan ergenlerin 89'u (%44.9) kurum içinde arkadaşlarıyla yaşadıkları problemlerde öfkelerini kontrol etmekte zorluk yaşarken, 109'u (%55.1) zorluk çekmediklerini ifade etmiştir. Yine ergenlerin %47.7'si öfkelerini sosyal servisle paylaştığını, %52.3'ü paylaşmadığını söylemiştir. Ergenlerin %74.1'i öfkelenildiğinde sosyal aktivitelerle sakinleşebildiğini belirtmesine rağmen, %25.9'u sakinleşemediğini belirtmiştir. Kurumda kalan ergenlerin %54.3'ü öfkelenildiğinde öfkesini sözlü ya da fiziksel olarak dışa vurduğunu ifade ederken, %45.7'si dışa vurmadığını ifade etmiştir. Tekelioğlu'nun (1993) yaptığı çalışmada yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin %44.74'ünün sorunlarını kurum personeli dahil hiç kimse ile paylaşmadığı, %25'inin ise sorunlarını akran gurubu ile paylaştıkları bildirilmiştir. Yetiştirme yurdunda ve ailesi ile birlikte kalan ergenler duygusal gereksinim duyduklarında daha çok akran gurubundan yardım almayı tercih etmektedirler. Ergen bireyler duygusal destek aldıkları kişileri daha çok kendilerini anladıklarını, kendilerini rahatlattıkları ve kendilerine yakın buldukları için tercih etmektedirler (Çetin, 2004). Tablo 6'ya göre ergenlerin öfkelendikleri zaman öfkelerini akranları ile paylaştıkları bu paylaşımın sözel ve fiziksel bir paylaşım olduğu yani öfkelendiklerinde akranlarına karşı sözel veya fiziksel bir saldırganlığı da içeren davranışlar gösterdikleri söylenebilir. Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin, ebeveynleri ile birlikte kalan ergenler gibi duygusal destek kaynağı olarak daha çok arkadaşlarını tercih etmelerinin ergenlik dönemine özgü bir davranış olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6. Ergenlerin Psiko-Sosyal Durumları

Ergenlerin Psiko-Sosyal Durumları	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Kuruluşta öfkelendiğiniz zaman sakinleşmek için ev iznine gider misiniz?	48	24.5	148	75.5
Kuruluş içerisinde arkadaşlarınızla yaşanan problemlerde öfkenizi kontrol etmekte güçlük çekiyor musunuz?	89	44.9	109	55.1
Kuruluşta öfkelendiğiniz durumları arkadaşlarınızla paylaşır mısınız?	113	57.7	83	42.3
Kuruluşta öfkelendiğiniz durumları sosyal servisle paylaşır mısınız?	94	47.7	103	52.3
Öfkelendiğinizde kitap okumak, televizyon izlemek, spor yapmak vb. etkinlikler sakinleşmenize yardımcı olur mu?	146	74.1	51	25.9
Kuruluş içerisinde öfkelendiğiniz durumlarda öfkenizi sözlü ya da fiziksel olarak dışa vurur musunuz?	107	54.3	90	45.7

Ergenlerin Saldırganlık ve Öfke Durumlarına İlişkin Bulgular

Ergenlerin ebeveynlerinin hayatta olma durumuna göre SÖÖTÖ alt ölçeklerinin incelenmesine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

“Annen hayatta mı?” sorusuna evet cevabı veren ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması 21.81 ± 6.7 , hayır cevabı verenlerin ortalaması 24.95 ± 7.3 ’dir. Evet cevabı veren ergenlerin ortancası 22.00 (ÇAG=10.0) ve hayır cevabı verenlerin ortancası 24.00 (ÇAG=13.0)’dir. Annesi hayatta olan ergenlerin Öfke Kontrol puanlarının ortalaması 20.75 ± 5.5 ve hayatta olmayanların ortalama puanı 20.11 ± 5.2 ’dir. Benzer şekilde annesi hayatta olan ergenlerin Öfke Dışta ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 17.84 ± 5.3 ve hayatta olmayan ergenlerin aldıkları puanların ortalaması 18.79 ± 5.1 olarak belirlenmiştir. Öfke İçte alt ölçeğine baktığımızda, annesi hayatta olan ergenlerind aldıkları puanlarının ortalaması 17.13 ± 4.2 ve hayatta olmayan ergenlerinin ortalaması 17.92 ± 5.3 ’dir. Annesi hayatta olmayan ergenlerin Sürekli Öfke ölçeğinden aldıkları puanlar, annesi sağ olan ergenlerin aldıkları puanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($Z=2.045$, $p=0.041$).

Babası hayatta olmayan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması 22.01 ± 7.1 ve ortancası 22.00 (ÇAG=10.0) iken babası hayatta olan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması 24.56 ± 6.9 ve ortancası 25.00 (ÇAG=11.0) olarak belirlenmiştir. Yine babası sağ olan ergenlerin Öfke Kontrol puanlarının ortalaması 20.73 ± 5.5 ve babası sağ olmayan ergenlerin puanlarının ortalaması 20.06 ± 4.9 ’dır. Babası hayatta olan ergenlerin Öfke Dışta puanlarının ortalaması 17.66 ± 5.3 ve hayatta olmayan ergenlerin ortalaması 19.50 ± 5.2 olarak tespit edilmiştir. Öfke İçte ölçek puanlarına baktığımızda, babası hayatta olan ergenlerin ortalaması 17.06 ± 4.5 ve hayatta olmayan ergenlerin ortalaması 18.25 ± 4.5 ’dir. Babası hayatta olan ve olmayan ergenler arasında, Öfke Kontrol ve Öfke İçte ölçeklerinden aldıkları puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır ($p>0.05$). Babası sağ olan ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke Dışta ölçeklerinden aldıkları puanlarla, babası sağ olmayan ergenlerin aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (sırasıyla, $Z=2.690$, $p=0.007$; $Z=2.256$, $p=0.024$). Babası sağ olmayan ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke Dışta ölçeklerinden aldıkları puanlar, babası sağ olan ergenlerin aldıkları puanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde anne ve baba kaybı yaşayan ergenlerin sürekli öfke puanları ve öfkelerinin dışı vurum puanlarının anne ve babası hayatta olan ergenlere oranla yüksek olduğu saptanmıştır, bu durum literatür ile uyumludur. Buradan anne ve baba kaybı yaşamış ergenlerin anne ve babası hayatta olan akranlarına oranla daha agresif bir tutum içerisinde olabilecekleri söylenebilir. Yavuzer’e (1996) göre ergenlik döneminde birey çocukçadavranışları bırakarak olgun tutum ve davranışlar sergilemeye başlar. Bu dönemde birey,

öğretmen, anne ve babaları olmaksızın çevresine tek başına bakmayı öğrenmektedir (Yavuzer, 2001). Bu nedenden ötürü anne ve/veya babası hayatta olmayan bir ergen saldırganca davranmanın çocukça bir davranış olduğunu bunun yerine daha olgun bir tutum sergilemesi gerektiğini düşünüp anne ve/veyababasının hayatta olmamasına öfke duygusu hissederken bu öfkesini saldırganca eylemlere yönlendirmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. SÖÖTÖ Alt Ölçeklerinin Ebeveyn Hayatta Olma Durumuna Göre İncelenmesi

Ebeveyn	Ölçekler	Hayatta Olma Durumu	Ort±SS	Ortanca (ÇAG)	Z	P
Anne	Sürekli Öfke	Evet	21.81±6.7	22.00 (10.0)	2.045	0.041*
		Hayır	24.95±7.3	24.00 (13.0)		
	Öfke Kontrol	Evet	20.75±5.5	21.00 (7.0)	0.181	0.856
		Hayır	20.11±5.2	21.00 (8.0)		
	Öfke Dışta	Evet	17.84±5.3	18.00 (7.0)	1.523	0.128
		Hayır	18.79±5.1	19.50 (7.0)		
	Öfke İçte	Evet	17.13±4.2	17.00 (6.0)	1.045	0.296
		Hayır	17.92±5.3	18.00 (8.0)		
Baba	Sürekli Öfke	Evet	22.01±7.1	22.00 (10.0)	2.690	0.007*
		Hayır	24.56±6.9	25.00 (11.0)		
	Öfke Kontrol	Evet	20.73±5.5	21.00 (7.0)	0.192	0.848
		Hayır	20.06±4.9	20.50 (8.0)		
	Öfke Dışta	Evet	17.66±5.3	17.00 (7.0)	2.256	0.024*
		Hayır	19.50±5.2	20.00 (6.0)		
	Öfke İçte	Evet	17.06±4.5	16.00 (6.0)	1.916	0.055
		Hayır	18.25±4.5	18.00 (6.0)		

*p<0,05

Kurumda 1-5 yıl arası kalan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması 21.55±6.7 ve ortancası 22.00 (ÇAG=10.0), 6-10 yıl arası kalan ergenlerin ortalaması 22.69±7.5 ve ortancası 22.50 (ÇAG=12.0), 11-18 arası kalan ergenlerin ortalaması ise 24.50±7.0 ve ortancası 24.00 (ÇAG=10.0) olarak tespit edilmiştir. Öfke Kontrol puanlarına baktığımızda kurumda 1-5 yıl arası kalan ergenlerin puanlarının ortalamasının 20.97±5.3, 6-10 yıl arası kalan ergenlerin ortalamasının 21.27±5.4, 11-18 arası kalan ergenlerin ortalamasının ise 19.37±5.1 olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde kurumda 1-5 yıl arası kalan ergenlerin Öfke Dışta ölçeği puanlarının ortalaması 17.17±4.3, 6-10 yıl arası kalan ergenlerin puanlarının ortalaması 18.58±5.8, 11-18 arası değişen ergenlerin puanlarının ortalaması ise 19.33±5.6'dür. Öfke İçte alt ölçeği puanlarına baktığımızda kurumda 1-5 yıl arası kalan ergenlerin puanlarının ortalaması 17.52±4.4, 6-10 yıl arası değişen ergenlerin ortalaması 17.98±4.6, 11- 18 arası kalan ergenlerin ortalaması ise 17.04±4.5'tür (Tablo 8).

Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin, kurumda kaldıkları yıllar arasında, Sürekli Öfke, Öfke Kontrol, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçeklerinden aldıkları puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Literatür incelendiğinde Kesen ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan bir araştırmada ergen bireylerin yetiştirme yurdunda bulunma süreleri arttıkça atak, dolaylı ve genel saldırganlık düzeylerinin arttığı negatif ve sözel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Soysal (2001) tarafından yapılan bir araştırmada SHÇEK'te korunma ve bakım altında bulunan çocuklar ile ailesi yanında yaşayan çocukların depresyon seviyelerini karşılaştırılmıştır. Netice olarak yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların depresyon seviyeleri ebeveynleri yanında bakımları yapılan çocuklara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca Sayar (2000) tarafından yapılan çalışmada da depresyon düzeyinin artmasıyla öfke ve öfke nöbetlerinin arttığı belirlenmiştir. Bu bulguların araştırma bulgularını destekler nitelikte olmadığı söylenebilir. Literatürde var olan çalışmalardan bu yana kurum bakım standartlarının iyileştirilmiş olması ve yeni hizmet modellerinin geliştirilmesinden dolayı farklı bir görünüm sergilediği söylenebilir.

Tablo 8. SÖÖTÖ Alt Ölçeklerinin Kurumda Kalınan Yıl Değişkeniyle Karşılaştırılması

Ölçekler	Kurumda Kalınan Yıl	Ort±SS	Ortanca (ÇAG)	F	p
Sürekli Öfke	1-5	21.55±6.7	22.00 (10.0)	1.995	0.139
	6-10	22.69±7.5	22.50 (12.0)		
	11-18	24.50±7.0	24.00 (10.0)		
Öfke Kontrol	1-5	20.97±5.3	21.00 (8.0)	2.880	0.059
	6-10	21.27±5.4	21.50 (8.0)		
	11-18	19.37±5.1	20.00 (6.0)		
Öfke Dışta	1-5	17.17±4.3	17.00 (6.0)	2.817	0.062
	6-10	18.58±5.8	19.00 (9.0)		
	11-18	19.33±5.6	19.00 (8.0)		
Öfke İçte	1-5	17.52±4.4	17.50 (7.0)	0.673	0.511
	6-10	17.98±4.6	18.00 (6.0)		
	11-18	17.04±4.5	16.50 (7.0)		

Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin Fiziksel Saldırganlık puanlarının ortalaması 24.50±4.1 ve ortancası 24.00 (ÇAG=5.0) iken zorlanmayan ergenlerin ortalaması 21.31±5.5 ve ortancası 20.00 (ÇAG=8.0)'dir (Tablo 9). Benzer şekilde arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte güçlük çeken ergenlerin Sözel Saldırganlık puanlarının ortalaması 14.30±13.8 ve zorluk çekmeyen ergenlerin 11.13±4.1'dir. Öfkesini kontrol etmekte zorluk çektiğini ifade eden ergenlerin Öfke Alt Ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 20.57±3.8 iken zorlanmadığını ifade eden ergenlerin aldıkları puanların ortalaması 19.73±3.8

olarak tespit edilmiştir. Yine öfkesini kontrol etmekte zorluk çektiğini ifade eden ergenlerin Düşmanlık Alt Ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 23.84 ± 5.3 ve zorlanmadığını ifade eden ergenlerin aldıkları puanların ortalaması 20.86 ± 6.1 'dir. Arkadaşlarıyla yaşadıkları problemlerde öfkesini kontrol etmekte güçlük çektiğini ifade eden ergenlerle, güçlük çekmediğini ifade eden ergenlerin Fiziksel Saldırganlık, Öfke Alt ölçeği ve Düşmanlık Alt ölçeğinden aldıkları puanlar açısından anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (sırayla, $Z=4.242$, $p<0.001$; $Z=5.420$, $p<0.001$, $t=3.046$, $p=0.003$). Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte güçlük çeken ergenlerin Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık ve Düşmanlık alt ölçeklerinden aldıkları puanların ortalaması, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayan ergenlerden anlamlı düzeyde yüksektir.

Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması 25.95 ± 6.3 ve ortancası 25.00 (ÇAG=9.0) iken zorlanmayan ergenlerin ortalaması 20.00 ± 6.6 ve ortancası 19.00 (ÇAG=9.0)'dir (Tablo 9). Benzer şekilde arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte güçlük çeken ergenlerin Öfke Kontrol puanlarının ortalaması 19.23 ± 4.7 ve zorluk çekmeyen ergenlerin 21.67 ± 5.6 'dir. Öfkesini kontrol etmekte zorluk çektiğini ifade eden ergenlerin Öfke Dışta alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 20.09 ± 5.3 iken zorlanmadığını ifade eden ergenlerin aldıkları puanların ortalaması 16.70 ± 4.8 olarak tespit edilmiştir. Yine öfkesini kontrol etmekte zorluk çektiğini ifade eden ergenlerin Öfke İçte alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 18.73 ± 4.5 ve zorlanmadığını ifade eden ergenlerin aldıkları puanların ortalaması 16.33 ± 4.2 'dür.

Arkadaşlarıyla yaşadığı problemlerde öfkesini kontrol eden ergenlerle edemeyen ergenlerin Sürekli Öfke, Öfke Kontrol, Öfke Dışta, Öfke İçte alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (sırasıyla, $Z=5.795$, $p<0.001$; $t=3.000$, $p=0.003$; $t=4.610$, $p<0.001$; $t=3.726$, $p<0.001$). Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin Öfke Kontrol puanlarının ortalaması, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayan ergenlerden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Yine, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçekleri için de arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin ortalama puanları, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayan ergenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Bu analizlere göre ergenlerin benzer durumlara aynı düzeyde öfkelenedikleri fakat öfke gibi doğal bir duygunun ifade ediliş biçimine göre saldırganlık gibi olumsuz bir eyleme dönüşebileceği, öfkeyi ifade etmenin sağlıklı ilişkiler ve iletişim kurmada önemli olduğu, öfkesini kontrol edebilen ergen-

lerin sosyal aktivitelere yönlendirerek olumlu çıktılar elde edebilecekleri ve olumlu ilişkiler kurabilecekleri, öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin ise arkadaşlarıyla yaşanan sorunlarda saldırgan davranışlarda bulunabileceği söylenebilir. Dryden (1990), öfkenin derecesinin, çoğunlukla kişinin kendi benlik saygısı ile doğru orantılı bir seyir izlediğini ileri sürmekte, düşük benlik saygısı olan kişilerin, yüksek benlik saygısı olan kişilere kıyasla daha çabuk öfkelenme eğiliminde olduklarını belirtmektedir, araştırma sonucuna göre öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin düşük benlik saygısına sahip oldukları ve bu durumun arkadaşlık ilişkilerini de olumsuz etkilediği söylenebilir.

Tablo 9. BPSÖ ve SÖÖTÖ Alt Ölçeklerinin Ergenlerin Arkadaşlarıyla Yaşanan Problemlerde Öfkesini Kontrol Etmekte Güçlük Çekme Durumuna Göre İncelenmesi

Ölçekler	Alt Ölçekler	Öfke Kontrol Durumu	Ort±SS	Ortanca (ÇAG)	T/Z	p
BPSÖ	Fiziksel	Evet	24.50±4.1	24.00 (5.0)	4.242	<0.001*
	Saldırganlık	Hayır	21.31±5.5	20.00 (8.0)		
	Sözel	Evet	14.30±13.8	14.00 (5.0)	5.420	<0.001*
	Saldırganlık	Hayır	11.13±4.1	10.00 (6.0)		
	Öfke Alt Ölçeği	Evet	20.57±3.8	20.50 (5.0)	1.711	0.089
		Hayır	19.73±3.8	20.00 (7.0)		
	Düşmanlık	Evet	23.84±5.3	23.00 (8.0)	3.046	0.003
	Alt Ölçeği	Hayır	20.86±6.1	21.00 (8.0)		
SÖÖTÖ	Sürekli Öfke	Evet	25.95±6.3	25.00 (9.0)	5.795	<0.001*
		Hayır	20.00±6.6	19.00 (9.0)		
	Öfke Kontrol	Evet	19.23±4.7	20.00 (7.0)	3.000	0.003
		Hayır	21.67±5.6	21.00 (8.0)		
	Öfke Dışta	Evet	20.09±5.3	20.00 (8.0)	4.610	<0.001*
		Hayır	16.70±4.8	17.00 (7.0)		
Öfke İçte	Evet	18.73±4.5	19.00 (7.0)	3.726	<0.001*	
	Hayır	16.33±4.2	16.00 (6.0)			

*: Mann Whitney U test sonucudur.

Tablo 10 incelendiğinde Fiziksel Saldırganlık alt ölçeği ile, Sürekli Öfke ($r=0.504$), Öfke Dışta ($r=0.488$) ve Öfke İçte ($r=0.462$) alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel Saldırganlık puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır. Sözel Saldırganlık alt ölçeği ile Sürekli Öfke ($r=0.594$), Öfke Dışta ($r=0.544$) ve Öfke İçte ($r=0.381$) alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu, Öfke Kontrolü (-0.177) alt ölçeğiyle ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin Sözel Saldırganlık puanları arttık-

ça sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları artmakta, Öfke Kontrol puanları ise düşmektedir. Öfke alt ölçeği ile Sürekli Öfke ($r=0.361$), Öfke Dışta ($r=0.266$) ve Öfke İçte ($r=0.230$) alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öfke Alt Ölçeği puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır. Düşmanlık alt ölçeği ile Sürekli Öfke ($r=0.576$), Öfke Dışta ($r=0.483$) ve Öfke İçte ($r=0.382$) alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Düşmanlık Alt Ölçeği puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır.

Kesen ve arkadaşları tarafından 2007 yılında yapılan bir çalışmada kurumda kalan gençlerin öfke düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığı bulunmuştur. Furlong ve Smith (1994), Brezina ve arkadaşları (2001), saldırganlık ve öfke durumu arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Karataş tarafından 2008 yılında yapılan bir çalışmada da öğrencilerin öfke durumları yükseldikçe saldırganlık gösterme durumları da artmakta, öfke kontrolleri arttıkça saldırganlık gösterme durumları da azalmaktadır. Ebeveyni hayatta olmayan çocuklarda ya da anne ve babası, boşanmış korunma ihtiyacı olan çocuklarda öfke, hırçınlık, antisosyal ve kendine dönük saldırganca davranışlar ile korunma ihtiyaçları olup olmamalarına bağlı olarak kendilerinde eziklik duygusu hissetme, içedönüklük, hırçınlık ve dışa yönelik saldırgan davranışlara rastlanılmaktadır (Köknel, 1996). Bu çalışmada öfke ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunması, çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin öfkelerini dışarıda belli etme şekli olarak saldırganlık göstermeleri olabilir. Araştırmada ayrıca öfke kontrol seviyesi yükseldikçe saldırganlık puanlarının azaldığı görülmektedir. Bu da ergenlerin öfkelerini kontrol altına alabildikçe saldırgan davranışlarını da kontrol altına alabilmesi ve saldırganlık gösterme durumlarının en alt düzeye gelmesi ile açıklanabilir.

Tablo 10. BPSÖ ve SÖÖTÖ Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Sürekli Öfke	Öfke Kontrol	Öfke Dışta	Öfke İçte
Fiziksel Saldırganlık	0.504*	-0.009	0.488*	0.462*
Sözel Saldırganlık	0.594*	-0.177**	0.544*	0.381*
Öfke Alt Ölçeği	0.361*	0.105	0.266*	0.230*
Düşmanlık Alt Ölçeği	0.576*	-0.053	0.483*	0.382*

* $p<0.01$; ** $p<0.05$

Sonuç

Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerden annesi ve/veya babası hayatta olan ve olmayanlar arasında, Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık, Öfke Alt

Ölçeği ve Düşmanlık Alt Ölçeğinden aldıkları puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Annesi ve/veya babası sağ olmayan ergenlerin Sürekli Öfke ölçeğinden aldıkları puanlar, annesi ve/veya babası sağ olan ergenlerin aldıkları puanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin, kurumda kaldıkları yıllar arasında Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık, Öfke Alt Ölçeği ve Düşmanlık Alt Ölçeğinden aldıkları puanlar açısından ve Sürekli Öfke, Öfke Kontrol, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçeklerinden aldıkları puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte güçlük çekene ergenlerin Fiziksel Saldırganlık, Sözel Saldırganlık ve Düşmanlık alt ölçeklerinden aldıkları puanların ortalaması, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayan ergenlerden anlamlı düzeyde yüksektir. Yine arkadaşlarıyla yaşanan problemlerde öfkesini kontrol etmekte zorlanan ergenlerin Sürekli Öfke puanlarının ortalaması, öfkesini kontrol etmekte zorlanmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Öfkesini dışa vuran ergenlerin Fiziksel Saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Öfkesini dışa vuran ergenlerin Sözel Saldırganlık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Benzer şekilde, öfkesini dışa vuran ergenlerin Öfke alt ölçeğinden ve Düşmanlık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Öfkesini sözlü veya fiziksel dışa vuran ergenlerin Sürekli Öfke alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Öfkesini dışa vuran ergenlerin Öfke Dışta alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Benzer şekilde, öfkesini dışa vuran ergenlerin Öfke İçte alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması, dışa vurmeyen ergenlerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Fiziksel Saldırganlık alt ölçeği ile Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel Saldırganlık puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır. Çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin öfkelenme düzeyleri arttıkça fiziksel saldırganlıklarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sözel Saldırganlık alt ölçeği ile Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu, Öfke Kontrolü alt ölçeğiyle ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin Sözel Saldırganlık puanları arttıkça sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları artmakta, Öfke Kontrol puanları ise düşmektedir. Öfkesini kontrol edemeyen çocuk evleri sitesinde kalan ergenlerin sözel saldırganlık gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öfke alt ölçeği ile Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öfke Alt Ölçeği puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır. Düşmanlık alt ölçeği ile Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte alt ölçekleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Düşmanlık Alt Ölçeği puanları arttıkça Sürekli Öfke, Öfke Dışta ve Öfke İçte puanları da artmaktadır.

Öneriler

- Çocuk evleri sitesinde ergenlerin yaşamış olduğu öfkenin saldırganlık boyutuna gelmeden, ergenlerdeki enerjinin olumlu alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir.

- Öfkenin saldırganlık boyutuna gelmeden önce kuruluştaki koruyucu önleyici faaliyetlere yönelik çalışmaların yapılması,

- Çocuk evleri sitesi, çocuk evleri gibi kuruluş bakımında kalan ve anne baba yoksunluğu yaşayan çocuklara sevgi, saygı vb. gibi evrensel değerlerin kazandırılması konularında çalışmaların yapılması,

- Ergenlerin öfkelerinin saldırganlık boyutuna ulaşmaması için bakım hizmeti veren kuruluşlarda nitelik ve nicelik açısından yeterli sayıda sosyal ve kültürel etkinliklerin yapılması,

- Kurum bakımında olan ergenlerin öfke ve saldırganlık duygularını yansıtabilecekleri şekilde (tahta oymacılığı, heykel, seramik, vb) düzenlemelerin yapılması

- Çocuk bakım kuruluşlarında okula devam etmeyen ve gün içerisinde kurumda kalan ergenlerin ilgileri doğrultusunda bir meslek edindirme kursuna yönlendirilmesi,

- Çocuk bakım kuruluşlarında okula devam etmeyen ve gün içerisinde kurumda kalan ergenlerin kuruluş içindeki vakitlerinin nitelikli bir şekilde yapılandırılması,

- Ergen bireye iyi ya da kötü kavramının anlatılarak değil yaşatılarak öğretilmesi,

- Korunma altına alınma tarihinden itibaren çocuğun ailesi, yakınları ve doğal çevresi olan iletişiminin sürdürülmesi,

- Kurum bakımına alınan ergenlerin çoğunun anne ve babalarının hayatta olmasına rağmen uzun yıllar kuruluşlarda kalmalarının önlenmesi için aile odaklı çalışmaların yapılması,

- Kurum bakımında olup okula devam eden ergenlerin yaşamış oldukları sorunların çözümü ve ergenlere okulda sağlanan eğitimden tam olarak yararlanabilmeleri aynı zamanda duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarının belirlenebilmesi amacıyla mutlaka okul sosyal hizmetinin hayata geçmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Aşık, E. (2006). *Yetiştirme yurdunda kalan gençlerin ergenlik sorunları ve başatmeleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, İ., Öztürk, M., Toğa, H., & Türk, A. (2024). Sosyal hizmetin tanımlanması-amaçları-temel ilkeleri. İ. Aydemir & M. Öztürk (Eds.), *Sosyal Hizmete Giriş* (ss. 1-17) içinde. Akademisyen Kitabevi.
- Brezina, T., Piquero, A. R., & Mozerolle, P. (2001). Student anger and aggressive behavior in school: An initial test of Agnew's macro-level strain theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(4), 362-386. <https://doi.org/10.1177/0022427801038004002>
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452>
- Can, S. (2002). *Aggression Questionnaire adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* (Uzmanlık tezi). Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi, İstanbul.
- Corey, G. (2012). *Theory and Practice of Group Counseling* (8th ed.). Brooks/Cole Publishing.
- Curtis, S. (1992). Promoting health through a developmental analysis of adolescent risk behavior. *Journal of School Health*, 62(9), 417-420. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.1992.tb00828.x>
- Çalikoğlu, T. (2010). *Lise öğrenimine devam eden ailesinin yanında yaşayan öğrencilerle, yetiştirme yurdunda yaşayan öğrencilerin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Çalikuşu, C., Yücel, B., Polat, A., & Baykal, C. (2001). Psikojenik deri yolması olan hastalarda öfke ifadesi ve aleksitimi: Bir ön çalışma. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 38(3), 137-141.
- Çetin, H. (2004). *Yetiştirme yurdundaki adölesanların benlik sayguları ve psikolojik belirtileri* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Deffenbacher, J. L. (2011). Cognitive-behavioral conceptualization and treatment of anger. *Cognitive and Behavioral Practice*, 18(2), 212-221. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2010.11.002>
- Delucia-Waack, J. L., Gerrity, D. A., Kalodner, C. R., & Riva, M. T. (2004). *Handbook of group counselling and psychotherapy*. Sage Publications.
- Dishion, T. J., & Patterson, G. R. (2006). The development and ecology of antisocial behavior in children and adolescents. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (2nd ed., pp.

- 503–541). John Wiley & Sons, Inc.
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2006). Aggression and antisocial behavior in youth. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 719–788). John Wiley & Sons, Inc.
- Dryden, W. (1990). *Dealing with anger problems: Rational-emotive therapeutic interventions*. Professional Resources Exchange.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Fahlberg, V. I. (1991). *A child's journey through placement*. British Association for Adoption and Fostering.
- Farrington, D. P. (2007). Childhood risk factors and risk-focused prevention. In M. Maguire, R. Morgan, & R. Reiner (Eds.), *The Oxford handbook of criminology* (pp. 602–640). Oxford University Press.
- Furlong, J. M., & Smith, C. D. (1994). *Anger, hostility and aggression*. CPPC.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T. I., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F., Harachi, T. W., & Cothorn, L. (2000). Predictors of youth violence. *Juvenile Justice Bulletin*.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. baskı). Nobel Yayınları.
- Kesen, N. F., Deniz, M. E., & Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(17), 353-364.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Özer, A. K. (1994). Sürekli öfke (SL-ÖFKE) ve öfke ifade tarzı (ÖFKE-TARZ) ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 26-35.
- Özler-Ervüz, F. (2022). Türkiye’de korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik kuruluş bakım hizmetleri. C. Ervüz & F. Yaman (Ed.), *Çocuk koruma sistemleri ulusal ve uluslararası boyutlarıyla* (ss.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özler-Ervüz, F. ve Öztürk, M. (2023). Norveç Çocuk Koruma Sistemi. Dünyadaki Örnekleriyle Çocuk Koruma Sistemleri (pp.175-198), Ankara: Nobel Akademik.
- Özler-Ervüz, F. ve Öztürk, M. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Genel Aidiyet Duygularının Belirleyicileri: Anne-Baba Tutumları ve Bağlanma Stilleri. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 493-513.
- Saral K (2013) Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin stresle başa çıkma tarzları eğitim-öğretim yaşantılarında stresle başa çıkma ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). İstanbul, İstanbul Arel Üniversitesi.

- Sayar, K. (2000). *Psikiyatri ve kültür*. İnsan Yayınları.
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Providing a secure base: Parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development*, 7(1), 3–25. <https://doi.org/10.1080/14616730500049019>
- Soysal, A. (2001). 6. *Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi Bildiri Özetleri*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Stein, M. (2006). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*, 28(4), 422–434. <https://doi.org/10.1016/j.child-youth.2005.05.005>
- Türk, A., & Aydemir, İ. (2024). Y ve z kuşaklarının bağlanma stilleri ile evlilik beklentilerinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24 (64), 549-574.
- Türk, A., & Öztürk, M. (2023). Gençlerin benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolü. R. Yusoph (Ed.), *Ege 8th International Conference on Social Sciences* (ss. 732-742) içinde. Academy Global Publishing House.
- Türk, A., Çevik, B., & Kaya, S. (2023). Toplumsal cinsiyet algısının şiddet eğilimine etkisinde toplumsal cinsiyet eğitiminin aracılık rolü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, VI (2), 423-443.
- Türk, A., Öztürk, M., & Bilican-Gökkaya, V. (2022). Depresyon, anksiyete, stres ve gelecek kaygısı arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 4 (3), 262-270.
- Whittaker, J. K., Holmes, L., del Valle, J. F., Ainsworth, F., Andreassen, T., Anglin, J., ... Zeira, A. (2016). Therapeutic residential care for children and youth: A consensus statement of the international work group on therapeutic residential care. *Residential Treatment for Children & Youth*, 33(2), 89–106. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2016.1215755>
- Yavuzer, H. (1996). *Ana baba ve çocuk* (6. baskı). Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2001). *Çocuk psikolojisi* (20. baskı). Remzi Kitabevi.
- Yıldız, M., & Çapar, B. (2010). Orta öğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 103-131.
- Yılğor Tekelioğlu, F. (1993). *Yetiştirme yurdunda yaşayan 13-17 yaş grubu okuyan gençler ile aileleri yanında yaşayan ve okuyan aynı yaş grubu gençlerin ergenlik problemlerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.



Bölüm 4

SOSYAL HİZMET ALANINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE DİJİTAL EĞİLİMLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Hülya KARAKARTAL¹

¹ Öğr. Gör. Hülya KARAKARTAL, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, 0000-0002-5627-8402.

Giriş

Sosyal hizmet alanı, toplumun değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla sürekli dönüşen/gelişen bir disiplindir. Son yıllarda hızla gelişen teknoloji, dijitalleşmenin artması ve bilgiye erişim yollarının çeşitlenmesi, sosyal hizmet alanında da köklü değişimlere yol açmıştır. Günümüzde, sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı sorunlar ve hizmet sundukları toplulukların ihtiyaçları, dijital dünyanın sunduğu olanaklarla birlikte yeniden şekillenmektedir (Firsov vd., 2021; Gencer ve Aktan, 2021; Birinci, 2023). Bu bağlamda, sosyal hizmetlerin geleneksel yaklaşımlarına ek olarak, dijital teknolojilerin sunduğu yeni fırsatlar ve zorluklar da önemli hale gelmiştir.

Güncel yaklaşımlar, bireylerin sosyal refahını artırmayı hedefleyen müdahalelerin, daha bütüncül, kültürel ve toplumsal bağlamları dikkate alan ve esnek stratejilere yönelmesini gerektirmektedir (Katiuzhinsky ve Okech, 2014; Payne, 2021). Bu çerçevede sosyal hizmet profesyonelleri, yalnızca bireysel müdahalelerle sınırlı kalmayıp toplumsal cinsiyet, göç, çevre, insan hakları gibi küresel ve yerel düzeyde önemli sosyal sorunlara da odaklanmaktadır (Dominelli, 2010; Ife vd., 2022). Örneğin, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda sosyal hizmetlerin rolü genişlemekte ve sosyal adalet ile çevresel adaletin kesiştiği noktalar yeniden değerlendirilmektedir (Güzel ve Buz, 2019; Yanardağ, 2019; Kaya Örk ve Çömez Polat, 2022). Bu güncel eğilimler, sosyal hizmet uzmanlarının rollerini ve yöntemlerini yeniden düşünmelerini gerektirmektedir.

Öte yandan, dijital eğilimler, sosyal hizmet uygulamalarında yeni bir dönemin kapılarını aralamaktadır. Dijital teknolojiler, hem hizmet sunumu hem de hizmetten faydalanan bireyler açısından yeni olanaklar yaratmaktadır (Rafferty ve Stevaert, 2009; Miller, 2019). Dijital platformlar üzerinden sunulan hizmetler, sosyal hizmetin erişilebilirliğini artırmakta ve coğrafi sınırları aşarak daha geniş kitlelere ulaşmayı mümkün kılmaktadır (Akgümüş vd., 2021; Afrouz ve Lucas, 2023). Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde bu eğilim hız kazanmış ve uzaktan danışmanlık, dijital terapiler, yapay zekâ destekli çözümler gibi yenilikler sosyal hizmet alanının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Yıldırım vd., 2020). Ancak, bu dijitalleşme sürecinin etik boyutları ve hizmet kalitesine etkileri de tartışılmaya devam etmektedir (Reamer, 2013).

Bu çalışmada, sosyal hizmet alanındaki güncel yaklaşımlar ve dijital eğilimler ele alınacaktır. Dijital teknolojilerin sosyal hizmet uygulamaları üzerindeki etkileri, profesyonel pratiklerdeki değişim ve sosyal hizmet uzmanlarının dijital dünyada karşılaştığı fırsatlar ve zorluklar incelenecektir. Ayrıca, sosyal hizmetin geleceğine dair öngörüler ve dijitalleşmenin getirdiği etik ve profesyonel sorunlar da tartışılmaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşmenin sosyal hizmet alanında nasıl bir dönüşüm yarattığı ve bu dönüşümün toplumsal fay-

da sağlama noktasındaki potansiyeli değerlendirilmektedir.

1. Sosyal Hizmet Kavramı ve İlkeleri

Sosyal hizmet; bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumun refahını sağlamak amacıyla bilimsel yaklaşım benimseyen mesleki bir disiplindir. Bu disiplin, insan haklarına ve insan onuruna saygı temelinde toplumsal adaleti tesis etmeyi amaçlamaktadır (Duyan, 2003; Zengin ve Altındağ, 2016). Sosyal hizmetin temel hedefleri arasında sosyal adaletin sağlanması, eşitsizliklerle mücadele edilmesi ve toplumsal bütünleşmesiyle dayanışmanın teşvik edilmesi bulunmaktadır (Tuncay, 2006). Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin ihtiyaçlarını anlamak ve bu ihtiyaçlara yönelik uygun müdahalelerde bulunmak suretiyle, toplumsal sorunlarla mücadelede kritik bir rol üstlenmektedir (Duyan, 2003). Bu uzmanlar, Sheafor ve Horejsi (2003)'nin birbiriyle bağlantılı on başlıkta değerlendirdiği “*bağlantı kurucu, savunucu, öğretici/eğitici, danışman, vaka yöneticisi, iş yükü yöneticisi, personel geliştiricisi, yönetici, sosyal değişim ajanı, profesyonel*” sosyal hizmet uzmanının rol ve işlevlerine göre; bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözümler geliştirerek, sosyal, duygusal ve ekonomik refahlarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Özellikle dezavantajlı ve kırılgan gruplara yönelik sosyal hizmet uygulamaları, bireylerin güçlenmesi, toplumsal dışlanmanın önlenmesi ve sosyal katılımın artırılması gibi konularda önemli katkılar sunmaktadır (Küçükali ve Özmen, 2020).

Sosyal hizmetin kökleri, bireylerin refahını artırmaya yönelik tarihsel çabalara dayansa da, modern sosyal hizmetin gelişimi, 19. yüzyılda sanayileşmenin yol açtığı sosyal sorunlarla hız kazanmıştır (Payne, 2021). Sosyal hizmetin temel fonksiyonları, bireylerin ve toplumun sosyal refahını artırmak, toplumsal adaleti sağlamak, sosyal sorunları çözmek ve insanların insan onuruna yaraşır şekilde yaşamalarını desteklemektir (Çoban, 2017). Bu fonksiyonlar, bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, insan haklarını savunmak, toplumda eşitlik ve adaleti sağlamak, sosyal adaleti artırmak ve toplumun genel refahını artırmak için hizmet/ler sunmayı içermektedir. Sosyal hizmetin temel fonksiyonlarını yerine getirebilmek için, meslek elemanlarının danışmanlık, rehberlik, eğitim, sosyal destek sağlama ve toplumda değişim yaratma gibi görevleri bulunmaktadır. Bu temel fonksiyonlar ile, sosyal hizmetin amacı olan insanların yaşamalarında sosyal refahlarını geliştirme ve sosyal sorunların üstesinden gelmeye yardımcı olma hedeflenmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanları, bireylerin ve toplulukların sosyal işlevselliğini artırmak amacıyla farklı müdahale yöntemleri geliştirerek çeşitli düzeylerde çalışmaktadırlar (Zastrow, 2016). Sosyal hizmet uzmanlarının gerçekleştirdiği bu müdahaleler yani sosyal hizmet uygulamalarını yönlendiren bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, bu ilkeler doğrultusunda hareket ederek, toplumsal sorunları çözmeye ve bireylerin yaşam kalitesini artırma görevini üstlenirler. Sosyal hizmetin temel ilkeleri ise insanın onuruna saygı, adalet, insan hakları, önleyici hizmet, güvenlik, kişisel ve mesleki geli-

şim olarak sıralanabilir (Sheafor vd., 2016). Bu ilkeler, sosyal hizmet uygulamalarının temelini oluşturur ve sosyal hizmet çalışanlarının profesyonel davranışlarını şekillendirir. Bu ilkeler aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının mesleki etik anlayışını ve topluma karşı sorumluluklarını da şekillendirmektedir. Bazı ilkelere değinecek olursak;

- *İnsan Haklarına Saygı*: Sosyal hizmet uygulamalarında her bireyin onuruna ve haklarına saygı göstermek yer alır. (Banks, 2016). Bireylerin onurunu koruma, sosyal hizmet uygulamalarının temel ilkesidir. İnsan hakları, sosyal hizmetin uygulamalarında rehberlik eden evrensel bir ilkedir.

- *Sosyal Adalet*: Sosyal hizmet, toplumsal adaletin sağlanmasını ve her bireyin eşit fırsatlara sahip olmasını savunur. Eşitsizliklere karşı mücadele, sosyal hizmetin en önemli misyonlarından biridir (Reamer, 2018).

- *Gizlilik*: Sosyal hizmet uygulamalarında gizlilik, danışan ile sosyal hizmet uzmanı arasındaki güven ilişkisinin temelidir. Danışanın kişisel bilgilerinin korunması, etik açıdan büyük önem taşır (NASW, 2021).

- *Bireylerin Güçlendirilmesi*: Sosyal hizmetin bir diğer temel ilkesi, bireylerin kendi yaşamlarını kontrol edebilme kapasitesini artırmak, yani onları güçlendirmektir. Güçlendirme, bireylerin kendi haklarını savunabilmelerini ve topluma daha aktif katılabilmelerini sağlayarak bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine olanak tanır (Saleebey, 2013).

Sosyal hizmet alanı, toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli bir evrim geçirmektedir. Sosyal hizmet alanındaki yaklaşımlar, zamanla değişen toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenmektedir. Geleneksel yaklaşımlar, bireylerin sorunlarına birebir müdahaleler üzerine kuruluyken, günümüzde sosyal hizmet uygulamaları daha bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır (Gedik, 2023). Geleneksel yaklaşımların yanı sıra, günümüzde sosyal hizmet uygulamaları daha bütüncül, çok disiplinli ve teknolojik yeniliklerden yararlanan yöntemlere evrilmiştir. Özellikle dijitalleşmenin artmasıyla birlikte, sosyal hizmet uygulamalarında dijital teknolojiler ve çevrimiçi hizmet sunumu daha yaygın hale gelmiştir (Tuncay, 2010; Yıldırım vd., 2020; Gencer ve Aktan, 2021). Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarının değişen dinamiklerini anlamak için güncel yaklaşımları ve dijitalleşmenin alana sunduğu yenilikleri daha ayrıntılı bir şekilde ele almak önemlidir.

2. Sosyal Hizmet Alanında Güncel Yaklaşımlar

2.1. Ekolojik Sistem Yaklaşımı

Ekolojik sistem teorisi, bireylerin sosyal ve çevresel sistemlerle olan etkileşimlerini merkezine alarak, onların davranışlarını ve gelişimlerini anlamaya yönelik bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bronfenbrenner (2000) tarafından geliştirilen bu teori, bireylerin sadece kişisel özellikleriyle değil,

toplumsal yapıların bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerle etkileşimlerini incelemek, sosyal hizmet uygulamalarında daha etkili müdahale stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Kaya Örk ve Çömez Polat, 2022). Ekolojik sistem teorisi, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal adalet ilkelerini bir araya getirerek sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Bireylerin sosyal çevreleriyle olan ilişkilerini göz önünde bulunduran ekolojik sistem yaklaşımı, sosyal hizmet uygulamalarının etkinliğini arttırmaktadır. Aile, arkadaşlar ve topluluklarla olan etkileşimlerin incelenmesi, bireylerin sosyal destek ağlarını güçlendirmeye yardımcı olmaktadır (Ceyhan ve Özbesler, 2021). Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin sosyal çevrelerinden aldıkları destekleri artırarak, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilirler (Arslan, 2021). Bu durum, bireylerin ruh sağlığı ve genel iyilik halleri üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Güzel ve Zubaroğlu Yarnadağ, 2020).

Ekolojik sosyal hizmetin bir diğer önemli boyutu, çevresel adaletin sağlanmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları, çevresel sorunların toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğini gözlemleyerek bu sorunların çözümüne yönelik stratejiler geliştirmektedirler (Acar ve Acar, 2002). Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamaları çevresel sürdürülebilirlik ile sosyal adalet arasındaki ilişkiyi güçlendirerek toplumsal değişim için bir araç haline gelmektedir (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017; Aslan, 2024). Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin sorunlarını değerlendirirken, mikro düzeydeki ilişkilerden makro düzeydeki etkenlere kadar geniş bir perspektif kullanarak, bireylerin içinde bulunduğu bağlamı daha derinlemesine anlamalarını sağlarlar.

Sonuç olarak, ekolojik sistem teorisi, sosyal hizmet uzmanlarının bireylerin yaşadığı sorunları değerlendirirken dikkate alması gereken önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ekolojik sistem teorisi doğrultusunda geliştirilen stratejiler, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi ve çevresel adaletin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşım, bireylerin sosyal ve çevresel sistemlerle olan etkileşimlerini inceleyerek, sosyal hizmet uygulamalarının daha etkili ve bütüncül olmasını sağlamaktadır. Bu da sosyal hizmetin toplum üzerindeki olumlu etkisini artırmaktadır.

2.2. Güçlendirme Yaklaşımı

Sosyal hizmetin güncel yaklaşımlarından biri olan güçlendirme (empowerment) yaklaşımı, bireylerin ve toplulukların potansiyellerini keşfetmelerine ve yaşamlarını kontrol etmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir (-Saleebey, 2013). Bu yaklaşım, bireylerin haklarını savunmalarına ve topluma daha aktif katılımlarına olanak tanırken, sosyal hizmet uzmanlarının müda-

hale süreçlerini bireylerin kendi kaynaklarını kullanmalarını destekleyecek bir perspektifle gerçekleştirmelerini gerektirmektedir (Erbay, 2019). Özellikle dezavantajlı grupların güçlendirilmesi, toplumsal eşitsizliklerle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, güçlendirme yaklaşımının temel unsurlarından biri, bireylerin ve toplulukların kendi sorunlarını tanımlama ve çözüme yeteneklerini geliştirmektir (Kırılıoğlu, 2019). Sosyal hizmet uzmanları, bu süreçte bireylerin güçlü yönlerini ve kaynaklarını belirleyerek, onların bu kaynakları nasıl kullanabilecekleri konusunda rehberlik etmektedir (Arifoğlu ve Koçak, 2023).

Güçlendirme yaklaşımının sosyal hizmet uygulamalarında etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, sosyal hizmet uzmanlarının etik ve değer temelli bir çerçeveye sahip olmaları büyük önem taşır. Bu bağlamda, uzmanlar, bireylerin haklarını savunarak onların sosyal adalet arayışlarına destek olmalıdır (Solmaz ve Artan, 2023). Güçlendirme yaklaşımı, bireylerin ve toplulukların katılımını teşvik ederek, karar alma süreçlerine aktif bir şekilde dahil olmalarını sağlar (Erbay, 2019). Bu yaklaşım, bireylerin sosyal destek ağlarını güçlendirmeyi, toplumsal katılımı artırmayı ve kendilerini ifade etmelerini olanaklı kılmaktadır.

Güçlendirme yaklaşımının sosyal hizmetin çeşitli alanlarında uygulanabilirliği de dikkat çekicidir. Örneğin, yaşlı bireylerle gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarında güçlendirme yaklaşımı, yaşlıların bağımsızlıklarını korumalarına ve sosyal hayata aktif katılımlarını sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Pak, 2020). Benzer şekilde, çocuk koruma alanında güçlendirme yaklaşımı, çocukların haklarını savunmak ve onların katılımını artırmak için önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Erbay, 2019). Bu sayede, sosyal hizmet uygulamaları, bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik daha etkili ve kapsamlı stratejiler geliştirmektedir.

2.3. Kültürel Duyarlılık ve Kapsayıcılık Yaklaşımı

Küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, sosyal hizmetin kültürel duyarlılık ve kapsayıcılık yaklaşımı büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, sosyal hizmet uzmanlarının farklı kültürel arka planlardan gelen bireylerin ihtiyaçlarını anlamalarını ve hizmet sunumunu bu bağlamda gerçekleştirmelerini gerektirir (Elmalı, 2020). Kültürel duyarlılık, yalnızca bireylerin etnik kökenleri ve dinî inançlarıyla sınırlı kalmayıp, toplumsal cinsiyet, yaş, engellilik ve cinsel yönelim gibi çeşitli kimlikler etrafında da şekillenir. Kapsayıcı bir sosyal hizmet uygulaması, bu çeşitliliği göz önünde bulundurarak her bireyin ihtiyaçlarına yanıt veren çözümler sunar. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yeterlilik, sosyal adaletin sağlanması ve bireylerin ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Güney, 2023).

Kültürel duyarlılık ve kapsayıcılık, sosyal hizmet uygulamalarında birey-

lerin güçlendirilmesi açısından da önemlidir. Bu yaklaşım, bireylerin kendi kültürel kimliklerini korumalarına ve bu kimlikleri üzerinden güçlenmelerine olanak tanır (Paslı ve Koç, 2022). Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını dikkate alarak, onların sosyal destek ağlarını güçlendirmeye yönelik stratejiler geliştirebilirler (Uzunaslan ve Gökçearsan Çifci, 2019). Bu doğrultuda, kültürel duyarlılık ve kapsayıcılık ekseninde gelişen sosyal hizmet yaklaşımlarını anlamak, bireylerin güçlendirilmesi ve toplumsal refahın artırılması için kritik bir önem taşımaktadır.

2.4. İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Yaklaşımı

Sosyal hizmetin merkezinde yer alan insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri, güncel yaklaşımlar içerisinde de önemini korumaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, bireylerin insan haklarına saygı duyulmasını sağlamak ve toplumsal adaletsizliklerle mücadele etmek amacıyla çalışırlar (Reichert, 2011). Bu bağlamda sosyal hizmet, yalnızca bireysel müdahalelerle sınırlı kalmayıp, sistemik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için de mücadele eder. Sosyal adaletin sağlanması, sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal değişim yaratma ve güç dengesizliklerini ortadan kaldırma görevini de içermektedir (Bozdemir ve Ceyhan, 2020; Gürhan Duran ve Yurtsever, 2024). Bu yaklaşım, özellikle toplumsal dışlanmaya maruz kalan gruplar için daha adil ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesi yönünde bir çaba içerir.

Sonuç olarak, sosyal hizmet alanında güncel yaklaşımlar, toplumsal değişimlerin ve teknolojik yeniliklerin etkisiyle hızla evrilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bireylerin refahını artırma misyonu devam ederken, değişen toplumsal koşullar ve yeni teknolojik araçlar bu süreci desteklemektedir. Sosyal adalet, insan hakları ve bireylerin güçlendirilmesi gibi temel ilkeler ise sosyal hizmetin değişmeyen yönleridir ve bu alanın gelecekte de merkezinde yer alacaktır.

3. Dijitalleşme ve Teknoloji Destekli Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Dijitalleşme, sosyal hizmet uygulamalarında köklü değişimlere neden olmuş ve dijital sosyal hizmet kavramı önem kazanmıştır. Dijital teknolojiler, hem hizmet sunumunda hem de danışanların bu hizmetlere erişiminde yeni olanaklar sunmaktadır. Uzaktan danışmanlık, çevrimiçi terapiler, yapay zekâ destekli müdahale araçları ve dijital platformlar üzerinden yapılan eğitimler, sosyal hizmetin dijitalleşme sürecinin birer parçasıdır (Reamer, 2020). Özellikle COVID-19 pandemisi sırasında dijital sosyal hizmet uygulamaları hız kazanmış ve uzaktan hizmet sunumuna olanak tanımıştır (Mishna vd., 2020; Kuruhalil vd., 2021). Ancak, dijitalleşme sürecinin getirdiği yeni etik sorunlar da tartışılmaktadır (Mishna vd., 2012). Gizlilik, veri güvenliği ve dijital erişim eşitsizliği gibi sorunlar, sosyal hizmet uzmanlarının dikkat etmesi gereken konular arasında yer almaktadır (Kaya Örk vd., 2021).

Sosyal hizmet, dijitalleşmenin etkisiyle hizmet sunum biçimlerinde önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Teknolojinin sosyal hizmetteki kullanımı, uzmanların bireylerle olan etkileşimlerini çeşitlendirmiş ve geleneksel yüz yüze müdahale yöntemlerine alternatifler sunmuştur. Bu değişiklikler arasında, uzaktan danışmanlık, çevrimiçi terapi, dijital veri yönetimi ve yapay zekâ destekli müdahaleler öne çıkmaktadır.

- *Uzaktan Danışmanlık ve Çevrimiçi Hizmetler*: Dijital platformlar aracılığıyla sunulan uzaktan danışmanlık hizmetleri, coğrafi engelleri ortadan kaldırarak bireylerin sosyal hizmetlere erişimini artırmaktadır. Özellikle kırsal ve erişimi zor bölgelerde yaşayan bireyler, çevrimiçi danışmanlık ve destek hizmetleri sayesinde daha kolay yardım alabilmektedir (Giwa vd., 2021). Pandemi sürecinde çevrimiçi platformların yaygınlaşması, sosyal hizmet uzmanlarının çevrimiçi ortamda bireylerle güvenli ve gizliliğe dayalı bir şekilde iletişim kurabilmelerini sağlamıştır. Çevrimiçi terapiler, bireylerin kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri dijital bir alan sunarak terapi süreçlerini de olumlu yönde etkilemiştir (Csiernik vd., 2006).

- *Veri Analitiği ve Yapay Zekâ (A.I.)*: Yapay zekâ (A.I.), çeşitli alanlarda süreçleri daha verimli ve etkili hale getiren yeni araçları tanıtarak iletişimde, hem zaman hem de kaynak tasarrufunu mümkün kılmaktadır (Kuşku Özdemir, 2024). Bu bağlamda yapay zekanın, sosyal hizmet uzmanlarının büyük veriyi analiz etme ve bireylerin ihtiyaçlarını daha doğru belirleme konularında da yeni olanaklar sunduğu söylenebilmektedir. Yapay zekâ, risk altında olan bireyleri tespit etme ve hizmetleri daha etkili bir şekilde yönlendirme konusunda sosyal hizmet uzmanlarına yardımcı olabilir (Chan ve Holosko, 2016). Örneğin, yapay zekâ destekli müdahale programları, bireylerin davranışlarını izleyerek potansiyel risk faktörlerini önceden belirleyebilir ve bu doğrultuda uygun çözümler sunabilir.

- *Eğitim ve Dijitalleşme*: Sosyal hizmet eğitiminde de dijital araçların kullanımı artmıştır. Çevrimiçi eğitim platformları, sosyal hizmet öğrencilerine farklı durum simülasyonları sunarak uygulamalı öğrenme fırsatları yaratmaktadır. Ayrıca, dijital eğitim kaynakları ve sanal sınıflar, sosyal hizmet uzmanlarının sürekli mesleki gelişimlerini sürdürmelerine de katkıda bulunmaktadır (Birinci, 2023; Karaca, 2023).

Dijital sosyal hizmet uygulamaları, özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde hızlı bir gelişim göstermiş ve sosyal hizmet uzmanlarının dijital platformlar üzerinden hizmet sunmaları yaygın bir hale gelmiştir. Özellikle yapay zekâ destekli sosyal hizmet çözümleri, veri analitiği, uzaktan danışmanlık ve dijital terapi gibi yöntemler, sosyal hizmet disiplinde yenilikçi yaklaşımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, sosyal hizmetin erişilebilirliğini artırarak coğrafi engelleri büyük ölçüde ortadan kaldırmış olmakla birlikte, etik ve gizlilik konularında yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Steiner,

2021). Aynı zamanda, dijital ortamda sosyal çalışmanın sınırlarının nerede olduğunu ve sosyal çalışmanın yeni, farklı bir dalını oluşturup oluşturmadığını tartışmaya açmaktadır (Markovič, 2024).

4. Dijital Dönüşümün Sosyal Hizmetler Alanına Getirdiği Fırsatlar, Zorluklar ve Etik Sorunlar

Dijitalleşme, sosyal hizmetin daha erişilebilir, hızlı ve esnek hale gelmesine olanak tanımaktadır. Özellikle uzaktan hizmet sunumu, bireylerin sosyal hizmetlerden faydalanabilmesini kolaylaştırmış; fiziksel engelleri ve mesafeleri aşma imkânı sağlamıştır. Bunun yanı sıra dijital platformlar, danışanların gizliliğini koruma ve anonim kalma taleplerine de cevap verebilmekte, bu da özellikle damgalanma korkusu yaşayan bireyler için önemli bir fırsat sunmaktadır.

- *Hız ve Erişim:* Dijital teknolojiler, sosyal hizmet uzmanlarının bireylerle daha hızlı iletişim kurmasını sağlamaktadır. Acil durumlar söz konusu olduğunda, sosyal hizmet uzmanları dijital araçlar sayesinde anında müdahalede bulunabilirler. Ayrıca, dijitalleşmenin getirdiği erişim avantajları, sosyal hizmetin yalnızca kentsel alanlarda değil, kırsal ve uzak bölgelerde de daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır (Mishna vd., 2020).

- *Birey Merkezli Hizmet:* Dijitalleşme, bireylerin ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş hizmetler sunma imkânı vermektedir. Çevrimiçi platformlar, bireylerin kendilerine uygun zaman ve mekânda hizmet alabilmelerine olanak tanıırken, dijital veri analizleri sayesinde bireylerin ihtiyaçları daha iyi anlaşılabilir (Akgümüş vd., 2021; Saki ve Köroğlu, 2024).

- *Veri Güvenliği:* Dijital platformlar üzerinde sunulan sosyal hizmetlerin en büyük endişelerinden biri, kişisel verilerin korunmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları, danışanların kişisel bilgilerini dijital ortamda saklarken güvenlik önlemlerine azami dikkat göstermelidir. Bu bağlamda, şifreleme, güvenli sunucular ve etik veri kullanımı gibi konular büyük önem taşımaktadır (Gencer ve Aktan, 2021; Steiner, 2021).

- *Dijital Erişim Eşitsizliği:* Dijitalleşmenin en büyük zorluklarından biri, herkesin dijital hizmetlere eşit derecede erişememesidir. Özellikle kırsal alanlarda yaşayan, düşük gelirli ya da teknolojiye erişim imkânı kısıtlı olan bireyler, dijital sosyal hizmetlerden yeterince faydalanamayabilirler. Bu durum, sosyal hizmetin kapsayıcılık ilkesine zarar verebilir (Parrott & Mado-c-Jones, 2008).

Dijital dönüşüm, sosyal hizmetin işleyişini olumlu yönde etkilerken, bazı etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Dijital platformlar üzerinden hizmet sunarken, gizlilik ve veri güvenliği gibi konular kritik öneme sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları, dijital ortamda danışanların verilerini nasıl koruyacakları ve bu bilgileri etik kurallar çerçevesinde nasıl kullanacakları konu-

sunda dikkatli olmak zorundadırlar (AWSB, 2015; NASW vd., 2017).

Dijitalleşme ayrıca, dijital uçurum gibi sorunları da gündeme getirmiştir. Her bireyin teknolojiye ve dijital hizmetlere erişimi eşit değildir. Bu durum, özellikle yoksul ya da teknolojiye erişimi olmayan bireylerin dijital sosyal hizmetlerden yeterince faydalanamamalarına neden olabilir (Balay Tuncer, 2021).

5. Sosyal Hizmet ve Dijitalleşme Konusunda Türkiye’de Yürütülen Çalışmalar

Dijitalleşmenin sosyal hizmet alanında çalışanlar tarafından geniş bir kabul gördüğü ve bu eğilimin giderek daha yaygın hale geleceği açıkça görülmektedir. Bu bölümde, sosyal hizmet alanında öne çıkan güncel yaklaşımlar ve bu yaklaşımların sosyal hizmet uygulamaları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Sosyal hizmet mesleği, dinamik ve sürekli değişen toplumsal yapılar içinde konumlanmış bir disiplin olarak, toplumsal gelişim ve dönüşümü hizmet sunumunun odağına alır. Değişimi merkezine alan sosyal hizmet, toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak kendisini yeni koşullara adapte etmek zorundadır. Toplumun sürekli olarak evrilmesi ile ortaya çıkan sorunlar, mesleğin teorik ve pratik yönlerini şekillendirir.

Günümüzde dijitalleşmenin hayatın her alanına derinlemesine nüfuz etmesiyle birlikte, sosyal hizmet mesleği de bu değişimlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Dijital dönüşüm, sosyal hizmet uygulamalarını yeniden şekillendirerek, hem teorik yaklaşımlarını hem de pratik müdahalelerini revize etme ihtiyacını doğurmuştur.

Sosyal hizmet disiplini, toplumsal ihtiyaçlara yanıt verme amacıyla sürekli bir dönüşüm içerisinde. Toplumun değişen dinamikleri, sosyal sorunların karmaşıklığının artması ve teknolojik gelişmeler, sosyal hizmet uzmanlarının kullandığı yaklaşımların da evrimleşmesine neden olmuştur. Günümüzde sosyal hizmetin güncel yaklaşımları, daha kapsayıcı, çok yönlü ve dijital teknolojilerden yararlanan bir yapıya bürünmüştür.

Dijitalleşmenin sosyal hizmet uygulamalarına etkisi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sosyal hizmetin farklı alanlarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Teknolojinin sosyal hizmette kullanımına yönelik farkındalık artmış; dijital platformlar üzerinden sunulan hizmetlerin erişim ve verimliliği önemli ölçüde geliştirilmiştir. Türkiye’de sosyal hizmet alanında dijitalleşmeye dair yapılan çalışmalar, hem uygulama hem de akademik düzeyde çeşitli açılardan ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

– *Türkiye’de Sosyal Hizmette Dijitalleşme Çalışmaları: Türkiye’de dijitalleşme, sosyal hizmetin daha erişilebilir ve sürdürülebilir olması açısından*

dan önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde, dijital sosyal hizmet uygulamaları hız kazanmış; uzaktan danışmanlık, çevrimiçi terapiler ve dijital platformlar üzerinden yürütülen sosyal yardım programları önemli bir yer tutmuştur (Yıldırım vd., 2020). Pandemi dönemi, dijital sosyal hizmet araçlarının yaygınlaşmasını zorunlu kılarken, bu durum sosyal hizmet profesyonelleri için de yeni beceriler kazanma ihtiyacını doğurmuştur.

– *Çevrimiçi Danışmanlık ve Uzaktan Sosyal Hizmet Uygulamaları:* Türkiye’de çevrimiçi danışmanlık hizmetleri, sosyal hizmet uygulamalarının bir parçası haline gelmiştir. Psikososyal destek hizmetleri, dijital platformlar üzerinden bireylere sunulurken, özellikle pandemi döneminde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu süreçte, bireylerin Sosyal Hizmet Uzmanlarına çevrimiçi olarak ulaşabilmeleri, danışanlar için hem zaman hem de mekân esnekliği sağlamış; coğrafi engelleri aşmada önemli bir fırsat sunmuştur. Türkiye’de bu tür hizmetler daha çok belediyeler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sunulmakta olup, özellikle dezavantajlı gruplar için ulaşılabilirlik açısından büyük önem taşımaktadır (Kuruhalil vd., 2021; Binci, 2023).

– *Dijital Sosyal Yardım Programları:* Dijitalleşme, sosyal yardım programlarının yürütülmesinde de kullanılmaktadır. E-Devlet platformu üzerinden sunulan çeşitli sosyal yardım hizmetleri, bireylerin dijital kanallar aracılığıyla başvurularını kolaylaştırmakta ve yardım programlarına erişimi artırmaktadır (Karagöz, 2020). Söz konusu yardım hizmetleri Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (BSYS) üzerinden işleme alınmaktadır. BSYS, “*ihtiyaç sahiplerinin sosyal yardım başvurularının alınması, hane dosyalarının hazırlanması, kişisel verilerle sosyo-ekonomik bilgileri ve servet unsurlarının merkezi veri tabanlarından alınması, hanelerin sosyo-ekonomik durumuna ait raporların tutulması ve sosyal yardımın işletilmesi için gereken diğer iş ve işlemlerin birçoğunun yapıldığı e-devlet üzerinden kullanılan bir bilişim sistemidir*” (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017) Bu sayede, yoksul ve dezavantajlı bireylerin sosyal yardımlardan yararlanma süreçleri hızlanmış ve bürokratik işlemler minimize edilmiştir.

– *Sosyal Hizmet Eğitiminde Dijitalleşme:* Türkiye’deki sosyal hizmet eğitiminde de dijitalleşmenin etkisi görülmektedir. Uzaktan eğitim platformları, sosyal hizmet öğrencilerinin uygulamalı derslerde simülasyon tekniklerini kullanmalarına olanak sağlamış; dijital ortamda vaka çalışmaları ve sanal sınıflar aracılığıyla uygulama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Yılmaz, 2021). Bu süreç, öğrencilerin dijital teknolojilerle daha fazla iç içe olmalarını ve sosyal hizmette dijital araçların kullanımını konusunda yetkinlik kazanmalarını desteklemektedir. Türkiye’deki üniversitelerde çevrimiçi sosyal hizmet eğitimi, öğrencilerin dijital ortamda çalışma becerilerini geliştirme açısından önemli bir potansiyele sahiptir (Aydemir vd., 2022).

Sonuç ve Tartışma

Sosyal hizmet alanındaki dijital dönüşüm, profesyonel uygulamalar ve hizmet sunum süreçlerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Dijital teknolojilerin kullanımı, sosyal hizmetlerin daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanıyarak, erişim sorunlarını büyük ölçüde çözmüştür. Uzaktan danışmanlık, çevrimiçi terapiler ve yapay zekâ destekli hizmetler gibi uygulamalar, sosyal hizmetin daha esnek ve yenilikçi bir yapıya bürünmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Fidan'a (2020) göre dijital dönüşüm sosyal hizmetlerde hız ve erişim açısından büyük fırsatlar sunmaktadır. Uzmanların bilgiye erişimini kolaylaştırarak hizmet sunumunu hızlandıran dijital teknolojiler, sosyal hizmetlerin coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak daha geniş kitlelere ulaşmasına imkân tanımaktadır. Bu durum, özellikle dezavantajlı grupların hizmetlere erişimini kolaylaştırmakta ve hizmet kalitesini artırmaktadır. Birinci (2023) dijital teknolojilerin veri toplama ve analiz süreçlerini hızlandırarak hizmetlerin planlanmasını daha etkili hale getirdiğinden bahsetmektedir. Böylece, sosyal hizmet uzmanları daha bilinçli kararlar alabilmekte ve hizmetlerini daha iyi bir şekilde yönlendirebilmektedir.

Dijital teknolojilerin kullanımının, sosyal hizmetler alanına kattığı bir diğer yenilik birey merkezli hizmet anlayışını güçlendirerek hizmetlerin daha hızlı, etkili ve erişilebilir olmasını olanaklı hale getirmesidir. Birinci'ye (2023) göre dijital teknolojiler, uzmanların bireylerin ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına ve bu ihtiyaçlara yönelik hızlı yanıtlar vermelerine olanak tanımaktadır. Özellikle çevrimiçi danışmanlık hizmetleri, bireylerin sosyal hizmetlere kolayca ulaşmasını sağlayarak dezavantajlı grupların hizmetlere erişimini artırmaktadır (Birinci, 2023). Çolap'a (2024) göre ise, bu gelişmeler, birey merkezli hizmetin kalitesini ve ulaşılabilirliğini artırarak sosyal hizmetlerde önemli fırsatlar yaratmaktadır.

Ancak, dijitalleşmenin alana sağladığı tüm fırsatların yanında getirdiği etik zorluklar da dikkate alınmalıdır. Veri güvenliği, gizlilik ve dijital erişim eşitsizliği konuları, literatürde sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı önemli sorunlar arasında sıralanmaktadır. Özateş Gelmez' e (2022) göre, dijital teknolojilerin kullanımı, bireylerin kişisel verilerinin korunması açısından riskler oluşturarak veri güvenliğini kritik bir unsur haline getirmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının veri güvenliği konusunda yeterli bilgi ve eğitim alması gerekmekte, aksi takdirde ihlaller, bireylerin gizliliğini tehlikeye atabilir (Yıldırım vd., 2020).

Dijital dönüşüm, aynı zamanda dijital erişim eşitsizliği gibi sorunları da beraberinde getirmektedir, Assadi (2024), düşük gelirli ve kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin dijital teknolojilere ulaşamaması, sosyal hizmetlerin etkinliğini olumsuz yönde etkilediğine vurgu yapmakta, dijital yoksulluğun bu grupların sosyal hizmetlere ulaşımını zorlaştırarak sosyal eşitsizlikleri derin-

leştirdiğinden bahsetmektedir. Dahası dijital okuryazarlık eksikliğinin çevrimiçi hizmetlerin kullanılmasını engelleyerek sosyal hizmetlerin kalitesini düşürerek toplumsal eşitsizlikleri arttırdığını ifade etmektedir.

Dijitalleşme süreci, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rol ve sorumluluklarını da yeniden tanımlamaktadır. Yeni teknolojilerin sunduğu fırsatlar, uzmanların daha fazla kişiye ulaşmasını sağlarken, hizmet kalitesinin korunması ve etik standartlara uyulması konularında sürekli bir gözden geçirme gereği doğmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının bu dönüşüme adapte olabilmeleri, dijital becerilerini geliştirmelerini ve dijital teknolojilere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalarını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra dijital kanallar aracılığıyla sağlanan hizmetlerin sosyal destek düzeyini azaltabileceğini öne süren çalışmalar da mevcuttur (Selçuk, 2022). Öte yandan, Kuşku Özdemir' in (2023) sağlık iletişimi konusundaki çalışmasının sonuçları bugün halen empati kurma ve psikolojik destek sağlamanın etkili iletişimde en önemli belirleyiciler olduğunu göstermektedir.

Mevcut durumda, sosyal hizmet alanındaki çalışanlar dijitalleşmeyi yaygın bir şekilde kabul etmekte ve bu durumun daha da yaygın olacağı öngörülmektedir (Fabian vd., 2021; aktaran Binici, 2023). Sürekli olarak değişen ve gelişen toplumsal yapı içerisinde, sosyal hizmet mesleğinin hizmet sunumunda toplumsal olarak gelişim ve değişim önemli bir yer tutmaktadır. Değişim ve gelişimi merkezine alan sosyal hizmet, yeni koşullara uyum sağlama zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Sosyal hizmet, her daim toplumun dönüşüm ve gelişimi sonucunda ortaya çıkan sorunlara odaklanmıştır. Bu bağlamda, dijitalleşmenin neden olduğu değişim ve dönüşümler, hayatın her alanına derinlemesine nüfuz ederek etki göstermeye başlamıştır. Meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, bu değişimden hem teorik hem de pratik açıdan etkilenmektedir.

Sonuç olarak, sosyal hizmetin dijitalleşmesi, hem fırsatlar hem de zorluklar içeren dinamik bir süreçtir. Sosyal hizmet uzmanları, bu süreci başarılı bir şekilde yönetmek için hem teknolojik hem de etik boyutları dikkate alarak, bireylerin ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirmek zorundadır. Dijitalleşmenin sunduğu imkânlar, sosyal hizmetin temel misyonu olan toplumsal refahı artırma hedefine ulaşmada önemli bir araç olabilir; ancak bu süreçte insan hakları, etik ve sosyal hizmet sunumunun niteliğine yönelik sorumluluklar her zaman ön planda tutulmalıdır.

Kaynakça

- Acar, Y. B. ve Acar, H. (2002). Sistem kuramı-ekolojik sistem kuramı ve sosyal hizmet: temel kavramlar ve farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(1), 29-35.
- Afrouz, R., & Lucas, J. (2023). A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work*, 23(5), 953-974.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (AVSPB). (2017). Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi. Ankara. Erişim Adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistem_i.pdf
- Akgümüş, E., Ballanlı, D., Birben, Ş., Dadaylı, A., Sakınç, A. İ., Öztürk, Ö. ve Güre, M. D. P. (2021). Dijital dönüşüm bakış açısıyla yerel yönetimlerde sosyal hizmetlerin sunumu: e-belediye hizmetlerinin içerik analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 102-116.
- Arifoğlu, A. & Koçak, O. (2023). Evaluation of forced young migrants from syria in turkey in its 10th year within the scope of empowerment approach. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 66-77. <https://doi.org/10.55109/tus-had.1220930>
- Arslan, K. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında aile dayanıklılığına etki eden faktörler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 365-374. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.847873>
- Aslan, Ş. (2024). Sosyal hizmet akademisyenleri perspektifinden ekolojik sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 467-491. <https://doi.org/10.33417/tsh.1299229>
- Assadi, M. (2024). Yeni bir eşitsizlik biçimi olarak dijital yoksulluk. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 407-421. <https://doi.org/10.17336/igusbd.1143096>
- Association of Social Work Board (ASWB). (2015). Model regulatory standards for technology and social work practice. ASWB International Technology Task Force, 2013-2014. Erişim Adresi: <https://www.aswb.org/wp-content/uploads/2015/03/ASWB-Model-Regulatory-Standardsfor-Technology-and-Social-Work-Practice.pdf>
- Aydemir, İ., Ünal, V., Gönültaş, M. B., Öngören, B. ve Kuruçay, N.(2022). Covid-19 salgını sürecindeki uzaktan eğitim modeline yönelik sosyal hizmet öğrencilerinin görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 124-150. <https://doi.org/10.51948/auad.1057563>
- Balay Tuncer, B. (2021). Dijital iletişim, dijital eşitsizlik ve yaşlanma: Kovid-19 süreci ile yaşanan dijital bölüme ve uçurumlar üzerine. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* (6), 1339-1369. <https://doi.org/10.47994/Usbad.933056>
- Banks, S. (2016). *Ethics and Values in Social Work* (5th ed.). Palgrave Macmillan.
- Birinci, M. (2023). Dijitalleşme ve sosyal hizmet: Sosyal hizmet yönetiminde dijital-

leşme. *Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 1-28.

- Bozdemir, R., ve Ceyhan, E. K. (2020). Kamu ve sivil toplumda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğu düzeylerinin karşılaştırılması. *Sosyal, Beşerî Ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12), 956-970.
- Bronfenbrenner, U. (2000). *Ecological systems theory*. American Psychological Association.
- Ceyhan, E. ve Özbesler, C. (2021). Anne baba ve ergenlerin gözüyle okul sosyal hizmet uygulamalarına duyulan ihtiyacın belirlenmesi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18,4428 - 4452. <https://doi.org/10.26466/opus.839688>
- Chan, C., & Holosko, M. J. (2016). The utilization of technology in social work practice: Perspectives of future professionals. *Social Work in Health Care*, 55(9), 725-741.
- Csiernik, R., Furze, P., Dromgole, L., & Rishchynski, G. M. (2006). Information technology and social work—The dark side or light side? *Journal of Evidence-Based Social Work*, 3(3-4), 9-25. https://doi.org/10.1300/J394v03n03_02
- Çoban, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Dominelli, L. (2010). *Social work in a globalizing world*. Polity.
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22.
- Elmalı, R. R. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının kültürlerarası duyarlılık ile çeşitlilik ve sosyal adalet düzeylerinin incelenmesi: sosyal hizmet uzmanları derneği örneği (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64.
- Fidan, T. (2020). Sosyal hizmetlerde dijital sosyal inovasyon ve sosyal destek uygulaması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(6), 1973-1991. <https://doi.org/10.18506/anemon.803176>
- Firsov, M. V., Vdovina, M. V., Karpunina, A. V., Chernikova, A. A., & Kudrinskaya, L. A. (2021). Digitalization of the professional activity of managers in social service organizations. *Revista Geintec-Gestao Inovaco E- Tecnologias*, 11(3), 2012-2021.
- Gedik, M. (2023). Disiplinlerarası sosyal hizmet holistik yaklaşım. Mehmet Gedik (Ed.). *Disiplinlerarası Sosyal Hizmet Holistik Perspektif* içinde (3-45). Ankara: Nobel Akademik.
- Gencer, T. E., ve Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen çağda ve toplumda değişen ihtiyaçlar ve sorunlar: E-sosyal hizmet (Sosyal hizmet 2.0) gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1143-1175.
- Giwa, S., Mullings, D. V., & Karki, K. K. (2021). Virtual social work care with older black adults: A culturally relevant technology-based intervention to reduce social isolation and loneliness in a time of pandemic. In *Gerontological Social Work and COVID-19* (pp. 192-194). Routledge.

- Güney, P. C. (2023). Sosyal hizmet mesleği, kültür ve kültürel yeterlilik standartları. *Toplumsal Politika Dergisi*, 4(1), 66-78.
- Gürhan Duran, E., ve Yurtsever, E. (2024). Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal adalet savunuculuğunun incelenmesi. *Journal Of Society & Social Work*, 35(2), 269 - 290.
- Güzel, B., ve Buz, S. (2019). “Yeşil” Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069. <https://doi.org/10.33417/tsh.622601>
- Güzel, S. ve Zubaroğlu Yanardağ, M. (2020). Çevresel ve sosyal faktörler ile ruh sağlığı üzerine bir inceleme: Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet mesleğinin önemi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 142-150. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.721875>
- Ife, J., Soldatić, K., & Briskman, L. (2022). *Human rights and social work*. Cambridge University Press.
- Karaca, E. (2023). Pandemi (COVID-19) sürecinde sosyal hizmette uzaktan eğitimin sosyal çalışmacı adaylarının alan ve program yeterliklerine etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-24. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1171195>
- Karagöz, S. (2020). Türkiye’de sosyal devletin sosyal yardım bağlamında değerlendirilmesi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 146-169.
- Katiuzhinsky, A., & Okech, D. (2014). Human rights, cultural practices, and state policies: Implications for global social work practice and policy. *International Journal of Social Welfare*, 23(1), 80-88.
- Kaya Örk, E., ve Çömez Polat, F. (2022). Çevresel adaletsizlik mağduru grupların ihtiyaçlarını karşılamada yeni bir model önerisi: “Yeşil sosyal hizmet birimleri kurulması”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 975-990. <https://doi.org/10.33417/tsh.989897>
- Kaya Örk, E., Özkul, M. ve Akçay, S. (2021). Covid-19 pandemisinin sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet uygulamalarına yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı Cilt 1*, 23-45. <https://doi.org/10.33417/Tsh.985572>
- Kırılıoğlu, M. (2019). Güçler temelli yaklaşım ve güçlendirme: kolektif kimlik, bilgi-beceri, benlik kavramı, eleştirel farkındalık, harekete geçme. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2248 - 2277. <https://doi.org/10.26466/opus.597190>
- Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A., ve Hosseinezhad, F. (2021). Türkiye’de Covid-19 pandemisi döneminde sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Kuşku Özdemir, E. (2023). Sağlık iletişiminde dil ve iletişim becerilerinin rolüne ilişkin algılar: Sağlık çalışanlarına yönelik nitel bir değerlendirme. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Özel Sayı 1 (Cumhuriyetin 100. Yılına))*, 1529-1549. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1357996>
- Kuşku Özdemir, E.. (2024). Qualitative evaluation of the academic reflections of ar-

tificial intelligence applications in the fields of communication and public relations. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 12, 381-409. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1486625>.

- Küçükali, A., ve Özmen, K. (2020). Dezavantajlı/risk altındaki gruplara yönelik sosyal hizmetler. *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar*. Ankara: Nika Yayınevleri.
- Markovič, D. (2024). Digital social work or e-social work? Towards social work in a digital environment. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 184, p. 05005). EDP Sciences.
- Miller, R. (2019). *Social work and integrated care*. Routledge.
- Mishna, F., Bogo, M., & Regehr, C. (2020). Social work in the digital age: Implications for education and practice. *Journal of Social Work Education*, 56(1), 70-81.
- Mishna, F., Bogo, M., Root, J., Sawyer, J. L., & Khoury-Kassabri, M. (2012). “It just crept in”: The digital age and implications for social work practice. *Clinical Social work journal*, 40, 277-286.
- Mishna, F., Milne, E., Bogo, M., & Pereira, L. F. (2020). Virtual social work: Implications for practice. *Social Work*, 65(4), 302-305.
- NASW (National Association of Social Workers). (2021). Code of Ethics. NASW Press.
- NASW, ASWB, CSWE & CSWA. (2017). Standarts for technology in social work practice. Erişim:<https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice>
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2022). Dijital refah devletlerinin insan hakları ve sosyal adalet bağlamında değerlendirilmesi: sosyal yardım ve hizmetlerin dijital dönüşümünde ortaya çıkan etik meseleler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(57), 797-824. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1053508>
- Pak, M. (2020). Yaşlılarla sosyal hizmetlerde yeni paradigma: yaşlıları güçlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 355-382. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.535708>
- Parrott, L., & Madoc-Jones, I. (2008). Mobile social work practice with asylum seekers in Wales. *British Journal of Social Work*, 38(7), 1444-1462.
- Paslı, F. ve Koç, F. (2022). Geçici koruma altındaki suriyelilere yönelik hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 133-158. <https://doi.org/10.33417/tsh.950171>
- Payne, M. (2021). *Modern Social Work Theory* (5th ed.). Oxford University Press.
- Purutçuoğlu, E. veDoğan, İ. (2017). Ekolojik sosyal hizmet uygulamaları için sürdürülebilir kalkınmada sosyal hizmetin yeri. *Journal Of International Social Research*, 10(51), 348-361.
- Rafferty, J., & Steyaert, J. (2009). Social work in the digital age. *The British Journal of Social Work*, 589-598

- Reamer, F. (2020, September 28). Digital Technology in Social Work. *Encyclopedia of Social Work*. Retrieved 13 Oct. 2024, from <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-1160>.
- Reamer, F. G. (2013). Social work in a digital age: Ethical and risk management challenges. *Social work*, 58(2), 163-172.
- Reamer, F. G. (2018). *Social Work Values and Ethics* (5th ed.). Columbia University Press.
- Reichert, E. (2011). Human rights in social work: An essential basis. *Journal of Comparative Social Welfare*, 27(3), 207-220.
- Saki, Ş., ve Köroğlu, M. A. (2024). Yapay zekâ ve dijital teknolojilerin sosyal hizmet uygulamalarında kullanımı üzerine bir araştırma. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (Joshas)*, 10(2), 149-171.
- Saleebey, D. (2013). *The Strengths Perspective in Social Work Practice* (6th ed.). Pearson.
- Selçuk, O. (2022). Yeni medya ve sosyal hizmet: sosyal medyanın sosyal hizmet alanındaki yeri. *İmgelem*, 6(11), 413-434. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1104481>
- Sheafor, B. W., Horejsi, C. R., & Bilgen, A. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Nika Yayınevi.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work*. ABD: PearsonEducationInc. s. 55-67.
- Solmaz, U., ve Artan, T. (2023). Türkiye’de farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar verme durumları üzerine nitel bir değerlendirme. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 313-333. <https://doi.org/10.33417/tsh.1071356>
- Steiner, O. (2021). Social work in the digital era: Theoretical, ethical and practical considerations. *The British Journal of Social Work*, 51(8), 3358-3374.
- Tuncay, T. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet güçlendirmeyele retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-70.
- Tuncay, T. (2010). E-sosyal hizmetler: İnsani hizmetlerde bilişim teknolojisi uygulamaları. İzmir 3. İleri Yaş Sempozyumu: “Kırılğan Yaşlı”. (1.baskı, s. 57-67). Ege Geriatri Derneği.
- Uzunaslın, Ş., ve Gökçearslan Çifci, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yetkinliği geliştirmenin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 213-230. <https://doi.org/10.33417/tsh.516917>
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye’de çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarını düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329. <https://doi.org/10.33417/tsh.516866>
- Yıldırım, F., Abukan, B., Öztürk, H., ve Eker, H. (2020). Sosyal hizmette teknoloji kullanımı ve sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapabilirlikleri: Covid-19 salgını odağında bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 15(8), 3899-3916.

- Yılmaz, B. (2021) “Sosyal Hizmet Eğitiminde Teknolojinin Kullanımı: Sanal Müracaatçı Simülasyonları”. *Conference: International Symposium on Current Developments in Science, Technology and Social Sciences (December 3-5, 2021. Malatya)*. Page: 351-359.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayıncılık.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.



Bölüm 5

YAPAY ZEKANIN GELİŞİMİYLE YÜKSELEN ENDİŞE: İŞSİZLİK

Mehmet BAŞCILLAR¹

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, mehmetbascillar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0223-8050

Giriş

Yapay zekâ, geniş çerçeveli olarak tanımlanmış bir kavramdır. Literatürde yapay zekâyâ ilişkin çok sayıda tanım bulunmaktadır (Sheikh ve ark., 2023). ‘Zekâ’ kavramının ve yapay zekânın ‘hedeflerinin’ belirsizliği, kavrama yönelik tariflerde karışıklıklara yol açabilmektedir (Emmert-Streib ve ark., 2020).

Huang ve arkadaşları (2015) yapay zekâyı, makinelerin, öğrenme ve analizde insan zihnini simüle edebilmesi ve problem çözebilmesi olarak tanımlamaktadır. Webb (2019), kavramı, verilerdeki istatistiksel kalıpları belirleyerek görevleri tamamlamayı öğrenen algoritma olarak tarif etmektedir. Yapay zekâyı, Kumar ve arkadaşları (2019) bilgisayarların yazılım ve algoritmalar kullanarak insanlar gibi düşünebileceği ve görevleri yerine getirebileceği düşüncesi; Sheikh ve arkadaşları (2023), makinelerin çeşitli karmaşık insan becerilerini taklit etmesini sağlayan teknoloji biçiminde tarif etmektedir. ‘Sanaıy Devrimi 4.0’ olarak da adlandırılan yapay zekânın (Tai, 2020) boyutlarını ‘insan gibi yargılamak’, ‘insan gibi davranmak’, ‘mantıklı düşünmek’ ve ‘mantıklı davranmak’ oluşturmaktadır (Tanveer ve ark., 2020).

Yapay zekâ kavramını John McCarthy, 1950’deki Turing Testi sırasında ortaya atmıştır (Helo & Hao, 2022). Geçmiş yarım yüzyıldan daha uzun bir süreye dayansa da bilgisayar bolluğu (büyük veri), hesaplama kaynaklarının artışı, ekonomik görünürlük ve makine öğrenimindeki gelişmeler yapay zekâyı ivme kazandırmıştır (Tanveer ve ark., 2020). Geçmişte bilim insanlarının, meraklıların ve bilimkurgu severlerin alanı iken günümüzde geniş bir kitlenin hayal gücüne hitap etmektedir (Sheikh ve ark., 2023). ‘İnternet+’, büyük veri, bulut bilişim ve diğer ilgili teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, yapay zekâ kavramı ve teknolojisi, toplumsal düzen ve değerler sistemi üzerinde de önemli etkilere sahip olmaya başlamıştır (Zhou ve ark., 2020).

Yapay zekâ, son yıllarda birçok alanda hızla gelişmekte (Rong ve ark., 2020), günlük yaşamın hemen her alanını şekillendirmekte (Tanveer ve ark., 2020) ve kişiselleştirilmiş çözümler sunmaktadır (Kumar ve ark., 2019). Yapay zekâ, Google aramaları, Facebook akışları, Apple’ın dijital asistanı Siri’nin kullanımı, Amazon ve Netflix’ten gelen öneriler aracılığıyla insanların günlük yaşamlarına yerleşmektedir. Siemens, Airbus ve Spotify gibi birçok şirket, hizmetleri kişiselleştirmek, ürünleri güncellemek ve iş süreçlerini optimize etmek için yapay zekâyı kullanmaktadır. Bunun yanında son yıllarda çok sayıda ülke ulusal yapay zekâ stratejileri yayınlamaktadır (Sheikh ve ark., 2023).

Yapay zekânın iş yapma biçiminin ve kişiler arası ilişkilerin yanında insanın kendisine dair bildiklerini de değiştireceği düşünülmektedir (Tai, 2020). Yapay zekânın yeni yeteneklerinin, yeni çözümler sunacağı, bunun da nihayetinde kullanıcıların yaşam kalitesine fayda sağlayacağı değerlendiril-

rilmektedir (Rong ve ark., 2020). Öte yandan yapay zekânın gelişimi, çeşitli endişeleri beraberinde getirebilmekte, toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerine dair sorular zihinlerde belirmektedir: 1) Yapay zekânın kademeli gelişimiyle, her şey mekanik olarak yapılabileceği için artık insan emeğine ihtiyaç duyulmayacak mı? 2) İnsanlar tembelleşerek sonunda ilkel varoluş biçimine mi dönüşecek? 3) Yapay zekâ yeterince güçlü hale gelirse kendisini insanlığın verdiği emre itaatsizlik etmek üzere programlayabilir mi? (Tai, 2020). Tüm bu sorulara paralel olarak Yapay Zekâ Endeksi 2023 Raporunda da yapay zekânın ortaya çıkardığı fırsatların yanında sınımalara da rastlanmaktadır: 1) 2014 yılı itibarıyla yapay zekânın gelişimine katkı sunma noktasında endüstri, akademinin önüne geçmiştir. 2) Yapay zekâ, enerjinin etkin kullanımını sağladığı gibi karbon salınımına bağlı olarak çevreye büyük zararlar vermektedir. 3) Yapay zekâ, bilimsel gelişmelere hız kazandırmaktadır. 4) Yapay zekânın etik dışı kullanımı hızla artmaktadır. 5) Yapay zekâyla ilişkili becerilerin arandığı iş ilanlarında artış yaşanmaktadır. 5) Politika yapımcıların ve şirketlerin yapay zekâyâ olan ilgisi/yatırımları artmaktadır (Maslej ve ark., 2023).

Son yıllarda büyük işletmeler yapay zekâyâ önemli bütçeler ayırmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri pazarı her geçen gün daha da büyümüş ve 2023 yılında yaklaşık 200 milyar dolara ulaşmıştır. Bu pazarın 2030 yılına kadar 1,8 trilyon doların üzerine çıkması beklenmektedir (Statista, 2024). Yapay zekâ pazarının büyümesi aynı zamanda işletme-yapay zekâ ilişkisinin güçlendiğine işaret etmektedir. Araştırma sonuçları, işletmelerin, müşteri hizmetleri, müşteri ilişkileri yönetimi ve siber güvenlik gibi uygulamalar için yapay zekâyı benimsediklerini göstermektedir. Yapay zekâ, kişiselleştirilmiş hizmetler, veri toplama, süreç otomasyonu, SEO görevleri gibi dahili iş süreçlerini geliştirmekte, anlık mesajlaşma ve özel reklamcılık yoluyla müşteri deneyimini iyileştirmeye katkı sağlamaktadır (Forbes, 2023a). Yapay zekanın işsizlikle olan ilişkisine yer vermeden önce bir sonraki başlıkta işsizlik kavramı açıklanmaktadır.

İşsizlik Kavramı

İşsizlik, iş sahibi olunmaması sonucu ortaya çıkan iş arama olgusu olarak tanımlanmakta (Alkatheri & AL-Ghamdi, 2019; Baah-Boateng, 2013) ve ölçümü 'iş arama' kriteri doğrultusunda yapılmaktadır (Fujita & Moscarini, 2017). Küresel düzeyde önemli bir sosyal sorun olan işsizlik, başta yoksulluk olmak üzere diğer sosyal sorunlarla da yakından ilişkilidir (Tooper, 2022; Tooper & Aslan, 2023). İşsizliğin ardındaki nedenleri inceleyen araştırmalar, konunun çok boyutlu yapısına dikkat çekmektedir.

İşsizlik, *bireysel, ekonomik, yapısal, kurumsal* nedenlerden ya da *sektörel uyumsuzluktan* kaynaklanabilir. İşsizliğin *bireysel nedenleri* arasında kişilik özellikleri, eğitim düzeyi (Eggert ve ark., 2010), çalışma deneyimi (Hedvica-

kova, 2018), coğrafi konum (Bradbury & Chalmers, 2004) ve sağlık durumu (Dorling, 2009) yer almaktadır. Yapılan bir araştırmada kişilik özelliklerinin işsizlik süresi ve iş bulma olasılığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, kişilik özelliklerinden ‘vicdan sahibi olma’nın iş bulma olasılığını artırdığı, ‘nevrotiklik’in ise iş bulma olasılığını azalttığı bulunmuştur. Buna karşın bu özelliklerin etkisinin, işte kalma konusunda tersine döndüğü belirtilmektedir (Uysal & Pohlmeier, 2011). İşsizliğin *ekonomik* nedenleri bulunmaktadır. İşsizliğin ekonomik boyutları arasında ekonomik durgunluk ve krizler (Junankar, 2011), teknolojik değişim (Postel-Vinay, 2002), dış ticaretteki değişim (Dutt ve ark., 2009), para politikaları (Jonsson, 1997), kamu harcamalarındaki değişimler (Onodugo ve ark., 2017) yer almaktadır. İşsizliğin *yapısal* nedenleri arasında eğitim ve beceri eksiklikleri (Pavlidou ve ark., 2011), iş gücü piyasası esnekliği (Livanos & Zangelidis, 2013), küreselleşme (Ukpere & Slabbert, 2009) ve demografik değişimler (Reid & Smith, 1981) sayılmaktadır. İş yasaları (Hyde & Dingemans, 2017), sosyal güvenlik sistemi (Bräuninger, 2005) ve ayrımcılık (Norlander ve ark., 2020; Tekin & Tekin, 2023) işsizliğin kurumsal nedenlerindedir. *Sektörel uyumsuzluk*, işsizliğe yol açabilmektedir. İş arayanlarla açık iş pozisyonları arasındaki uyumsuzluk ‘sektörel uyumsuzluk’ olarak tanımlanmaktadır. Örneğin işsiz insanlar belirli bir sektörde iş arayabilir. Ancak o sektörde yeterli sayıda açık iş pozisyonu bulunmayabilir. Aynı zamanda, iş pozisyonları mevcut olmasına karşın iş arayanlar bu sektörlere gerekli becerilere sahip olmadıkları için başvuramayabilir. Örneğin 2006-2009 yılları arasında ABD’deki işsizlik oranındaki artışın yaklaşık üçte birinin sektörel uyumsuzluktan kaynaklandığı bulunmuştur (Şahin ve ark., 2014).

İşsizliğin ardındaki makro dinamikleri boylamsal bir biçimde irdeleyen Shimer (2012)’in araştırmasında 1948 yılından bu yana bir toplumdaki işsizlik oranındaki dalgalanmaların temel belirleyicisinin ‘iş bulma olasılığı’ olduğu bulunmuştur. 1987 yılından sonraki dönemde, iş bulma olasılığı, genel işsizlik oranının %90’ını açıklamıştır. Bu veri, işsizlerin iş bulabilme kolaylığının genel işsizlik düzeyini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Aynı araştırmada, işten ayrılma olasılığının 1980’lerden günümüze düşüş eğiliminde olduğu bulunmuştur. Kadınların istihdama katılımının ve iş gücünün yaşlanmasındaki artışın işten ayrılma olasılığındaki düşüşte etkili olduğu belirtilmektedir.

İşsizliğin bireylerin fiziksel, ruhsal (Brand, 2015) ve sosyal iyilik hali üzerindeki olumsuz etkileri araştırma sonuçlarına yansımaktadır. 104 araştırmacının analiz edildiği araştırmada işsiz bireylerin çalışan bireylere göre daha düşük fiziksel ve ruhsal sağlığa sahip olduğu bulunmuştur. İşsiz olunan süre ve işsizlik türünün (yeni mezun işsizliği veya yetişkin işsizliği), işsizliğin sağlık üzerindeki etkisi için belirleyici olduğu bulunmuştur (McKee-Ryan ve ark., 2005). 324 farklı araştırmacının analiz edildiği bir başka çalışmada, işsiz-

liğin, ruh sağlığını olumsuz etkileri öne çıkmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre işsiz bireyler, çalışanlara göre daha fazla psikolojik sorun yaşamakta, erkekler, mavi yakalılar ve uzun süre işsiz kalanlar işsizlikten daha ağır bir şekilde etkilenmektedir. Ülkenin ekonomik durumu, gelir dağılımı ve işsizlik güvencesi, işsizliğin bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkisi bakımından belirleyici rol oynamaktadır (Paul & Moser, 2009). Roelfs ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmada, işini kaybeden bireylerin erken ölüm riski daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özellikle gençler ve erkeklerde bu risk daha da belirgindir. İş kaybını takip eden ilk yılların ölüm riski açısından en kritik dönem olduğu belirlenmiş, bireylerin sağlıklarına dikkat etmeleri durumunda bile bu riskin tamamen ortadan kalkmadığı görülmüştür. Compton ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada, işsiz bireylerin sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı daha yüksek bulunmuştur. Ekonomik kriz dönemlerinde de işsizlik ile madde kullanımı arasındaki ilişki devam etmektedir. Ayrıca, madde kullanım geçmişi olan bireylerin işsiz kalma riskinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. İşsizliğin bireyin sosyal iyilik hali üzerindeki etkileri de araştırma bulgularına yansımaktadır. İşsizliğin suç olgusu üzerindeki ciddi etkileri bulunmaktadır (Karip & Tekin, 2024). İşsizlik oranındaki %1'lik artışın malvarlığına yönelik suçları yaklaşık %2 oranında artırdığı, düşük eğitimli bireylerin işsizliğinin, işsizlik oranının suç üzerindeki etkisinin önemli bir belirleyicisi olduğu bulunmuştur (Altindag, 2012). İşsizlik, bireylerin sosyal uyum algısını, ekonomik kaynaklara erişimini, aile içi ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İş kaybı hem ekonomik istikrarı hem de sosyal statüye zarar vermekte ve sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Bu etkiler işsizlik süresi uzadıkça daha da kötüleşmektedir. Ayrıca bu olumsuz etkiler yeni bir işe başlanıldığında bile devam edebilmektedir (Brand, 2015; Tefft, 2011). Kişisel özellikler, işsizliğin yıkıcı etkilerinin boyutu için belirleyicidir. Örneğin yüksek eğitimli bireyler veya destekleyici bir partnere sahip olanlar işsizlikten daha az etkilenmektedir (Pohlan, 2019).

İşsizlik sorunuyla mücadele hem bireysel hem de toplumsal düzeyde alınacak önlemleri kapsamaktadır. Bireysel düzeyde mücadeleye, işsiz kalan kişilere psikolojik destek sağlamak, bireysel danışmanlık hizmetleri sunmak, yeni iş arama becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve öz güvenlerini artırmak örnek gösterilebilir. Toplumsal düzeyde mücadeleye ise işsizlerin güncel iş piyasasının gerektirdiği becerilere sahip olmaları için mesleki eğitim programları düzenlemek, verilere dayalı yaklaşım izlemek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını teşvik etmek örnek gösterilebilir (Blustein ve ark., 2020).

İşsizliğin çeşitli türleri bulunmakla birlikte kavram, yapay zekâ odağında irdelendiğinde 'yapısal işsizlik' kavramı öne çıkmaktadır. Yapısal işsizlik, mevcut iş gücünün becerileri ve nitelikleri ile iş gücü piyasasının çalışan gereksinimleri arasında uyumsuzluk olduğunda ortaya çıkmaktadır (Thomp-

son, 2009). Yapısal işsizliğin nedenlerinden biri teknoloji alanındaki ilerlemelerin belirli işleri ve beceri setlerini geçersiz kılmasıdır (Ogunmefun & Okuneve, 2020). Bu durum, bireylerin gelişen iş piyasasının taleplerini karşılamak için gerekli becerilerden yoksun olmasına yol açabilmektedir (Alkatheri & AL-Ghamdi, 2019). Yapay zekâ alanındaki teknolojik gelişmeler nedeniyle işlerin ve becerilerin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, yapısal işsizlik olarak değerlendirilebilir. Bir sonraki başlıkta yapay zekanın istihdam ve işsizlikle ilişkisine yönelik tartışmalar ele alınmaktadır.

‘İşsizlik’ ve ‘Yeni İstihdam Alanları’ İkilemi

Hem basında hem de akademik çevrelerdeki yapay zekânın istihdama etkisine yönelik tartışmaların önemli bir bölümü “ikileme” işaret etmektedir. Bir yandan yapay zekâdaki ilerlemelerin insanların işini sonlandıracağı yönündeki korkutucu argümanlar bulunmaktadır. Öte yandan birçok ekonomist, teknolojik atılımların nihayetinde iş gücü ve ücretlere olan talebi artıracığını (Acemoglu & Restrepo, 2018) ve yeni iş olanakları doğuracağını savunmaktadır. Her iki görüşün de güçlü temelleri bulunmaktadır. Yapay zekânın aslında her ikisini de yaparak mevcut iş dengesini değiştirme potansiyeli bulunmaktadır (Tschang & Almirall, 2021).

Wang & Wang (2022) yapay zekânın istihdama etkilerini üç ana başlıkta ele almaktadır. Birincisi, yapay zekâ, geçmişe kıyasla bazı işlerin daha hızlı, iyi ve ucuza yapılmasını sağlayabilir. Bu da bazı sektörlerde işsizlik riskinin artmasına yol açabilir. İkincisi yapay zekânın insan ile bütünleşmesi ve insanların işlerini daha iyi yapmalarına yardımcı olmasıdır. Böylece yapay zekâ sayesinde üretim artışı mümkün olabilecektir. Ve son olarak yapay zekânın yeni talepler oluşturarak farklı alanlarda istihdamı artıracığı değerlendirilmektedir.

Toplumsal yaşamın son altmış yılında değerler, normlar ve söylem değişmesine karşın makine korkusu hiç değişmemiştir. Nobel ödüllü ekonomist Herbert Simon 1956 yılında makinelerin yirmi yıl içinde bir insanın yapabileceği her işi yapabilecek kapasiteye sahip olacağını ve birçok işin ortadan kalacağını öngörmüştür (Faishal ve ark., 2023). Günümüzde de yapay zekânın yükselişiyle ortaya çıkan en temel endişelerden biri insan işçilerin yerinden edilmesidir (Webb, 2019). AIPRM (2023) tarafından yapılan araştırmada da yapay zekânın insan iş gücüne duyulan ihtiyacı azaltacağına yönelik endişe öne çıkmaktadır. Yapay zekânın yakında iş yerinde yaygınlaşabileceği ve insanların iş yerindeki pozisyonlarını tehdit edebileceği ve zayıflatabileceği fikri güç kazanmaktadır (Lane & Saint-Martin, 2021). Makineler daha önce insan uzmanlığıyla sınırlı olan karmaşık görevleri yerine getirme konusunda daha yetenekli hale geldikçe, iş kayıpları ve iş gücü piyasası konusunda endişeler artmaktadır. Yapay zekânın gelişiminin işsizliğe, gelir kaybına ve ekonomik zorluklara yol açacağı öne sürülmektedir (Faishal ve ark., 2023).

İşsizliğe yönelik endişe, araştırma sonuçlarına da yansımaktadır. Forbes (2023b)'in yaptığı çalışmada tüketicilerin %77'si, yapay zekânın önümüzdeki 12 ay içinde iş kaybına neden olacağından endişe duyduğunu ifade etmiştir. Yapay zekâ ve otomasyonun, belirli görevlerde emekle yer değiştirme etkisi yaratabileceği ve bunun da kısa vadede iş gücü talebinin azalmasına yol açabileceği öne sürülmektedir (Acemoglu & Restrepo, 2018). Yapılan bir çalışmada 2049 yılına kadar Çin'deki toplam istihdamın %35,8'inin yapay zekâyâ devredileceği bulunmuştur. Elbette yapay zekânın insan iş gücünü ikamesi çeşitli faktörlere bağlıdır. Birincisi, yapay zekâ teknolojisinin ve insanın geleneksel emeğinin maliyeti ve faydalarıdır. Örneğin ucuz insan gücü, yapay zekâ ikamesini geciktirici rol oynayabilir. İkincisi yaşlanan nüfusa bağlı olarak insan iş gücü oranının azalmasıdır. Bu çerçevede yapay zekânın dengeleyici bir rol oynayacağı söylenebilir. Son faktör ise yapay zekânın yeni iş veya meslekler yaratmasıdır. Ortaya çıkacak yeni alanlara ilişkin bilginin sınırlı olması geleceğe dair projeksiyonları belirsizleştirmektedir (Zhou ve ark., 2020).

İşsizlik endişesinin yanı sıra yapay zekânın gelişiminin, çalışma koşullarına olası olumsuz etkileri bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira gig ekonomisinin yükselişi ve güvencesiz işin yaygınlaşması yapay zekâyâ ilişkilendirilmektedir. Bu değişiklikler iş güvenliği, gelir istikrarı, çalışan hakları açısından zorluklar meydana getirmektedir (Faishal ve ark., 2023). Koşullar, iş kayıplarına ilave olarak ücretlerin düşmesine ve gelir eşitsizliğinin artmasına yol açabilir (Zarifhonarvar, 2024). Tschang & Almirall (2021), geçmişte, otomasyona bağlı istihdam kaybının yeni sektörlerin ve işlerin büyümesiyle telafi edildiğini, rutin, orta beceri gerektiren işlerde kayıp yaşandığını ve düşük-yüksek beceri gerektiren işler arasındaki uçurumun arttığını belirtmekte, yapay zekâ destekli otomasyon çağında, bu dengesizliğin daha da kötüleşebileceğini öne sürmektedir. Buraya kadar yapay zekânın istihdam alanındaki olumsuz etkilerine yönelik görüşlere yer verilmiştir. Yapay zekânın istihdam alanında yaratacağı fırsatları da göz önüne almak gerekmektedir.

Yapay zekâ, yüksek beceri gerektiren mesleklerde yeni istihdam olanaklarını, üretkenliği ve ekonomik büyümeyi artırabilir (Zarifhonarvar, 2024). Yapay zekâ, insan yeteneklerini tamamlama ve artırma potansiyeline sahiptir. Bu da beraberinde insan emeğine olan talebi ve iş kalitesinin artışı sağlayabilir (Lane & Saint-Martin, 2021). Yapay zekâ tabanlı dijital teknolojilerin iş gücü piyasasının daha büyük kesimlerinin üretkenliklerini artırmalarına ve daha iyi ücretli mesleklere erişmelerine olanak sağlayabileceğine yönelik iyimser sonuçlar mevcuttur (Raj & Seamans, 2018). Örneğin 2010 ile 2018 yılları arasında yapay zekâ ile ilgili iş ilanlarında hızlı bir artış yaşandığı kaydedilmiştir. Bu artış daha çok işçileri, yapay zekânın yapabildiklerine uygun işlerde çalışan şirketlerden gelmiştir (Acemoglu ve ark., 2022). Yapay

zekâ ile insan iş gücü arasındaki yer değiştirmenin birkaç güç tarafından dengelenebileceği de vurgulanmaktadır. Ekonomiler teknolojik değişikliklere uyum sağladıkça otomasyonun yeni, emek yoğun görevlerin yaratılmasına yol açabileceğini savunmaktadır. Bunun yanında otomasyon nedeniyle üretim maliyetlerinin azalması daha büyük genel ekonomik faaliyetleri sağlayabilir (Acemoglu & Restrepo, 2018).

Birçok sektörde ve meslekte yapay zekâ becerisine olan talep hızla artmıştır. Bu noktada yapay zekâya ilişkin becerilere açıklık getirilmesi gerekmektedir. Makine öğrenimi, derin öğrenme, görüntü işleme ve doğal dil işleme gibi beceriler yapay zekâ becerileri olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu becerilere yönelik talep özellikle bilişim ardından mimarlık, mühendislik, bilim ve yönetim alanlarında artış göstermektedir. Büyük bütçeli ve araştırma-geliştirme yatırımı yapan şirketler, yapay zekâ becerisine daha fazla ihtiyaç duymaktadır (Aleksseeva ve ark., 2021). Yenilikçi ve yetenekli iş gücüne talep artmasına rağmen çalışanların talep gören meslekler için iş gücü becerilerini değiştirmeleri zaman alabilmektedir. Bu da kısa vadede istihdam üzerinde baskıya neden olabilmektedir (Su ve ark., 2022).

Özetlemek gerekirse yapay zekâ-işsizlik ilişkisine yönelik tartışmalarda üç temel görüş öne çıkmaktadır. Birincisi, *karamsar görüş* olarak nitelendirilebilir. Bu görüş, yapay zekânın insan iş gücüne duyulan ihtiyacı azaltacağını ve bir sosyal sorun olan işsizliği daha da karmaşık hale getireceği yönündedir. İkinci görüş ise *iyimser görüş* olarak adlandırılabilir. Bu görüşte yapay zekânın yeni meslekler ve istihdam alanları ortaya çıkaracağı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu görüşe göre yapay zekânın gelişimi, işsizlikle mücadele için bir fırsat doğurmaktadır. Son görüş ise *ılımlı görüş* olarak adlandırılabilir. Bu görüşe göre kısa vadede işsizliğe dair sorunlar derinleşecek, orta ve uzun vadede ise yeni çalışma alanları ve yeni becerilere duyulan ihtiyaçla birlikte denge noktasına ulaşılacaktır.

Mesleklere Etkisi

Yapay zekâ teknolojileri ekonomik büyüme için ivme yaratırken, birçok meslek ve iş üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır (Zhou ve ark., 2020). Yapay zekânın, mevcut mesleklerin %32,8'ini tamamen, %30,7'sini kısmen etkileyeceği; mesleklerin %30,7'sinin ise yapay zekâdan hiç etkilenmeyeceği ifade edilmektedir (Zarifhonarvar, 2024).

İşletmeler operasyonlarını iyileştirmek ve mükemmelleştirmek için yapay zekâya daha fazla yönelmektedir. Forbes (2023a)'in araştırması, işletmelerin yapay zekâdan yararlandıkları alanlara ışık tutmaktadır. Yapay zekâyı şirketlerin %56'sı müşteri hizmetleri, %51'i siber güvenlik, %46'sı müşteri ilişkileri, %47'si dijital kişisel asistan, %40'ı envanter yönetimi, %35'i içerik üretimi, %33'ü ürün önerisi, %30'u muhasebe, %30'u tedarik zinciri operasyonu, %26'sı işe alım ve yetenek kaynağı için kullanmaktadır. İşletmelerin strate-

jileri ve istihdam alanındaki değişimin mesleklere etkisini derleyen Lane & Saint-Martin (2021)'in çalışması *Tablo-1*'de gösterilmektedir.

Tablo 1 Yapay Zekâdan Etkilenme Düzeylerine Göre Meslekler

Yapay Zekâdan Etkilenecek Meslekler	Meslekler	Kaynak
En Çok Etkilenecek Meslekler	Yüksek beceri gerektiren meslekler (klinik laboratuvar teknisyenliği, göz doktorluğu ve kimya mühendisliği)	(Webb, 2019)
	Denetim ve kalite kontrol içeren üretim işçiliği	(Webb, 2019)
	Beyaz yakalı meslekler (Örn. kimya/inşaat/nükleer mühendisliği, epidemiyologluk, aktüerlik, istatistikçilik, kredi analistliği, muhasebecilik, bilgisayar programcılığı, operasyon araştırma analistliği)	(Felten ve ark., 2019)
	Kapıcılık, makine proje çizerliği, kredi yetkililiği, aracı kurum memurluğu ve cenaze görevliliği	(Brynjolfsson ve ark., 2018)
	Yeni durumlar hakkında akıl yürütme gerektiren yüksek beceri gerektiren meslekler (Örn. araştırmacılık)	(Webb, 2019)
En Az Etkilenecek Meslekler	Kişisel beceri gerektiren meslekler (örn. öğretmenlik ve yöneticilik), barista, yemek hazırlama işçiliği veya masaj terapistliği gibi manuel işler	(Webb, 2019)
	Temizlikçilik, garsonluk, bulaşıkçılık, otel görevliliği, kasaplık, çatı ustalığı ve ressamlık gibi fiziksel meslekler	(Felten ve ark., 2019)
	Masörlük, hayvan bilimciliği, arkeologluk, anonsörlük ve sıvacılık	(Brynjolfsson ve ark., 2018)

Wang & Wang (2022), önümüzdeki yıllarda, otonom sürüş, insanüstü görüş ve işitme, akıllı iş akışı ve diğer teknolojilerin geliştirilmesiyle, şoförlük, güvenlik görevliliği, radyologluk, idari asistanlık, vergi tahsildarlığı, hizmetçilik, gazetecilik ve tercümanlık gibi mesleklerin yerini yapay zekânın alacağını, yapay zekânın, çalışan sayısını, standartlaştırılmış ve tekrarlayan emeği azaltacağını öne sürmektedir. Webb (2019) klinik laboratuvar teknisyenliği, radyologluk, optometristlik, kimya mühendisliği, enerji santrali operatörlüğü, tıbbi teknisyenlik, patoloğluk gibi meslekleri yapay zekâyâ karşı hassas görmekte, düşük beceri gerektiren mesleklerin robotlara, orta beceri gerektiren mesleklerin yazılıma, yüksek beceri gerektiren mesleklerin ise daha çok yapay zekâyâ devredileceğini belirtmektedir. Georgieff & Hye (2021)'a göre yöneticilik, mühendislik, sağlık, hukuk, toplum, kültür, yönetim alanlarındaki uzmanlıklar ve uzman yardımcılıkları, öğretim görevliliği, ofis görevliliği, satış görevliliği, büro destek görevliliği, veri/malzeme kayıt görevliliği, müşteri hizmetleri temsilciliği gibi meslekler yapay zekâdan ortalamanın üzerinde; makine operatörlüğü, ormancılık, balıkçılık, avcılık, inşaat, metal, makine, tarım alanlarındaki işçiliklerin, şoförlük; gıda, ahşap işleme, giyim, el sanatları, kişisel bakım ve kişisel hizmet, temizlik, yemek hazırlama alanlarındaki meslekler yapay zekâdan ortalamanın altında etkilenecektir.

Sonuç

Yapay zekâ, çalışanların iş rollerinde, becerilerinde, çalışma saatlerinde ve çalışma ortamlarında değişiklikler getirmektedir (Faishal ve ark., 2023). Hükümetlerin, işletmelerin ve çalışanların yapay zekânın iş gücü piyasası üzerindeki etkilerine hazırlanmalarına, yapay zekânın faydalarının geniş çapta paylaşılmasına, çalışanların ihtiyaç duyduklarında yeni rollere geçiş yapabilmelerini sağlamaya yönelik proaktif adımlar atılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Zarifhonarvar, 2024). Yeniden beceri kazandırma programları, iş geçiş desteği ve eğitim girişimleri gibi stratejilerin bu endişeleri gidermede rol oynayabileceği ve çalışanların değişen iş ortamına uyum sağlamasına yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir (Forbes, 2023b). Yapay zekâ kaynaklı otomasyonun yaygınlaşarak daha fazla mesleğin yerini alması, sürdürülebilir geçim kaynakları oluşturan politikaların; gig ekonomisinin yükselişiyle güvencesiz işin yaygınlaşması ise toplum odaklı, eşitlikçi ve kapsayıcı sonuçlar doğuran politikaların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle hükümetler, işletmeler ve akademi yeni modeller oluşturmak adına bir araya gelmelidir (Faishal ve ark., 2023; Tschang & Almirall, 2021).

Bu çalışmanın sonuç bölümü için ChatGPT ve Google Bard isimli yapay zekâ platformlarından ‘yapay zekanın gelişiminin işsizlik sorununu artırıp artırmayacağı’ sorusunu kısaca yanıtlaması istenilmiştir. Her iki platform da yapay zekanın iş dünyası üzerindeki etkilerinin karmaşık olduğunu; yapay zekanın bazı mesleklerde otomasyona yol açarak iş kayıplarına neden olabileceğini belirtmiş, yeni iş alanları ve fırsatlar da yaratabileceğini ifade etmiştir. Bu durum, iş gücünün daha karmaşık ve yaratıcı işlere yönelmesine ve teknolojik becerilere sahip olmasının önemini artırmaktadır. Ancak, bu dönüşümün olumlu sonuçlar doğurması için doğru eğitim ve yeniden beceri kazandırma programlarının hayata geçirilmesi gerektiği konusunda her iki model de aynı fikirdedir. Yapay zekanın kendisi, yapay zekanın işsizliği artırıp artırmayacağını basit bir cevapla yanıtlamamakta, iş gücünün bu değişime nasıl uyum sağlayacağı ve yeni beceriler kazanıp kazanmayacağını kritik önem taşıyacağını vurgulamaktadır.

Tarihteki kırılma noktalarının sonuçları on yıllar hatta yüz yıllar sonra kavranabilmektedir. Bu satırların kaleme alındığı günler, yapay zekanın emekleme dönemi olarak adlandırılabilir. Tıpkı Sanayi Devriminde olduğu gibi “Yapay Zekâ Devrimi”nin de refahın artışı ve yeni istihdam olanakları bakımından yeni fırsatlar doğuracağı aşıkardır. Tüm bu fırsatların, yapay zekanın, küresel ve ulusal düzeyde önemli bir sosyal sorun olan işsizliğin en iyi ihtimalle kısa vadede ürkütücü boyutlara ulaşmasına engel olamayacağını ve gelir adaletsizliğini artıran çarpan etkisi taşıyacağını değerlendirmekteyiz. Bu kapsamda sosyal devlet ilkesi ve sosyal hizmet disiplini önem kazanmayı sürdürecektir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Autor, D., Hazell, J., & Restrepo, P. (2022). Artificial intelligence and jobs: Evidence from online vacancies. *Journal of Labor Economics*, 40(S1), S293-S340.
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). Artificial intelligence, automation, and work. *The Economics of Artificial Intelligence: An agenda* içinde (ss. 197-236). University of Chicago Press.
- AIPRM. (2023). *AIPRM Survey Data*. <https://www.aiprm.com/ai-statistics/>
- Alekseeva, L., Azar, J., Giné, M., Samila, S., & Taska, B. (2021). The demand for AI skills in the labor market. *Labour Economics*, 71, 102002.
- Alkatheri, S., & AL-Ghamdi, A. (2019). A systematic literature review and analysis of unemployment problem and potential solutions. *International Journal of Computer Applications*, 182(44), 27.
- Altindag, D. T. (2012). Crime and unemployment: Evidence from Europe. *International Review of Law and Economics*, 32(1), 145-157.
- Baah-Boateng, W. (2013). Determinants of unemployment in Ghana. *African Development Review*, 25(4), 385-399.
- Blustein, D. L., Duffy, R., Ferreira, J. A., Cohen-Scali, V., Cinamon, R. G., & Allan, B. A. (2020). Unemployment in the time of COVID-19: A research agenda. *Journal of Vocational Behavior*, 119, 103436.
- Bradbury, B., & Chalmers, J. (2004). Location and unemployment. *The Economic and Labour Relations Review*, 14(2), 208-234.
- Brand, J. E. (2015). The far-reaching impact of job loss and unemployment. *Annual Review of Sociology*, 41(1), 359-375.
- Brauningner, M. (2005). Social security, unemployment, and growth. *International Tax and Public Finance*, 12, 423-434.
- Brynjolfsson, E., Mitchell, T., & Rock, D. (2018). What can machines learn, and what does it mean for occupations and the economy? *AEA Papers and Proceedings*, 108, 43-47. <https://doi.org/10.1257/pandp.20181019>
- Compton, W. M., Gfroerer, J., Conway, K. P., & Finger, M. S. (2014). Unemployment and substance outcomes in the United States 2002-2010. *Drug and Alcohol Dependence*, 142, 350-353.
- Dorling, D. (2009). *Unemployment and Health*. 338. British Medical Journal Publishing Group. <https://doi.org/10.1136/bmj.b829>
- Dutt, P., Mitra, D., & Ranjan, P. (2009). International trade and unemployment: Theory and cross-national evidence. *Journal of International Economics*, 78(1), 32-44.
- Eggert, W., Krieger, T., & Meier, V. (2010). Education, unemployment and migration. *Journal of Public Economics*, 94(5-6), 354-362.

- Emmert-Streib, F., Yli-Harja, O., & Dehmer, M. (2020). Artificial intelligence: A clarification of misconceptions, myths and desired status. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 3, 524339.
- Faishal, M., Mathew, S., Neikha, K., Pusa, K., & Zhimomi, T. (2023). The future of work: AI, automation, and the changing dynamics of developed economies. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 18(3), 620-629.
- Felten, E. W., Raj, M., & Seamans, R. (2019). The occupational impact of artificial intelligence: Labor, skills, and polarization. *NYU Stern School of Business*.
- Forbes. (2023a). *How Businesses Are Using Artificial Intelligence In 2024*. <https://www.forbes.com/advisor/business/software/ai-in-business/>
- Forbes. (2023b). *Over 75% Of Consumers Are Concerned About Misinformation From Artificial Intelligence*. <https://www.forbes.com/advisor/business/artificial-intelligence-consumer-sentiment/>
- Fujita, S., & Moscarini, G. (2017). Recall and unemployment. *American Economic Review*, 107(12), 3875-3916.
- Georgieff, A. & R. Hye (2021). Artificial intelligence and employment: New cross-country evidence, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 265, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c2c1d276-en>
- Hedvicakova, M. (2018). Unemployment and effects of the first work experience of university graduates on their idea of a job. *Applied Economics*, 50(31), 3357-3363.
- Helo, P., & Hao, Y. (2022). Artificial intelligence in operations management and supply chain management: An exploratory case study. *Production Planning & Control*, 33(16), 1573-1590.
- Huang, G., Huang, G.-B., Song, S., & You, K. (2015). Trends in extreme learning machines: A review. *Neural Networks*, 61, 32-48. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.neunet.2014.10.001>
- Hyde, M., & Dingemans, E. (2017). Hidden in plain sight? Does stricter employment protection legislation lead to an increased risk of hidden unemployment in later life? *Work, Aging and Retirement*, 3(3), 231-242.
- Jonsson, G. (1997). Monetary politics and unemployment persistence. *Journal of Monetary Economics*, 39(2), 303-325.
- Junankar, Pramod N. (2011). The global economic crisis: Long-term unemployment in the OECD, *IZA Discussion Papers 6057*, Institute of Labor Economics (IZA).
- Karip, S., & Tekin, M. (2024). Suça sürüklenen çocuklar ve sosyal hizmet. İçerisinde H. Altıntaş, M. Mete, & N. K. Kandemir (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Uluslararası Çalışmalar*. Serüven Yayınevi.
- Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., & Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing. *California Management Review*, 61(4), 135-155.

- Lane, M., & A. Saint-Martin (2021), The impact of artificial intelligence on the labour market: What do we know so far?, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 256, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7c895724-en>
- Livanos, I., & Zangelidis, A. (2013). Unemployment, labor market flexibility, and absenteeism: A Pan-European study. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 52(2), 492-515.
- Maslej, N., Fattorini, L., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ligett, K., Lyons, T., Maniyika, J., Ngo, H., Niebles, J. C., & Parli, V. (2023). Artificial intelligence index report 2023. *arXiv preprint arXiv:2310.03715*.
- McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R., & Kinicki, A. J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53.
- Norlander, P., Ho, G. C., Shih, M., Walters, D. J., & Pittinsky, T. L. (2020). The role of psychological stigmatization in unemployment discrimination. *Basic and Applied Social Psychology*, 42(1), 29-49.
- Ogunmefun, F. M., & Okuneye, M. (2020). Youth employment insecurity and development in Nigeria. *Randwick International of Social Science Journal*, 1(2), 245-257.
- Onodugo, V. A., Obi, K. O., Anowor, O. F., Nwonye, N. G., & Ofoegbu, G. N. (2017). Does public spending affect unemployment in an emerging market? *Risk Governance & Control: Financial Markets & Institutions*, 7(1), 32-40. <https://doi.org/10.22495/rgcv7i1art4>
- Paul, K. I., & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74(3), 264-282.
- Pavlidou, N. E., Tsaliki, P. V., & Vardalachakis, I. N. (2011). Technical change, unemployment and labor skills. *International Journal of Social Economics*, 38(7), 595-606.
- Pohlan, L. (2019). Unemployment and social exclusion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 164, 273-299.
- Postel-Vinay, F. (2002). The dynamics of technological unemployment. *International Economic Review*, 43(3), 737-760.
- Raj, M., & Seamans, R. (2018). Artificial intelligence, labor, productivity, and the need for firm-level data. İçerisinde *The Economics of Artificial Intelligence: An agenda* (ss. 553-565). University of Chicago Press.
- Reid, F., & Smith, D. A. (1981). The impact of demographic changes on unemployment. *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 7(2), 348-351.
- Roelfs, D. J., Shor, E., Davidson, K. W., & Schwartz, J. E. (2011). Losing life and livelihood: A systematic review and meta-analysis of unemployment and all-cause mortality. *Social Science & Medicine*, 72(6), 840-854.

- Rong, G., Mendez, A., Assi, E. B., Zhao, B., & Sawan, M. (2020). Artificial intelligence in healthcare: Review and prediction case studies. *Engineering*, 6(3), 291-301.
- Sheikh, H., Prins, C., & Schrijvers, E. (2023). *Mission AI: The new system technology*. Springer Nature.
- Shimer, R. (2012). Reassessing the ins and outs of unemployment. *Review of Economic Dynamics*, 15(2), 127-148.
- Statista. (2024). *Artificial intelligence (AI) worldwide - statistics & facts*. <https://www.statista.com/topics/3104/artificial-intelligence-ai-worldwide/#editorsPicks>
- Su, C.-W., Yuan, X., Umar, M., & Lobonç, O.-R. (2022). Does technological innovation bring destruction or creation to the labor market? *Technology in Society*, 68, 101905.
- Şahin, A., Song, J., Topa, G., & Violante, G. L. (2014). Mismatch unemployment. *American Economic Review*, 104(11), 3529-3564.
- Tai, M. C.-T. (2020). The impact of artificial intelligence on human society and bioethics. *Tzu Chi Medical Journal*, 32(4), 339-343.
- Tanveer, M., Hassan, S., & Bhaumik, A. (2020). Academic policy regarding sustainability and artificial intelligence (AI). *Sustainability*, 12(22), 9435.
- Tefft, N. (2011). Insights on unemployment, unemployment insurance, and mental health. *Journal of Health Economics*, 30(2), 258-264.
- Tekin, H. H., & Tekin, M. (2023). Göçmelerde sıkça karşılaşılan ruh sağlığı sorunları ve klinik uygulamalar. içinde M. Z. Yanardağ & B. Erkoç (Ed), *Göç ve Sosyal Hizmet*. Akademisyen Kitabevi.
- Thompson, K. W. (2009). Underemployment perceptions, job attitudes, and outcomes: An equity theory perspective. İçerisinde *Academy of Management Proceedings*, Academy of Management.
- Toper, F. (2022). Politik sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 1009-1025.
- Toper, F., & Aslan, H. (2023). Üniversite öğrencileri arasında çok boyutlu yoksulluğun incelenmesi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 4(1), 23-41.
- Tschang, F. T., & Almirall, E. (2021). Artificial intelligence as augmenting automation: Implications for employment. *Academy of Management Perspectives*, 35(4), 642-659.
- Ukpere, W. I., & Slabbert, A. D. (2009). A relationship between current globalisation, unemployment, inequality and poverty. *International Journal of Social Economics*, 36(1/2), 37-46.
- Uysal, S. D., & Pohlmeier, W. (2011). Unemployment duration and personality. *Journal of Economic Psychology*, 32(6), 980-992.
- Wang, S., & Wang, W. (2022). The impact of artificial intelligence on the labor force in the primary and secondary Industries. *2022 7th International Conference on Financial Innovation and Economic Development (ICFIED 2022)*, Atlantis Press

- Webb, M. (2019). The impact of artificial intelligence on the labor market. SSRN: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3482150
- Zarifhonarvar, A. (2024). Economics of Chatgpt: A labor market view on the occupational impact of artificial intelligence. *Journal of Electronic Business & Digital Economics*, 3(2), 100-116.
- Zhou, G., Chu, G., Li, L., & Meng, L. (2020). The effect of artificial intelligence on China's labor market. *China Economic Journal*, 13(1), 24-41.



Bölüm 6

SOSYAL HİZMETLER MEVZUATININ SOSYAL HİZMET MESLEK VE DİSİPLİNİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet BİRİNCİ¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet BİRİNCİ, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.
ORCID: 0000-0001-5639-4799

1. Giriş

Toplumsal huzur ve refahın arttırılması, sosyal barış, sosyal adalet ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesinde sosyal hizmet meslek ve disiplini önemli bir yere sahiptir. İnsan ve toplumun gelişmesini temel alan sosyal hizmet, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal tüm imkanların fırsat eşitliği çerçevesinde kullandırılması yönünde çaba gösteren ve bunun için mücadele eden bir alandır (Birinci, 2018). Sosyal hizmet bunu yaparken, siyasi iradenin sorunlara bakış açısını yansıtan politikaların ürünü olan yasal düzenlemeler çerçevesinde yapar ve bunun dışına çıkamaz. Dolayısıyla sosyal hizmetler mevzuatı, sosyal hizmet meslek ve disiplini üzerinde etkilidir. Çünkü, mevzuatla verilen yetkiler çerçevesinde hizmet sunumunu kamu, yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve sosyal girişimcilik düzeyinde faaliyet gösteren organizasyonları vasıtasıyla gerçekleştirir. Bu organizasyonların toplumun ihtiyaçlarına duyarlı olmaları ve farklılaşan sorunlara çözüm getirebilmeleri için kendilerini sınırlayan yasaların mevcut ve gelecekteki potansiyel problemlere cevap verebilecek şekilde ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu olmadığı takdirde, sosyal hizmet sunan örgütlerden yenilikçi davranış ortaya koymaları ve sorunlara kalıcı çözüm bulmaları beklenemez (Verschuere vd., 2014). Sosyal hizmetlerin sahadaki uygulayıcıları olan sosyal çalışmacıların temel dayanaklarını yasalar oluşturur. Özellikle kamu örgütlerinde bürokrasinin öne çıktığı merkezîyetçi bir yapı vardır. Bu yapı içinde bağımsız karar alabilmek mümkün değildir. Liyakatin olmadığı, kadroların atama ile belirlendiği ve en önemlisi hizmetlerin sunumunu katı bir biçimde etkileyen yasalar söz konusudur. Dolayısıyla, sosyal hizmet örgütleri çalışmalarını, insan haklarına dayalı ve sosyal hizmetin temel etik ilkelerini göz önünde alarak, yasal mevzuatın ortaya koyduğu sosyal politikalar çerçevesinde yapmak durumundadır (Birinci, 2021). Sosyal hizmetlerin uygulamasında, sosyal hizmetler mevzuatı son derece önemli rol ve işleve sahiptir. Bu nedenle çalışma kapsamında temel yasal düzenlemelerden biri olan 2828 sayılı ‘*Sosyal Hizmetler Kanunu*’, 6284 sayılı ‘*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dair Kanun*’, 5395 sayılı ‘*Çocuk Koruma Kanunu*’, 5378 sayılı ‘*Engelliler Hakkında Kanun*’ ve yaşlılara ilişkin çeşitli kanun, kanun hükmünde kararname ve yönetmelikler ele alınıp incelenmiştir.

2828 sayılı “*Sosyal Hizmetler Kanunu*”, Türkiye’de sosyal hizmetlerin genel çerçevesini oluşturması açısından temel yasal düzenlemelerden biridir. Kanun başta çocuk, yaşlı, engelli ve diğer birey ve gruplara yönelik hizmetlerin kapsamını ve yasal dayanaklarını oluşturmaktadır. Kanaatimizce kanun, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından, uygulama esasları ve etik çerçevenin oluşturulması noktasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte etik bir probleme de yol açmıştır. Kanunla, farklı disiplinlerde eğitim alıp, sosyal hizmet merkezlerinde meslek elemanı olarak görevlendirilen kişilere “*sosyal inceleme*” yapabilme görev ve yetkisi verilmiştir. Konu ile bağlantı-

lı hiçbir eğitim almayan ve meslek elemanı olarak tanımlanan kişilerin, bir insanın hayatına dokunacak önemli bir kararın verilmesinde temel alınacak bir belgeyi hazırlamasının, insan hakları ve sosyal hizmet çerçevesinden bakıldığında etik olup olmadığı tartışılabilir. 6284 sayılı “*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dair Kanun*” ile koruyucu ve önleyici tedbirlere yer verilmiş, kanundan yararlanabilecek kişiler bakımından bazı düzenlemeler getirilmiştir. Yani sadece şiddete uğrayan değil, şiddete uğrama tehlikesi bulunan kişiler de kapsama alınmıştır. Örneğin, ‘*tek taraflı ısrarlı takip mağduru*’ ilk defa bu kanunla yasal düzenlemeler içinde yer almıştır. Tedbir kararları korunan kişiler bakımından kendi içinde mülki amir ve hâkim tarafından verilecek kararlar şeklinde ele alınmıştır. Yine şiddet uygulayan kişilerle ilgili olarak önleyici tedbir kararları hâkim tarafından verilmekle birlikte, gecikmesi durumunda bu kararların kolluk amirleri tarafından verilebileceği hüküm altına alınmıştır (Öztürk, 2017). Çalışma içinde ele alınan önemli yasal düzenlemelerden birisi de 5395 sayılı ‘*Çocuk Koruma Kanunu*’dur. Kanun, Türkiye’nin de taraf olduğu Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne uygun olarak düzenlenmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren kanunun kapsamı içinde korunma ihtiyacı olan ve herhangi bir nedenle suça itilen çocukların korunması, haklarının güvence altına alınması ve psikososyal gelişimlerinin sağlanması, suç mağduru olan veya suça sürüklenen çocuklarla ilgili koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınması yer almaktadır (ÇKK, 2005). Ancak, kanun günümüz koşulları içerisinde çocukları her türlü ihmal ve istismardan koruma ve kollama noktasında yetersiz kalmakta, yenilikçi model ve uygulamalara imkân verecek düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Söz gelimi, kanunla çocukların eğitim, sağlık, barınma, güvenlik ve ifade özgürlüğü gibi hakları güvence altına alınmıştır. Ancak tedbir kararı verilen çocukların rekreasyonel, sportif ve kültürel faaliyetlerden faydalanabilmelerine imkân sağlayan yasal bir düzenleme olmadığı (Dursun ve Atamtürk, 2023) ileri sürülmektedir. 2021 yılında ise 7343 sayılı *İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* kapsamında yapılan değişikliklerle, çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda önemli düzenlemeler yapılmış, buna ilişkin uygulama yönetmeliği 4 Ağustos 2022 tarihli resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bir diğer yasal düzenleme engellilik ile ilgilidir. Engellilik yalnızca bireylerin kendisini etkileyen bir durum değildir. Engellilik ve buna ilişkin sorunlar, engelli bireyin ailesi başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerini ilgilendirmektedir. Sosyal hizmet açısından dezavantajlı grup içerisinde yer alan engellilere yönelik son yıllarda yasal düzenlemelerin ve buna bağlı olumlu gelişmelerin olduğunu söylemek mümkündür. Engellilere yönelik sunulan hizmetlerde ailenin son derece önemli bir rol üstlendiği ve merkezi konumda olduğu görülmektedir. 5378 sayılı ‘*Engelliler Kanunu*’, engelliliği daha çok sosyal yardımlar çerçevesinde ele alırken, gelir ve yoksulluk üzerinden yaklaşmaktadır. Engellilerin istihdamına yönelik yapılan düzenlemelerle çeşitli kolaylıklar getirilmiş, kamu

ve özel sektöre sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak buna rağmen yeterli sayıda engelli istihdam edilemediği (Ünal, 2021) ifade edilmektedir. Günlük yaşam becerilerinde, eğitim, sağlık ve diğer ihtiyaçlarını karşılamada, hizmetlere erişim noktasında, normal olarak kabul edilen bireylere oranla dezavantajlı konumda olan engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar çevresel, sosyal ve ekonomik düzenlemelerin yanında yasal düzenlemelerin yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır (Kılıç, 2021). Burada özellikle yasal düzenlemelerin ayrı bir yeri vardır. Hak temelli sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde engelli bireyin yaşamını sürdürebilmesi, bakım ve sağlık hizmetleri için gerekli şartların sağlanması yine bu anlayış çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olarak görülmelidir.

Sosyal hizmetler mevzuatının güncellenmesi ve mevcut koşullara uygun hale getirilmesi, ihtiyaçlara cevap verebilmesi açısından gereklidir. Bu çalışmada ele alınan temel bazı kanun ve buna bağlı yönetmeliklerin incelenmesi neticesinde bunu söylemek mümkündür. Özellikle yaşlılarla ilgili yasal düzenlemelerin çok parçalı olarak çeşitli kanun ve düzenlemeler içerisinde yer alması, yaşlılara yönelik temel ve bağımsız bir yasanın olmaması, hizmetlerin sunumunda aksamalara yol açmaktadır.

1.1.Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Türkiye’de halen yürürlükte olan ve uygulanan sosyal hizmetler mevzuatının, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından ele alınması, uygulamalarda yaşanan sorunların ortaya konması, sosyal hizmet bilim dalı ve mesleği ile yasal düzenlemeler arasında varsa çelişen durumlara dikkat çekilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bir bilim dalı ve aynı zamanda uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmetin, yasal altyapıdan kaynaklı olarak hangi sorunlarla karşı karşıya olduğu, mesleğin icra edilmesi aşamasında profesyonellerin yaşadığı problemlerin ortaya konması bir diğer önemli amaç olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ve buna bağlı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte araştırmacı, belirli belgelerin varlığını ve erişilebilirliğini değil, aynı zamanda her belgenin orijinal amacını, üretildiği bağlamı ve hedef kitlesini de dikkate alarak belgelerin gerçekliğini ve kullanılabilirliğini belirlemelidir. Belgede bulunan verilerin öznel yorumcusu olarak, araştırmacı analiz sürecini mümkün olduğunca titiz ve şeffaf bir şekilde yapmalıdır (Bowen, 2009). Doküman analizi tekniği, araştırılan konu hakkındaki kayıt ve belgelerin belirli bir sistematığe göre incelenmesi amacıyla kullanılan teknik olarak ifade edilebilir (Creswell, 2017). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini ayrıntılı ve sistematik bir biçimde analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Bu teknik kullanılarak yapılan çalışmalarda konu hakkında bir anlam çıkarmak ve bir anlayış oluşturmak amaçlanır. Bunun için ilgili verilerin incelenmesi

ve yorumlanması gerekir (Corbin ve Strauss, 2008; Wach, 2013; akt.; Kırıl, 2020). Bu çalışmada sosyal hizmetin sunumuna ilişkin olarak ortaya konan sosyal politikalar neticesinde oluşturulan kanunlar ile sosyal hizmet meslek ve disiplini arasındaki uyum veya çelişkileri tespit edebilmek için kullanılan doküman analizi tekniği ile ilgili kaynaklar okunmuş, incelenmiş, not alınarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır (Karasar, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013; akt., Şak vd., 2021).

1.2. Sınırlılıklar

Üniversitelerde verilen sosyal hizmet eğitimi ile sahada gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları arasında ciddi farklılıklar olduğu söylenebilir. Sosyal hizmet eğitimi alan, sosyal çalışmacı meslek elemanlarının yapması gereken birçok uygulamanın, farklı disiplinlerden mezun olan ve ilgili yasal düzenlemelerde meslek elemanı olarak tanımlanan kişilerce de gerçekleştirildiğini görüyoruz. Çalışmada, değişik disiplinlerden mezun olup yasalarda meslek elemanı olarak tanımlanan diğer alanlarda verilen eğitim konusuna girilmemiştir. Dolayısıyla, çalışma kapsamında sosyal hizmetler mevzuatını oluşturan temel kanunlar sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından ele alınmıştır. İncelenen kanun ve yönetmelik metinlerinin seçilmesinde özellikle, sosyal hizmet disiplini ve uygulama açısından öne çıkan yasal düzenlemeler tercih edilmiştir.

2. Bilim Dalı ve Meslek Olarak Sosyal Hizmet

Sosyal hizmete ilişkin sorun alanlarını belirleme, ortaya koyma ve bu sorunları çözüme çabaları, bir sosyal bilim olan sosyal hizmeti, bir bilim dalı ve meslek haline getirir (Kongar, 1972; Cılga, 2004; Duyan ve Bayır, 2016; akt., Birinci, 2022). Sosyal hizmet; sosyal ve ekonomik haklardan, bu hakların eşit dağılımına, yasal, kültürel, siyasal imkân ve fırsatların eşit, adaletli ve toplum yararı gözetilerek kullanılmasına, yenilikçi hizmet yöntem ve modellerinin ve tekniklerin geliştirilmesine, bunların yeni uygulamalarla birlikte hayata geçirilmesine yönelik çeşitli strateji, yöntem ve politikalar geliştirmek gibi farklı düzeylerde gayret ve faaliyet içindedir (Cılga vd., 2016). Sosyal hizmetin merkezinde insanların sorunları ile başa çıkma güç ve mücadelesi ile çevresel sistemler arasındaki ilişki yer alır (Duyan ve Bayır, 2016; akt., Birinci, 2018). Modern düşünce, insana yaklaşımın belirli bir sistematik içinde olması gerektiğini ileri sürer. İnsan ihtiyaçlarının ortaya konması, insanın anlaşılması, sorunlarının doğru tespiti ve çözüm üretilmesi, insanın birey olarak toplumla bütünleşmesinin belirli bir disiplin içinde ve bilimsel gerçeklere dayanandırılması gerekir. Sosyal hizmet, bütün bunları, felsefe ve mesleğinin temel dayanağı olarak almıştır. Dolayısıyla, sosyal hizmet, sosyal refah sistemlerinin işlevsellik kazanmasıyla görünür olmuştur (Kut, 1988, 3; Akt. Karataş ve Erkan, 2002: 113).

3. Sosyal Hizmetler Mevzuatı Hakkında Genel Bilgiler

Bu bölümde sosyal hizmetler mevzuatını oluşturan temel kanunlar ve bu kanunların uygulanması ile ilgili bazı yönetmelikler ele alınmıştır.

3.1.2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 27 Mayıs 1983 yılında 18059 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. Resmî Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983). Yayınladığı tarihte kanunun adı “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” iken, 03 Haziran 2011 tarihli, 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile adı “Sosyal Hizmetler Kanunu” olarak değiştirilmiştir” (T.C. Resmî Gazete, 633 sayılı KHK, 03 Haziran 2011). Aslında bu kararname ile sosyal hizmetlerin yapısında önemli bir değişim olmuş, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılmış, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş, yine aynı KHK ile görev ve yetkileri belirlenmiş, daha sonra yeniden düzenlenmiştir (Yeniden düzenleme; 06/02/2014, 6518 sayılı Kanun). Türkiye’de sosyal hizmetlerin sunumu ve bu konuda oluşturulacak politikalara kadar bu değişim sosyal hizmetlerde bir devrim olarak nitelendirilebilir.

Bu bilgileri verdikten sonra çalışma kapsamında ele alınan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nu sosyal hizmet meslek ve bilimi açısından irdeleyelim. Kanunun amaç başlığı altındaki 1. Maddesi, hizmet verilecek kesimleri “*korunma, yardım ve bakıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere*” götürülecek hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın görev, yetki ve sorumluluklarına yer vermiştir. Kanunun kapsamı içine aldığı hususlar ise 2. Maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde içinde hem bu hizmetleri yürütecek kamu kurum ve kuruluşları, gerçek kişileri, özel hukuk tüzel kişilerini, bu örgütlerde çalışan tüm personeli ve hizmetlerden halen faydalanan ve gelecekte faydalanması muhtemel kişileri kapsamı içine aldığını görüyoruz.

Kanunun amacının tanımlandığı birinci maddede özellikle “...*diğer kişilere götürülen...*” ifadesinin muğlak bir ifade olduğunu, yine aynı madde içinde hizmetlerin sunumunda hiçbir ayırım gözetilmeksizin ihtiyaç sahibi tüm birey ve ailelere verileceği şeklinde ele alınması sosyal hizmet bilim ve mesleği açısından daha uygun olabilir. Her ne kadar hizmetlerin sunumunda hiçbir ayırım yapılmayacağı “*genel esaslar*” altında ele alınmış olsa da burada yani kanunun amacını tanımlarken bu ifadelerle yer verilmesinde fayda olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, T.C. Anayasasının 2. Maddesi sosyal devlete vurgu yapmakta, yine Anayasa’nın değişik maddelerinde ele alınan devletin vatandaşın huzur ve refahı için yerine getirmesi gereken görevlere yer verilmiştir. Kanunun 3. Maddesinde tanımlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada sosyal hizmetlerin tanımı dikkat çekmektedir. Madde 3/a fıkrasında “sosyal hizmetler” tanımlanırken kişi ve ailelerle sınırlandırmış, toplumun

diğer kesimleri bu tanımın içinde yer almamıştır. Sosyal hizmetlerin topluma yönelik daha geniş kitlelere hizmet sunumu dikkate alındığında örneğin; ihtiyacı olan farklı gruplara, örgütlere ve toplumun geniş kitlelerine verilmiş olması bu tanımın eksik olduğunu göstermektedir. Bunun dışında tanımlarda sunulan hizmetlere ilişkin bilgilere yer verilmiş, özellikle etik açıdan son derece yanlış birçok kavram zamanla değiştirilmiştir. Örneğin; 2013/6462 sayılı kanun 1. Maddesi ile “özürlü” ibaresi “engelli”, 2014/6518 sayılı kanunun 30.maddesi ile “muhtaç” ibaresi “ihtiyacı olan” şeklinde değiştirilmiştir. Üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer konu ise hizmetlere ilişkin çağın gerisinde kalmış gelenekselleşmiş modellerin yerine ihtiyaca göre yeni modellere yer verilememiş olmasıdır. Bir örnek vermek gerekirse, dijital sosyal hizmetin kanunun içinde mutlak suretle ele alınması ve uygulanması gereken çeşitli hizmet modellerine yer verilmesi gereğidir.

Kanunun 4. Maddesinin *a fıkrasında* (**Değişik: 1/7/2005-5378/27 md.**) genel esaslara yer verilmiştir. Sosyal hizmetlere ilişkin bütün faaliyetlerin devletin denetim ve gözetiminde, paydaşlarla birlikte ve iş birliği içinde yürütüleceği, bu konuda “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SH-ÇEK)” tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle bunların düzenleneceği ifade edilmiştir. Bahse konu kurumun 2011 yılında 633 sayılı KHK ile kapatıldığını, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında yeniden daha kapsamlı bir yapılanmaya gidildiğine yer vermiştik. Bu kanunda çok sayıda düzenleme yapılmış olmasına rağmen hala bu şekilde olmayan bir kurumun yönetmelik çıkaracağından bahsediliyor olması son derece yanlıştır. Denilebilir ki, zaten güncel mevzuatta SHÇEK’nun kapatıldığına yer verilmiştir. O zaman olmayan bir kurumun yönetmelik çıkaracak olması da burada bize göre havada kalan bir ifade olmaktadır ve kanunda son yıllarda yapılan düzenlemelerle çelişmektedir. Genel esaslar içinde özellikle hizmetlerin sunumunda “insan haysiyet ve onuruna yakışır” şekilde bu hizmetlerin verilmesi gerektiği ifade edilmiş ancak etik ilkelere yer verilmemiştir. Sosyal hizmet bilimi açısından baktığımızda hizmetleri sunan ve alan yani hem hizmetten faydalananlar hem de bu hizmetleri ortaya koyanlar açısından uyulması gereken birtakım değer ve ilkelerin varlığı son derece önemlidir.

Kanunun 4. Bölümünde tespit, inceleme ve koruma ele alınmıştır. 21. Madde de tespit ve inceleme başlığı altında “*kurum... ihtiyacı olanları tespit ve incelemekle görevlidir*”. Sosyal hizmet bilim ve mesleği açısından ele alındığında maddenin tespit ve inceleme başlığı altında ele alınması doğru bir yaklaşımdır. Bu durumda Türkiye’de sosyal hizmetlerin müracaatçı odaklı değil, arz veya tespit odaklı olarak verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hak temelli bir meslek olan sosyal hizmetin yasal alt yapısının bu şekilde yeniden ele alınması değerlendirilmelidir. Tespit ve incelemede ihtiyaç sahibi birey, aile, grup veya çeşitli kesimlerin kuruma-bakanlığın ilgili birimleri- duyurulması hususunda bazı kesimlere yükümlülük getirilmiştir. Hak temelli yaklaşım

dikkate alındığında burada asıl sorumluluğun ilgili bakanlığa verilmesi gerektiği açıktır.

24. Madde de “*kurumca yardım yapılır*”; 25, 26, 34, 35. Maddelerinde “*bu hususlar bir yönetmelikle belirlenir*”. Dolayısıyla bir yerde kurumun yönetmelik çıkaracağı belirtilirken, farklı maddelerde bu konuların yönetmeliğe bağlanması gerektiğine yer verilmiş, kurum ifadesi kullanılmamıştır. Aynı madde içerisinde “...yılıda en az bir kez kurumca denetlenir” devamında ise Madde 35/A müeyyideler başlığı altında “...halinde kuruluş, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kapatılır”; Ek Madde 7’de “...Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın çıkaracağı yönetmelikle” şekline ifade edildiğini görüyoruz.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun içerisinde değişik maddelerde kurum ifadesine yer verilmiştir ve bu ifade ile ne anlatılmak istendiği çok açık değildir. Sosyal hizmetlerin sunumu ile ilgili her türlü görevi yerine getirecek olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve ilgili birimleridir. Kanununda geçen kurum ifadesi daha önce bu faaliyetleri yapmakla görevlendirilmiş, kanaatimizce 2011 yılında 633 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıyla birlikte görevi sona eren SHÇEK kastedilmemiş, kanun metninde düzeltilmesi gereken belki de atlanmış bir konu olarak ifade edilebilir. Çünkü kanunun içinde 38/d de “*Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun teşkiline ilişkin mevzuatın*” yürürlükten kaldırıldığı açıkça belirtilmiştir.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nu genel olarak değerlendirildiğinde bazı düzenlemelerin yapıldığı, ancak hala güncellenmesi gereken birçok konunun sürüncemede kaldığını söylemek mümkündür. Kanun içerisinde belirsizliklerin oldukça fazla olduğu, aktif olmayan örgütsel yapılara ilişkin görev ve yetkilerin sanki varmış gibi halen mevzuatın içinde yer alması son derece yanlış bir durumdur. Mevzuat, sosyal hizmetlerin güncel sorunlarına cevap vermekten uzak ve yenilikler konusunda yetersiz kalmaktadır.

3.1.1. Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği

Sosyal Hizmet Merkezleri, Türkiye’de ağırlıklı olarak kamunun sunduğu sosyal hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu birimler olarak teşkilatlandırılmışlardır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak görev yapan bu merkezlerin yönetmeliğe göre amacı; “*sosyal hizmet müdahalesinin ve tabibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici, rehberlik ve danışmanlık odaklı sosyal hizmetlerin...*” (T.C. Resmî Gazete, 2013/28554) şeklinde ortaya konmuştur. Yönetmeliğin amacına baktığımızda sosyal hizmete ihtiyaç duyan kesimlerin tespit edilmesi ve buna göre gereken müdahalenin yapılması ile ilgili bir kaygının olmadığı söylenebilir. Diğer yandan bunun bir yönetmelik olması sebebiyle, bu tür üst amaçlar kanunla belirlenir şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Ancak yönetmeliğin 4. Maddesine gelindiğinde bunun böyle olmadığı görülür. Madde 4/a fıkrasında alan taraması “... sosyal hizmet

faaliyet ve uygulamalarından yararlanacak aile ve bireylerin tespiti ile sosyal sorunların analizi amacıyla gerçekleştirilen veri ve bilgi toplama faaliyeti...” biçiminde tanımlamak suretiyle, aslında burada kanunun öngördüğü sosyal hizmete ihtiyaç duyanların tespit edilmesi görevi yönetmelikle bu merkez- lere verilmiştir. Aynı şekilde, hizmet ilkeleri başlıklı 6. Madde ve merkezin görevleri başlıklı 7. Madde içinde çeşitli fıkralarda buna daha ayrıntılı olarak değinilmiş, birimlerin görevlerinin ele alındığı 12-13-14-15. Maddelerde de bu görevler birim bazında detaylandırılmıştır. Dolayısıyla burada ortaya konan amaçlarla yapılması gerekenler arasında bir çelişki vardır. Bir diğer çelişki ise kanunda kaldırılmış olmasına rağmen 7/f fıkrasında “muhtaç” ibaresi bu yönetmelikle halen yerini korumaktadır. Yönetmeliğin 8. Maddesi sosyal hizmet komisyonu oluşturulması ile ilgilidir. Burada farklı birim ve branşlara vurgu yapılmakta, ancak sosyal hizmete değinilmemektedir. Farklı alanlarda eğitim almış kişilerin burada yer alması doğrudur, ancak adı sosyal hizmet komisyonu olan bir oluşumun içinde Sosyal Hizmet Bölümü’nden mezun ‘Sosyal Çalışmacının’ olmak zorunda olmaması doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü, komisyon görevlerinin yer aldığı 9. Maddeye baktığımızda bunu daha iyi anlamak mümkündür. Bu madde içinde alan taraması, risk haritası oluşturulması, koruyucu aile, evlat edinme gibi son derece önemli konuların yer aldığını görüyoruz. Birimlerin görevlerinin belirtildiği madde 12, 13, 14 ve 15’te çok sayıda görevin sosyal çalışmacıların eğitim alanı içinde olduğunu görmekteyiz. Burada engelli, yaşlı, kadın, çocuk, aile, koruyucu aile, evlat edinme ile ilgili çalışmalar; mahkemelerce verilecek bakım, barınma ve danışmanlık tedbirlerinin uygulanması; ihmal, istismar ve şiddetin önlenmesi benzeri konular, diğer disiplinlerle kıyaslandığında ağırlıklı olarak sosyal hizmet disiplini içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla son derece önemli ve insanla ilgili konularda verilecek kararlarda bu alanda eğitim almış sosyal çalışmacıların olmaması-olmak zorunda olmaması- bize göre sakıncalı bir durumdur. Sosyal Hizmet Bilim Dalı eğitimin tüm kademelerinde yetiştirdiği meslek elemanlarını bu doğrultuda, yani bu hizmetleri en iyi şekilde verebilecek bilgi, özveri ve anlayışla eğitmekte ve mesleğe hazırlamaktadır.

Merkezlerin yönetim yapısı içinde sosyal hizmet komisyonun bize göre eksik tanımlanması, kaliteli ve etkin hizmet sunumu açısından bir yönetim sorunu olarak ifade edilebilir. Yönetim konusunu biraz daha açarsak örneğin; sosyal hizmet merkezlerinin yönetiminden sorumlu kişi olarak, her merkezin başına atanan bir müdür görevlendirilmiştir. Yönetmeliğin 16. Maddesine göre müdürün eğitim aldığı alan çok önemli değildir. Çünkü böyle bir açıklık getirilmemiş, hatta lisans mezunu olması koşuluna da rastlanmamıştır. Oysa, sosyal hizmet merkezlerinin bu alanda yetişmiş, alanı bilen kişilerce yönetilmeleri bir seçenek değil bir zorunluluk olmalıdır. Sosyal hizmete ilişkin kavram, kuram ve yöntemleri bilmeyen, sosyal hizmetin alanı içinde yer alan konulara hâkim olmayan kişilerin bu kurumların başında olmaları, sunulacak

hizmetlerin hem etkinlik-etkililik, hız, zaman, gerçek ihtiyaç sahiplerine ve kaliteli olarak verilmesinin sağlanması açısından oldukça zor olabilir. Kidneigh (1950), örgütsel yapılar birbirlerine çeşitli açılardan benziyor olsalar bile sosyal hizmet sunan kurumların sosyal çalışmacılar haricinde yönetilmesinin verimliliği düşüreceğini ve hedeflere ulaşmada başarısızlığın mümkün olduğunu iddia etmiş; Gartland ise bir işletmecinin, işletmeden anlaması gibi sosyal hizmet yöneticisinin de sosyal çalışmadan anlaması gerektiğini ileri sürmüştür (Lawler ve Hearn, 1997, s.196; Akt.; Birinci vd.; 2017).

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği'nde, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından dikkat çeken bir diğer konu ise meslek elemanı tanımlamasıdır. 18. Madde içinde yapılan bu tanıma göre meslek elemanı olarak merkezlerde görev yapabilecek kişilerin yedi farklı alandan mezun olmaları gerekmektedir. Bu alanlar yönetmelikte ifade edildiği gibi "... *sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog, çocuk gelişimcisi, öğretmen, psikolojik danışman ve rehber öğretmen ile aile ve tüketici bilimleri bölümü mezunu olan...* (T.C. Resmî Gazete, 2013/28554) yedi farklı disiplini içine almaktadır. Buraya kadar çok fazla sorun yok. Sosyal hizmet merkezlerinde değişik alanlardan mezun kişilerin çalışması, sosyal hizmetin doğası gereği ve disiplinlerarası çalışmanın getirdiği bir zorunluluk olarak görülebilir. Ancak burada temel sorun, tüm bu disiplinlerden mezun olan ve meslek elemanı olarak tanımlanan kişilere verilen ortak görevlerdedir. 18. Maddenin değişik fıkralarında bu açıdan bakıldığında sorun olmakla birlikte, asıl sorun 18/c fıkrasındadır. Bu fıkra ile yukarıda sayılan ve yedi farklı alandan mezun olan meslek elemanlarının tamamına "*sosyal inceleme*" raporu yazma gibi bir görev verilmiş olmasıdır. Bu gerek bilimsel açıdan ve gerekse hizmetin ihtiyaç sahiplerine sunumu açısından etik olarak sorunlu bir durumdur. Sosyal hizmet bölümleri dışında, burada meslek elemanı olarak çalışabilecek kişilerin mezun olduğu hangi lisans programında sosyal incelemeye ilişkin bir eğitim verilmekte, bu hangi müfredatta yer almaktadır? Sorusu akla gelmektedir. Bir diğer soru ise herkes sosyal inceleme yapabilir mi? Örneğin, bir çocuğun velayetinin anne veya babaya verilmesi konusunda mahkemenin vereceği karar üzerinde önemli bir etkisi olan sosyal incelemeyi bir sosyal çalışmacı, bir pedagoğ veya psikolog dışında kim yapabilir? Aynı şey sosyal hizmetin diğer alanları için de geçerlidir. Sosyal hizmet merkezleri, Türkiye'de sosyal hizmetlerin ağırlıklı olarak sunulduğu merkezlerdir. Burada aile, kadın, çocuk, yaşlı, genç vb. birçok dezavantajlı olarak tabir edilen kesimlere hizmet verilmekte, onların hayatına olumlu anlamda etki etmek üzerine hizmetler politikalar çerçevesinde planlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu hizmetlerin verilmesinde en önemli ve legal belge "*sosyal inceleme raporu*" dur. Bu rapor birey veya aileyi tüm çevresi ile ele alan; yani *ekonomik, eğitsel, sosyal, ruhsal, kültürel, ailesel* boyutları ile inceleme sonucu elde edilen bilgilerle oluşturulan bir rapordur. İncelenen olgunun, olayın, birey veya ailenin, grubun veya organizasyonun

bugünü, geçmişi, talepleri, daha önce yapılan yardımlara kadar oluşturulan bir mesleki rapordur ve sosyal çalışmacılar tarafından hazırlanır. Çünkü sosyal hizmet bölümleri dışında bunun eğitiminin verildiği, meslek elemanı olarak tabir edilen grubun içinde bir başka alan yoktur. Bu raporu hazırlayacak olan meslek elemanların ekonomik ve sosyal değişim ve gelişimlere duyarlı, sosyal hizmet bilim ve mesleğinin etik ilkeleri konusunda eğitim almış kişiler olmalıdır.

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği, önce 18. Madde de meslek elemanlarının görevleri tanımlamış, 18/A maddesinde sosyal çalışmacıya yer vermiştir. 27. Maddede ise ortak görevler başlığı altında ve meslek elemanı dışında bu merkezlerde çalışanlarla birlikte, meslek elemanlarının ortak yapacakları görevlere vurgu yapmıştır. Bu yönetmelik, disiplinlerarası eğitim farkını ortadan kaldırmış, tüm meslekleri ve görevleri aynı sepetin içine doldurmuştur. Sosyal hizmetlerin sunumunda farklı disiplinlerin bir arada çalışması son derece önemlidir ve sosyal hizmet eğitiminde buna sürekli vurgu yapılır. Ancak bu durum, mesleklerin kesin çizgilerle belirtilmiş sınırları ve yetki alanına müdahale anlamına gelmemelidir. Burada yapılan tam olarak budur. Örneğin, sosyal inceleme raporu bir şablonun doldurulmasından ibaret değildir. Kişi, aile veya dezavantajlı bir gruba, bir insana-bir çocuğa, bir kadına- ve onun hayatına, geleceğine yönelik kararların verilmesinde başvuru olan önemli bir çalışmanın sonuç belgesidir. Hizmetlerin sağlıklı bir şekilde sunulmasında hayati derecede önem arz eden bu belgenin, konu hakkında hiçbir eğitim almamış, farklı disiplinlerden mezun olan sosyal çalışma görevlisi adı altında istihdam edilen kişilerce de hazırlanabiliyor olması meslek etiği açısından ve insana verilen değer ve saygı açısından da doğru değildir.

3.2. Kadın ve Aileye İlişkin Mevzuat

Bu başlık altında kadın ve aileye ilişkin mevcut yasal düzenlemeler ele alınmış, kadının ve ailenin korunması ile ilgili mevzuat sosyal hizmet disiplinini ve mesleki uygulamalar açısından irdelenmiştir.

3.2.1. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun* 1. Maddesinde amaç tanımlanmış ancak ailenin korunmasına yer verilmemiştir. Aile bireylerinin korunması ile aile bütünlüğünün sağlanabileceği değerlendirilmiştir. Oysa kanun, adı itibarıyla "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*" şeklinde ifade edilmektedir. Kanunun amacına daha ayrıntılı baktığımızda, "*kadınların, çocukların, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin...*" korunması şeklinde devam etmekte, ailenin/aile bütünlüğünün korunması ile ilgili net ifadeler yer verilmediğini görmekteyiz. Aynı maddenin 2.fıkrasında, uygulama ilkeleri içinde de ailenin korunması ile ilgili herhangi bir açıklık yoktur.

Kanunun 2. Maddesi içinde sayılan tanımlarda ise aile kavramına yer verilmediği, ağırlıklı olarak şiddet üzerine çeşitli tanımların yapıldığı görülmektedir. Örneğin burada yapılan tanımlardan biri oldukça dikkat çekicidir. Aile içi şiddet yerine ‘ev içi şiddet’ ifadesi kullanılmıştır. Oysa ev içi şiddet ile aile içi şiddet aynı kavramlar değildir ve aynı anlamda kullanılamazlar. Bu durumda yasa ‘aile içi şiddet’ kavramına burada yer vermemekle bize göre aile bütünlüğünün korunması noktasında eksik bir tanımlama yapmıştır. Ailenin korunması, aile bütünlüğünün sağlanması ile mümkündür. Aile bütünlüğünün sağlanması için mutlak surette aile içi şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması gerekir. Kanun ‘koruyucu ve önleyici tedbirlere ilişkin hükümler’ başlığı altında tedbir kararlarının koruyucu ve önleyici olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Burada kanun koyucu önleyici tedbir kararlarını şiddet uygulayan veya uygulama potansiyeli olanlar üzerinden ele almıştır. Koruyucu tedbir kararları ise şiddet mağduruna yönelik olarak düzenlenmiştir. Koruyucu tedbir kararlarının alınmasında belli koşulların oluşması durumunda hakimler dışında mülki amirlere de yetki verildiği görülmektedir. Önleyici tedbir kararları ise hakimler ve zorunlu hallerde kolluk amirleri tarafından verilebilmektedir (6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, T.C. Resmî Gazete, 28239, 08 Mart 2012).

Kanunun ikinci bölümünde yer alan “Koruyucu ve Önleyici Tedbirlere İlişkin Hükümler” başlığı altında 3. Maddede mülki amir, 4. Maddede ise hâkim tarafından verilecek koruyucu tedbir kararlarına yer verilmiştir. Kanunun 5. Maddesi hâkim tarafından verilebilecek önleyici tedbir hükümlerini içermektedir. 5. Maddenin 2. Fıkrasında ise gecikmesinde sakınca bulunan hallerde bu kararların kolluk amirlerince alınabileceği ancak, ilk işgününde bu durumun hâkim onayına sunulması ve yirmidört saat içinde onaylanmadığı taktirde tedbirlerin kendiliğinden kalkacağı belirtilmektedir. Bu kadar kısa bir süre içinde hâkimin konuyu ele alması, incelemesi ve doğru olan kararı vermesi mümkün müdür? Bir sosyal inceleme yapılmadan ve neticesinde gerekçelendirilmeden, şiddet mağduruna yönelik her türlü şiddet, hakaret, çocuklara ve eve yaklaşılması gibi kişinin can güvenliğini de oldukça ilgilendiren bir konuda yirmidört saat bu kararı vermek için veya tedbirleri yok saymak-kaldırmak için yeterli bir süre değildir. Hâkim kararı neye göre verecektir? Gerek tedbirlerin devamı açısından gerekse de tedbirlerin ortadan kaldırılması bakımından hâkimin doğru bir karar verebilmesi için elinde şiddet mağdurunun durumunu, vakayı ortaya koyan bir sosyal inceleme raporuna ihtiyaç olabilir. Bu kadar kısa bir sürede böyle bir raporun hazırlanması mümkün olmayabilir.

Kanunun üçüncü bölümünde şiddet önleme ve izleme merkezlerinin ele alındığı 14 ve 15. Maddelerde, merkezlerin kurulması ve verilecek destek hizmetlerine yer verilmiştir. 14. Maddeye göre bu merkezlerin yirmidört saat esaslı olarak faaliyette bulunacakları belirtilmiştir. Bu maddeye göre şiddet

önleme ve izleme merkezleri (ŞÖNİM), izleme ve destek hizmetleri verecek şekilde yapılandırılmıştır. Kanunun aynı başlık altında yer alan 15/1 Maddesi tedbir kararlarının uygulama boyutunda izlenmesi ve verilecek destek hizmetlerine; 15/2 maddesi ile de korunan kişiler yönelik verilecek destek hizmetlerine; 15/3 ise şiddet uygulayana yönelik verilecek destek hizmetlerine ayrılmıştır. Böylece bütüncül bir bakış açısı getirilmiş, konuya sadece mağdurlar açısından değil, soruna sebep olan birey veya bireylere de destek vermek suretiyle her iki açıdan bakılmaya çalışılmıştır. Bu durum sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından değerlendirildiğinde, her ne kadar sosyal sorunların temel kaynağını bireyler oluşturmuyor olsa bile, yine de sorunların çözümünde önemli bir katkı sağlayabilir. 16. Maddenin *üçüncü fıkrasında* kadınların çalışma hayatına katılımları ile ilgili ulusal ve bölgesel yayın yapan tüm kuruluşların ayda en az doksan dakika ve belirlenen saatler içinde yayın yapmaları zorunluluğu getirilmiştir. Bu kuruluşların bahse konu yayınlar konusunda denetlenip denetlenmediği, nasıl ve ne şekilde denetlendiği, gerçekten bu yayınların yapılıp yapılmadığı net değildir. Onlarca yayın yapan kanaldan ayda en az doksan dakika kadının çalışma hayatına ilişkin yayın yapılması halinde Türkiye’de kadının çalışması konusunda belli düzeyde de olsa bir bilinç oluşurdu kanaatindeyiz. Diğer yandan dikkatle izlenmesi gereken bir başka durum ise kadına karşı şiddeti adeta teşvik eden ve kadını bir cinsel obje olarak yansıtan yayınlara yönelik bazı tedbirlerin alınması olmalıdır. Yine aynı madde içerisinde kadın ve çocuklara yönelik şiddetle mücadele kapsamında, Bakanlıkça hazırlanacak, çeşitli üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerini de içeren bilgilendirici materyallerin yayınlanması gerektiği ifade edilmiştir. Yasal düzenlemeler içinde yer alan bu hususların, uygulamada yeterince yer bulup bulmadığı başka bir tartışma konusudur. Ancak Türkiye’de kadın cinayetleri, çocuk ihmal ve istismar vakaları sadece kamuoyuna yansıyan boyutuyla ve nicelik olarak ele alındığında, yasal düzenlemelere rağmen uygulamada ciddi sıkıntılar olduğu söylenebilir.

6284 sayılı kanuna yönelik birçok eleştiri yapılmıştır. Bu eleştirilerden bazıları böyle bir kanuna ihtiyaç olmadığı yönündedir. Biz burada bunun üzerinde durmayacağız. Çünkü, tam aksine bu kanunu ikame edebilecek herhangi bir yasal düzenleme günümüzde mevcut değildir. Kanuna yöneltilen en önemli eleştirilerden birisi yeterince üzerinde uzlaşa sağlanmadan yürürlüğe girdiği şeklindedir. Kanun her ne kadar kadına yönelik şiddeti önleme konusunda yeterli olduğu ileri sürülse bile, uygulayıcıları tarafından tam anlamıyla bilinmemektedir. Dolayısıyla şiddetle mücadelede 6284 sayılı kanunun tanıtımına ayrı bir önem verilmesi gerektiği açıktır (Ercoskun Şenol, 2019). Örneğin, yanlış bilinen ve eleştiri konusu olan kadının beyanının esas alınacağı, hiçbir şekilde belge ve delil istenmeyeceği ile ilgilidir. Uygulama esnasında kritik kararların alınması ve mağdurun korunması adına bazı özel tedbirlerin koruyucu ve bazen de önleyici olarak hayata geçirilmesi son derece önemlidir.

Ancak delil ve belge arama takdir ve yetkisi, bu kararları veren mahkemelerde ve hakimlerdedir. Bunlar gerektiğinde dava aşamasında istenebilmektedir. Ayrıca her türlü tedbir kararına karşı itiraz etmek mümkündür (Özmen ve Şimşek, 2024). 6284 sayılı kanuna göre cinsiyete ayırımı olmaksızın, 'ısrarlı takip' mağduru olan veya ısrarlı takibe maruz kalma tehlikesi altında olan her kişi, tek taraflı ısrarlı takip mağduru kabul edilir. Yaşı, cinsiyet ve aile bağları, Türk vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın, diğer şartları taşıyan kişiler de 6284 sayılı kanundan faydalanabilirler (Tellioğlu, 2021). Şiddet bireysel ve toplumsal sebep ve etkileri ile ele alınmalı, farklı açılardan ve bir bütün olarak değerlendirilmek suretiyle çözümler üretilmelidir. Şiddet gerçeği ile mücadelede kanunlar hiçbir zaman yeterli değildir. Dolayısıyla şiddetle mücadelede farklı araçların devreye alınması, bu mücadelede başarı sağlanması bakımından oldukça önemlidir (Birinci ve Özdemir, 2023).

6284 sayılı kanunu genel olarak değerlendirdiğimizde özellikle uygulamada yaşanan sorunlar, kararların verilmesinde sürenin kısıtlı olması, bazı hallerde sosyal inceleme yapılmadan karar verilmesi, şiddet konusunda toplumsal farkındalığın oluşmamış olması ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması bu konuda ele alınabilecek sorunlardan bazılarıdır. Uygulayıcıların niteliği ve niceliği, aşırı iş yükü, kolluk birimlerinde yeterli sayıda sosyal çalışmacı ve sosyal çalışma görevlilerinin istihdam edilmemesi bu sorunlara yaklaşım tarzını da olumsuz anlamda etkilemektedir. Kadına yönelik şiddet bir cinsiyet sorunu değil toplumsal bir sorundur ve bu şekilde ele alındığı takdirde başarılı olmak mümkündür.

3.2.1.1. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Uygulama Yönetmeliği

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun uygulama yönetmeliği 18 Ocak 2013 tarihinde, kanunun 22. Maddesine dayanarak hazırlanmış ve yayınlandığı tarihte yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2013, Sayı: 28532). Yönetmelik kanunun uygulanması ile ilgili ayrıntılara yer vermiş, kanunda olduğu gibi yönetmelikte de ailenin korunması amacına bir bütün olarak yer verilmemiştir. Yönetmeliğin 3. Maddesinde ele alınan tanımlara baktığımızda özellikle şiddetin tanımlanmasının eksik yapıldığını söylemek mümkündür. Tanımda "...kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış" olarak tanımlanmıştır. Oysa şiddet sadece bunlarla sınırlı değildir. Bir örnek vermek gerekirse, özellikle son yıllarda dijitalleşmenin artmasıyla birlikte kadın ve çocuklara yönelik sosyal medya araçları üzerinden şiddetin farklı boyutları ile yüzleşmekteyiz. Aynı şekilde şiddet mağduru olarak kanuna atıfta bulunulmak suretiyle "...kanunda şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışlara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan..." biçiminde bir tanım yapılıyor. Yani bunların dışında, yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi bir durumla karşılaşan kişilerin şiddet görmüş sayılma-

yacağı izlenimi doğmuş oluyor. Dolayısıyla burada da hem şiddet tanımının hem de şiddet mağdurunun tanımlanmasının yeniden ele alınması ve güncellenmesinde fayda vardır. Benzeri eksiklik *şiddet uygulayanın* tanımlanması içinde de görülmektedir.

Yönetmeliğin 4. Maddesinde ihbar ve şikayetlerin sözlü veya yazılı olarak ilgili makam veya mercilere yapılabileceği belirtilmiş, bu makam veya mercilerin neler olduğuna bir önceki madde içinde tanımlarda yer verilmiş ancak burada değinilmemiştir. Yalnızca Müdürlük veya ŞÖNİM'e yapılacak şikâyet veya ihbarların kolluğa, mülki amire, Cumhuriyet başsavcılığına veya hâkime geciktirilmeden bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir. İhbar veya şikâyet eden tarafların korunup korunmayacağı veya nasıl korunacakları, ihbar edenlerin gizliliği gibi hususlara yer verilmemiştir. Yönetmeliğin 5. Maddesinde kolluk, Cumhuriyet başsavcılığı ve mülki amire gelen ihbar veya şikâyetlerle ilgili bu makamların yapmaları gerekenler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özellikle bu madde kapsamında kolluk birimlerine gelen tüm ihbar ve şikâyetlerle birlikte, hâkim veya mülki amir tarafından verilen tüm kararların en hızlı şekilde ŞÖNİM'e bildirilmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Böylece şiddetin önlenmesi ve izlenmesinde ŞÖNİM'in rolü son derece önemli hale getirilmiştir. Yönetmeliğin 6. Maddesi mülki amir tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları kapsamında barınma yeri sağlanması, geçici maddi yardım, rehberlik ve danışmanlık hizmeti, geçici koruma ve varsa çocuklara sağlanacak kreş imkanlarına yer verilmiştir. Yönetmeliğin 7. Maddesinde haklarında barınma yeri sağlanmasına karar verilenlerle ilgili yapılacaklar; 8. Madde de geçici yardım yapılması; 9. Maddede rehberlik ve danışmanlık hizmeti; 10. Madde de geçici koruma altına alınması; 11. Maddede ise kreş imkânı sağlanması ele alınmıştır.

Yönetmeliğin yukarıda ele alınan maddelerini değerlendirdiğimizde, çocuklarla ilgili özel bir uygulamaya yer verilmediğini görmekteyiz. Yani çocuklar kolluk vasıtasıyla bir yerden başka bir yere nakledilebiliyor, çocuklara barınma yeri, çalışan annelere veya çalışma hayatına katılması muhtemel olanlara kreş imkânı sağlanıyor. Ancak bütün bunlar yerine getirilirken hiçbir şekilde çocuğun yararına ve özel olarak ilgilenilmesi, korunması ve ihtimam gösterilmesi konusuna değinilmiyor. Çocukların bu şekilde gerek bir yerden başka bir yere nakledilmeleri, gerekse barınma yeri sağlanması veya içinde buldukları durumdan çıkabilmeleri için ilk karşılaştıkları olaydan itibaren, mutlak surette bir sosyal çalışmacının veya psikoloğun himayesinde bütün bu uygulamaların yapılması daha doğru olacaktır. Yönetmeliğin 12. Maddesinde hâkim tarafından verilecek koruyucu tedbir kararları olarak; iş yerinin değiştirilmesi, ayrı yerleşim yeri belirlenmesi, aile konutu şerhi, kimlik ve diğer bilgilerin değiştirilmesi konuları ele alınmıştır. Alınacak tedbirlerle ilgili olarak şiddet uygulandığı konusunda herhangi bir delil veya belge aranmayacağı altı çizilmiştir.

Yönetmeliğin bu maddesinde, şiddet uygulandığına ilişkin *delil veya belge* istenmeyecek olması, şiddetin önlenmesi ve buna ilişkin sosyal hizmetlerin sunumu açısından son derece önemlidir. Bilindiği üzere sosyal hizmete en çok ihtiyaç duyan kesim başta kadın ve çocuklardır. Bu açıdan baktığımızda öncelikle şiddet mağdurunun korunması temel alınmış ve tedbir kararlarına yer verilmiştir. Zaman zaman tartışmaların odağında olan bu konu, kadının şiddet gördüğü noktasındaki beyanının gerçek olmadığı durumlarda karşı tarafta yeni mağduriyetlerin yaşandığı ile ilgilidir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un amacının tanımlandığı 1. Maddeye baktığımızda “...tedbirlere ilişkin usul ve esaslar...” şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla, yasa ile şiddet uygulayanın cezalandırılmadığı, tam tersi şiddet mağdurunun korunmasına yönelik bazı tedbirlerin alındığı ve bu tedbirlere karşı itiraz yolunun açık olduğu kanunda belirtilmiştir.

3.2.1.2. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmeliğin amacı “*Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)'nin kuruluş, işleyiş ve yürüteceği işlemlere ilişkin usul ve esaslar ile ŞÖNİM'de çalışacak personelin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemek*” olarak ifade edilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2016/29656). Yönetmelik 6284 sayılı kanunun “...şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadın, çocuk ve aile bireyleri ile tek taraflı ısrarlı takip mağdurlarının korunması ve bunlara yönelik şiddetin önlenmesi” amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Kanunun uygulama yönetmeliği ile bu yönetmelik adeta birbirini tamamlar nitelikte hazırlanmıştır.

Yönetmeliğin 3. Maddesinde tanımlara yer verilmiştir. Bu tanımlar içinde 3/ğ' de konukevi ele alınmış ve kadın konukevinin aynı zamanda “...*sığınmaevi, kadın sığınağı...*” ve benzeri çeşitli biçimlerde isimlendirildiği görülmektedir. Burada şunu söylemek mümkündür. İsim o kadar önemli mi? Önemli olan şiddetin önlenmesi değil mi? Aslında pek de öyle değil, isim önemlidir. Çünkü, verilen isim konuya, probleme nasıl bakıldığını ile ilgili çok sayıda ip ucu verebilir. Konukevi tabiri bir nevi misafirlik gibi algılanıyor. Yani şiddete uğrayan kadın belli bir süre sonra evine dönecektir. Burada ‘*geçici olarak misafir*’ edilmektedir izlenimi vermekte ve daha işin başında böyle bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Sığınmaevi veya kadın sığınağı ise kadının rencide eden bir başka anlayışın ürünü olmakla birlikte; diğer yandan ataerkil toplumlarda erkek şiddetinin sürekliliğine vurgu yapması açısından, özellikle erkek politikacılar tarafından kabul görmemektedir. Büyük bir korku ve endişe içerisinde, olağanüstü psikolojik problemler yaşamak suretiyle devletin koruması altına girmek zorunda kalan kadınlar ve beraberindeki çocukların bu şartlar altında güvenle kalabilecekleri yerlerin her bakımdan daha sıcak ortamlar olması beklenir. Bu nedenle isimler üzerinde durmak ve bu isimleri yeniden gözden geçirip, sosyal çalışmacılarla birlikte diğer meslek

elemanlarının da görüşleri alınarak yeni bir düzenleme yapılabilir. Yönetmeliğin 4. Maddesinde temel ilkeler ve çalışma esaslarına yer verilmiştir. 5. Madde de açılış ve kapanış işlemleri, bu konuda kimlerin yetkili olduğu ve istenen belgelerin neler olduğu konusuna açıklık getirilmiştir. ŞÖNİM bünyesinde sunulacak hizmetlerde binaların fiziki özellikleri, tüm sosyal hizmetlerde önemli olmakla birlikte burada daha da önemli hale gelmektedir. Bağımsız mekanlarda ve kendi içinde oluşturulmuş birimlerde hem meslek elemanlarının hem de şiddet mağdurlarının kendilerini rahatça ifade edebilecekleri, güvenli ortamlara ihtiyaç vardır. Bu açıdan baktığımızda fiziki özelliklerin ele alındığı 6. Madde de buna çok fazla yer verilmediğini görüyoruz.

Türkiye’de kadına yönelik şiddet her geçen gün artmaktadır. Yasal düzenlemeler kapsamında alınan önlemler yetersiz kalmaktadır. Yönetmeliğin 8. Maddesinde “*Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonu*” kurulması öngörülmüş; 9 ve 10. maddelerde bu komisyonun kimlerden oluşacağı ve hangi görevleri yapacağına açıklık getirilmiştir. İl genelinde üst düzey yöneticilerin, sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin temsilcilerinin yer aldığı bu komisyon soruna çözüm üretmekten çok uzaktır. Çünkü herhangi bir yaptırım gücü yoktur. Yönetmeliğin üçüncü bölümünde, hizmetlerden yararlanacak kişiler ve başvuru konusu ele alınmıştır. Madde 12’de hizmetlerden kimlerin yararlanacağı, ŞÖNİM bünyesinde yararlanması mümkün olmayanların nerelere yönlendirileceği; madde 13’te başvuru yöntemleri, madde 14’de ise yapılacak ilk işlemlere yer verilmiştir.

Sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından ŞÖNİM’ler oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü sosyal hizmetin en önemli müracaatçıları-faydalanıcıları- arasında yer alan kadınların, şiddetten korunmak için başvurabildikleri ve çocukları ile belli bir süre zor olan bir dönemi atlattırmaya çalıştıkları bir yerdir. Çeşitli hizmetlerin farklı disiplinlerle bir arada sunulduğu ŞÖNİM’lerde sosyal çalışmacılara önemli görevler düşmektedir. Şiddetin toplumsal bir sorun olduğu ve birlikte çözülmesi gerektiği anlayışı ile hareket eden sosyal hizmet meslek ve disiplini, bu görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için daha etkin ve uygulanabilir yasal düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

3.2.2. Çocuk Koruma Kanunu

Çocuk haklarının tarihine bakıldığında daha eskilere gitmekle birlikte bu konudaki en önemli adım 29 Kasım 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilip imzaya açılan ve ülkelerin onayına sunulan ve 1990 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’dir. Türkiye, taraf olduğu bu sözleşmeye, imzalandıktan yaklaşık dört yıl sonra yani 1994 yılında bazı maddelerine çekince koymak suretiyle onay vermiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların korunması ve desteklenmesi, geliştirilmesi ile ilgili yasaların oluşturulması konusunda

getirmiş olduğu zorunluluk, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na hazırlanmasında oldukça etkili olmuştur. Bu kapsamda; 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, koruma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasını, sağlıklı bir ortamda büyüüp gelişimlerini ve hak ve esenliklerinin güvence altına alınmasını öncelikli amaç olarak benimser. Bunun için gerektiğinde, çocuğun yararı için koruyucu ve destekleyici bazı tedbirlere başvurur (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Bu çerçevede kanunda, yetkili mahkemeler tarafından alınacak koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanması, bunların takibinin yapılması ve sonuçlandırılması ile ilgili kurum ve kuruluşların belirlenmesi, uygulama esasları gibi hususlar ele alınmıştır. Kararların uygulanmasında ilgili kurum ve kuruluşların yanında ailelere de önemli roller verilmiş ve tüm paydaşların iş birliği halinde olmalarını sağlayacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır.

Dolayısıyla Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi, 2005 yılında 5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu*' nun yürürlüğe girmesi ile farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Kanun kapsamında çocuk alanında çalışan kuruluşlara çalışmalarına yasal bir zemin oluşturulmuş, çocuklarla ilgili her türlü koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılmasından doğrudan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve ilgili birimleri sorumlu tutulmuştur. Bu bakanlığın yanı sıra Adalet, Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarına da özellikle tedbir kararlarının uygulanması noktasında önemli sorumluluklar verilmiştir (Coşkun ve Kaya, 2023). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. Maddesinde kanunun uygulanmasında ele alınan bazı tanımlara yer verilmiştir. Bu tanımlar içinde çocuğun "...18 yaşını doldurmamış kişiyi", korunmaya ihtiyacı olan çocuğun "*bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu*", suça sürüklenen çocuğun ise "*...suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*" şeklinde tanımlanmıştır (ÇKK, 2005). Korunmaya ihtiyacı olan çocuk kavramı ile ilgili literatürde pek çok tanımlama yapılmıştır. Bunların başında eğitim, sağlık, bakım ile duygusal ve bilişsel açıdan ihmal ya da istismar edilen dezavantajlı çocuklar için korunma ihtiyacı olan çocuk kavramı kullanılmaktadır (Dursun ve Atamtürk, 2023). Korunmaya ihtiyacı olan çocukların bu durumda olmalarının çok çeşitli nedenleri olmakla birlikte, bunların başında ve en önemlisi aile ekseninde ortaya çıkmaktadır. Ailenin sosyal ve ekonomik açıdan yetersizlikler içinde olması, bunun getirmiş olduğu olumsuz tutum ve davranışların, çocuklara yönelik ihmal ve istismar riskini artırdığı, çocukları farklı şekillerde ve olumsuz yönde davranışa yönlendirmek suretiyle suça sürüklenmelerine de neden olduğu ifade edilmektedir (Öğüt vd, 2020; Akt., Dursun ve Atamtürk). Bu çerçevede 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda ele alınan, korunmaya ihtiyacı olan çocuk kavramı, aileyi de içine alacak şekilde daha kapsamlı tanımlanmalıdır.

Kanunun 4. Maddesinde, uygulama aşamasında uyulması gereken temel ilkelere yer verilmiştir. Burada çocukların haklarının korunması ve uygulanması aşamasında uluslararası sözleşmelerin etkisi açıkça görülmektedir.

Kanunun 5. Maddesinde koruyucu ve destekleyici tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirler; danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleridir. Tedbirlerin alınması ve uygulanması aşamasında kimlerin yetkili olduğu, bunların hangi kurumlar tarafından ve ne şekilde uygulanacağı, 2006 yılında çıkartılan ve aynı yıl yürürlüğe giren “Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik” ile ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kanunun 6. Maddesinde kuruma yapılacak başvurulara yer verilmiş, korunmaya ihtiyacı olan çocuğun kuruma bildirilmesinden sorumlu kişi ve kuruluşlar sıralanmıştır. Bu kuruluşlar içinde 2011 yılında Aile Bakanlığı'nın kurulması ile faaliyetleri sona eren “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu”na atıfta bulunulmuştur. Aslında 2011 yılı itibariyle bu görevler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının İl ve İlçe Müdürlüklerine verilmiştir. Ancak nedense kanun metninde gerekli düzenleme hala yapılmamıştır. Madde 7’de çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının çocuğun annesi, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, kurumlar (ki-burada kurum, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı yetkili kurumlar), Cumhuriyet Savcısının istemi üzerine veya re’sen çocuk hâkimi tarafından alınacağı belirtilmiştir. Kanunun 7/2. Maddesinde tedbir kararı verilmeden önce sosyal inceleme yaptırılacağına vurgu yapılmıştır. Ancak, çocuğun geleceğini ilgilendiren bir konuda koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilmesi noktasında sosyal inceleme yaptırılmasının boşlukta bırakılması -yaptırılabilir- şeklinde ifade edilmesi çok doğru olmamıştır. Çocuğun 18 yaşını doldurması ile tedbir kararının sona erecek olması, uygulamaların sonuçlarının neler olduğunun, hangi neticelerin alındığının tam olarak anlaşılması noktasında da önemli soru işaretleri barındırmaktadır. Yani kanunun 7/6. Maddesi bu açıdan yeniden ele alınarak gözden geçirilmelidir. Çünkü, hiçbir tedbir kararı kendiliğinden sona ermemelidir. Madde 8’de tedbir kararlarının en geç üç ay ara ile incelettirilmesine vurgu yapılmış; 9/2.maddede acil koruma kararı alınırken sosyal inceleme yaptırılması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer yandan 7. Maddede tedbir kararların çocuğun 18 yaşını doldurması ile kendiliğinden sona erecek olması çelişkilidir.

Kanunun 13/2 maddesinde tedbir kararlarının alınması aşamasında çocuğun görüşünün alınması gerektiğine yer verilmiş, ancak ilgililerin dinlenebileceği ve sosyal inceleme raporu istenebileceği belirtilmiştir. Burada da sosyal hizmet açısından son derece önemli olan sosyal incelemenin ikinci plana itildiği, çocuk hakkında verilecek kararların alınmasında çok fazla bir önemi olmadığı anlaşılmaktadır. Tuncay’a (2020) göre ise bunun daha ötesinde bu raporların kanıta dayalı olarak hazırlanmasını güvence altına alacak bir mekanizmanın bulunmadığı ifade edilmiştir (Yaman ve Tuncay, 2020).

Madde 15/2 de çocuğun ifadesini alınırken veya diğer işlemleri sırasında, yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabileceği belirtilmiştir. Bu kadar önemli ve hassas bir konuda, yani çocuk ifade verirken kendini rahat hissetmesi gereken bir ortamın sağlanması beklenirken, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi olması bir zorunluluk olarak görülmemektedir. Bu ise hem çocuk hem de sosyal hizmet mesleği açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Burada doğru olan alanında yetkin bir sosyal çalışmacının çocuğun yanında olması ve bu kişinin çocukla ilgili alanlarda gerekli eğitimi veren bir bölümden mezun olması gerektiğidir. Sadece sosyal çalışmacı olması yeterli değildir. Madde 17’de gözaltına alınan çocukların, kolluğun çocuk biriminde tutulması gerektiği ifade edilirken, diğer yandan bu birimin olmadığı yerlerde yetişkinlerden ayrı tutulacağı belirtilmiştir. Burada sorgulanması gereken husus ise kollukların bazılarında halen çocuk birimlerinin olmadığı, olanlarda ise sosyal çalışma görevlilerinin bulunmadığı gerçeğidir. Madde 28’de mahkemelere atanacak hâkim ve savcıların çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış kişiler arasından atanması tercih edilmektedir. Aynı durumun sosyal çalışma görevlisi olarak atanacak kişiler için de geçerli olması gerekir.

Madde 33’te mahkemelere yeterli sayıda sosyal çalışma görevlisi atanacağı, bunların çocuk ve aile sorunları, çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından tercih edileceğine yer verilmiştir. Buradaki hassasiyeti sosyal çalışma görevlisi tanımı içinde göremiyoruz. Örneğin sosyoloji, aile ve tüketici bilimleri ve öğretmenlik alanlarından mezun olanların sosyal çalışma görevlisi kapsamı içinde alınması çocuğa yönelik hangi eğitimin veya uzmanlığın sonucudur. Bu bölümlerin müfredatlarına bakıldığında çocukla ilgili hangi konularda eğitim aldıkları belirsizdir. Bu alanlarda eğitim almış ve sosyal çalışma görevlisi olarak görevlendirilen kişilerin aynı zamanda “sosyal inceleme” yapabileceklerine de yer verildiğini görüyoruz. Devamında madde 34/1, bu kişilere sosyal inceleme yapma görevi vermiştir. Sosyal inceleme yapmak bu kadar kolay bir görev değildir ve biçimsel bir formun doldurulması, çocuk hakkında gerekli bilgilerin toplanacağı basit bir uygulama hiç değildir. Sosyal inceleme raporlarının bu alanda yetkin sosyal çalışmacılar tarafından hazırlanması ve sosyal çalışma görevlisi üst tanımının gözden geçirilmesi gerektiği önerilmektedir (İzci, 2021; Güneç, 2020; Mısırlı, 2020; Aldemir, 2011; Beter, 2010; Akt., Başar, 2023). Çocuğun hayatına dokunacak, ailesi ve geleceği hakkında verilecek kararlarda belli ölçüde karar vericilere ve uygulayıcılara yol gösterecek ve onların karar ve uygulamalarını etkileyecek bir legal belgedir. Dolayısıyla sosyal incelemeyi yapacak kişilerin, sosyal çalışma görevlilerinin bu konuda kapsamlı bir eğitim alması gerekir. Sosyal çalışma görevlisi adı altında bir araya getirilen mesleklerden hangisi veya hangileri lisans eğitimleri sırasında bu konuda yetiştiriliyor, bakmak gerekir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen çocuklar hakkında denetim kararı verilebileceğini hüküm altına almıştır. Kanunun 37. Maddesinde denetim görevlisinin görevlendirilmesine yer verilmiş, korunma ihtiyacı olan çocuklar veya suç tarihinde 12 yaşını bitirmemiş çocuklar için denetim görevinin, denetimli serbestlik müdürlüğü tarafından değil Aile Bakanlığına bağlı sosyal hizmet il ve ilçe müdürlükleri tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir. Madde 38’denetim görevlisinin özellikle çocuk hakkında alınan kararların istenen sonuçlarını izlemek, çocuğa yardımcı olmak ve bütün bunları yaparken çocuğun ailesi, vasisi, bakımından sorumlu kişiler, kurumlar ve öğretmenleri olmak üzere tüm ilgililerin iş birliği içinde bu çalışmaların yürütülmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Madde 39’da denetim planına yer verilmiştir. Burada özellikle altı çizilmesi gereken konu, denetim planı oluştururken, denetim görevlisi ve sosyal incelemeyi yapan sosyal çalışma görevlisinin bu planı birlikte oluşturma zorunluluğudur. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na, 7343 sayılı *İcra ve İflas Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* ile getirilen değişiklikler, 2021 yılında çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin 41/A ve diğer hükümler olarak eklenmiştir. *Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması* konusunda getirilen yeniliklerin başında velayet için düzenlenen özel alanların valilikler ve belediyelerin desteği ile 2022 yılında hayata geçtiğini görüyoruz. Bunun için il ve ilçelerde çocuk teslim merkezleri kurulmuştur. Yani çocukların icra yolu ile teslimine ilişkin uygulama sona ermiştir. Bu kapsamda kanunun 41/A maddesinde görevli ve yetkili birime yer verilmiş, çocuk hakkında ilgili mahkemelerce verilen kararların Adalet Bakanlığı bünyesinde oluşturulan *‘Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri’*nce yerine getirileceğine yer verilmiştir. Bu müdürlüklerde yeterli sayıda sosyal çalışmacı, psikolog ve pedagog görevlendirilmekte, ilam ve tedbir kararlarının da bu görevlilerin yanı sıra çocuk gelişimci ve rehber öğretmenler tarafından uygulanacağı belirtilmektedir.

Kanuna eklenen 41/B ve 41/C maddeleri müdürlüğün, ilam ve tedbir kararlarının yerine getirilmediğini öğrendiği anda, yükümlü ile irtibata geçmek suretiyle çocuğun belirlen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmesi için belirlenen yere getirilmesi yönünde ihtar etmekle yükümlüdür. Gerektiğinde kolluktan yardım alınacağını ve zor kullanılabileceği belirtilmektedir. Maddenin 41/D fıkrasında çocukla ilişki kurulmasına dair ilam ve tedbir kararlarının müdürlük tarafından belirlenen merkezlerde gerçekleştirileceği, bu mekanların valilikler ve belediyeler tarafından oluşturulacağı hüküm altına alınmıştır. ÇKK’nın 41/E maddesi ile yapılan işlemlere karşı itirazlara yer verilmiş; 41/F ile kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenlere yönelik üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılma konusu düzenlenmiştir. Madde 41/G’de kişisel hakların ihlali, ses ve görüntü kayıtlarının internet

ortamında yayınlanması halinde, ilgili kanunlar kapsamında erişim engeli istenebileceği; 41/H ile çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin yapılacak işlemlerin tüm harçlardan muaf olduğu, bu işlemler ile ilgili tüm giderlerin Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanacağı hüküm altına alınmıştır.

3.2.2.1. Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin, "Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik" 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı, korunma ihtiyacı olan altına alınan ve suça sürüklenen çocukların korunmasına ve haklarına ilişkin düzenlemelerin kanuna uygun olarak yerine getirilmesidir (T.C. Resmî Gazete, 24.12.2006/26386). Yönetmelikte, ÇKK'da olduğu gibi bazı tanımlara yer verilmiş, yönetmeliğin 5. Maddesinde ise koruyucu ve destekleyici tedbirler sıralanmıştır. Yönetmeliğin 6. Maddesi, mevcut adı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına yapılacak başvuru, bildirim mükellefiyeti ve yükümlülükler ele alınmıştır. Burada kolluktan başlamak üzere, muhtarlar, zabita memurları, sağlık ve eğitim kurumları, diğer kamu görevlileri, sivil toplum örgütleri ve nihayetinde bir çocuğun korunma ihtiyacı olduğunu haber alan, bilen herkes il ve ilçelerdeki, bakanlığa bağlı sosyal hizmet merkezi müdürlüklerine bildirmekle yükümlüdür. Bununla birlikte çocuğun bakımından sorumlu kimseler de bu başvuruları yapabilirler. Basın yayın organlarında çıkan haberler ihbar kabul edilerek hareke geçilmesi gerektiği de yine yönetmelikte ele alınan konulardan biridir. Hizmetlerin, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün çocuklarla ilgili mevzuatına göre yürütüleceği, tedbir kararı alınması gereken hallerde, sosyal inceleme raporu ekinde mahkemeye veya çocuk hakimine sunulacağı belirtilmektedir.

Yönetmeliğin 7. Maddesinde acil koruma kararı alınmasını gerektiren bir durum ortaya çıktığında, çocuğun sağlık kontrolü yapıldıktan sonra bakanlığa bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bakım ve gözetiminin yapılacağı ifade edilmektedir. Çocuğun kuruma geldikten sonraki beş gün içinde çocuk hakimine müracaat edilmesi gerektiği, üç gün içinde kararın verileceği, acil koruma kararının en fazla otuz gün için verilebileceği, karar verinceye kadar kurum müdürünün onayı ile bakanlığın sosyal hizmet modellerinden çocuğun faydalanabileceğine yer veriliyor. Acil koruma kararı süreci içerisinde çocuk hakkında sosyal inceleme yapılması gerektiğinin altı çiziliyor. Burada ortaya konan yaklaşım çocuklar açısından oldukça önemlidir. Çünkü, çocuk hakkında karar verilmesi aşamasında zorunlu olarak sosyal inceleme yapılması gerektiğine yer verilmiş olması anlamlıdır.

Yönetmeliğin 8. Maddesinde koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınmasına ilişkin yetki ve usule yer verilmiştir. Burada aileden başlamak üzere, anne, baba, vasi veya çocuğun bakımından sorumlu kimse, bakanlığa bağlı çocuk hizmetleri genel müdürlüğü ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine koruyucu ve destekleyici kararın resen alınabileceği, burada da yetkinin çocuğun yaşadığı yer hakiminde olduğuna vurgu yapılmıştır. Çocuk mahkemelerinin bulunmadığı yerlerde bu görevin aile mahkemelerine, bu mahkemelerin olmaması halinde ise asliye hukuk mahkemelerinin yetkili olduğu belirtilmiştir. Bu madde içerisinde çocukların varsa engelleri ve yaşlarına göre ve çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanacağı, koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınmadan önce, idrak gücüne sahip çocuğun yazılı ve sözlü görüşünün ilgili çocuk hâkimi veya mahkemece alınması gerektiğine yer verildiğini görüyoruz.

Burada bir şeyin altını çizmek gerekir. Tedbir kararından önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilmesi belirtilmektedir. Ancak, fiili işlediği anda on iki yaşını doldurmuş ve on beş yaşını doldurmamış çocuklar ile on beş yaşını doldurmuş, ancak on sekiz yaşını doldurmamış işitme ve konuşma engelli çocuklarla ilgili sosyal inceleme yaptırılması zorunlu tutuluyor. Burada şüphesiz ki çocuğun idrak gücü ile ilgili olarak böyle bir düzenleme yapılmış olduğunu söylemek mümkün ancak, olması gereken uygulama tüm çocuklarla ilgili bu kararlar verilmeden önce mutlak surette sosyal incelemenin yetkili meslek grubu olan sosyal çalışmacılar tarafından yapılması gerektiğidir.

Yönetmeliğin 9. Maddesinde koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının ilgisine göre gönderileceği kurumlara yer verilmiştir. Örneğin sağlık tedbir kararı, il sağlık müdürlüklerine gönderilmektedir. 10. Madde de tedbir kararlarının değiştirilmesi veya süresinin uzatılması ele alınmış, 11. Madde içinde de tedbir kararlarının kaldırılması veya sona ermesine yer verilmiştir. 11/3'te tedbir kararının çocuğun on sekiz yaşını doldurması ile ayrıca bir karara gerek kalmaksızın kendiliğinden sona ereceği belirtilmiştir. Burada çocuk hakkında verilen tedbir kararlarının sonuçlarını görmeden, bir sosyal inceleme yaptırmadan, sadece çocuğun yaşının on sekizi doldurması ile bu kararların kaldırılmasının çocuğa ne faydası vardır. Her ne kadar maddenin devamında hâkim, çocuğun eğitimine devam edebilmesi için kendi rızasını da almak suretiyle tedbir süresinin uzatılabileceği belirtilmişse de bu sürenin ne kadar olabileceği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Yönetmeliğin üçüncü bölümünde koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının yerine getirilmesi konularında ayrıntılı bilgilere yer verilmiş; danışmanlık, eğitim, bakım, barınma ve sağlık tedbiri kararların nasıl uygulanacağı ele alınmıştır. Danışmanlık bir nevi yol göstermeye yönelik rehberliktir. Burada çocuğun kendi ailesi yanında korunmasını sağlamak, çocuğun bakımından sorumlu olan kişilere yol göstermek amacıyla gerçekleştirilen bir

tedbir kararıdır. Bu karar çerçevesinde çocukların her türlü ihtiyaçları temin edilmekte, onların okul, iş, aile veya diğer sosyal çevrelerinden kaynaklanan her türlü sorunları ile yakın ilgilenilmesini sağlayan bir süreçtir. Danışmanlık tedbiri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yerel Yönetimler tarafından yerine getirilir. Bu görevi yerine getirmesi gereken kişilerle ilgili olarak sosyal çalışma görevlisi olmalarının yanında çeşitli yetkinliklere sahip olmaları gerektiğine de vurgu yapıldığını görüyoruz.

Eğitim tedbirinde, çocuğun eğitime devamı, iş ve meslek edinmesi veya işe yerleştirilmesi ile ilgili uygulamalar ele alınmıştır. Bu tedbir kararında çeşitli kurumlarla iş birliğinin öne çıktığını, mesleki eğitim kursları açan kurumların ve Türkiye İş Kurumu'nun periyodik olarak programlar hakkında gerekli bilgileri içeren listeleri mahkeme veya çocuk hâkimi ile koordinasyondan sorumlu makamlara bildirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Eğitim tedbiri kararının verilmesinde onbeş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından uluslararası sözleşmeler dikkate alınır. Yani burada hassas olan konu, çocukların özellikle eğitimlerine devam etmelerinin sağlanmasıdır. Eğitim tedbiri Millî Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ilgili birimlerince yerine getirilir.

Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu kimselerin bu görevi gerektiği şekilde yerine getirememeleri durumunda verilecek bir karardır ve bu durumda çocuğun bakanlık ve ilgili diğer kurumların sunduğu hizmet modellerinden faydalandırılmasıdır. Bakım tedbirinde çocukların özel durumları dikkate alınmakta, ihmal ve istismara uğrayan, psikolojik sorun yaşayan çocukların diğer çocuklardan ayrı olarak bakılması esastır. Bakım tedbiri bazen sağlık tedbiri ile uygulanmakta, bu şekilde sorunları olan çocukların sağlık sorunları giderildikten sonra bir aile yanına veya bu amaçla kurulan resmi veya özel kuruluşlara yerleştirilirler. Burada altı çizilmesi gereken önemli konu, çocuğun kolluk tarafından teslimi yapılmadan önce sağlık kontrolünden geçirilmesi gerektiğidir. Şayet olumsuz bir durum varsa, örneğin bulaşıcı bir hastalık söz konusu ise derhal sağlık tedbiri kararı alınması için mahkemeye veya çocuk hakimine başvurulur. Bakım tedbiri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili il ve ilçe müdürlüklerince yerine getirilir.

Barınma tedbirinde, barınma için yeterli ve sağlıklı bir yeri olmayan çocuklu kimselere, hayati tehlikesi olan hamile kadınlara ve bunların çocuklarına yönelik olarak alınan tedbir kararlarını içerir. Bu kişilerin talepleri halinde kimliklerinin gizli tutulacağı, bu kişilerin ilgili kurumlara teslimi öncesinde mutlak surette sağlık kontrollerinin yapılacağı, sağlık sorunları olması halinde mahkemeye ve çocuk hakimine başvurulması gerektiği yönetmeliğin 15.maddesinde ele alınmıştır. Barınma tedbiri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yerel Yönetimler tarafından yerine getirilir.

Yönetmeliğin 16.maddesinde sağlık tedbirine oldukça ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için geçici veya sürekli bakım ve tedavisinin sağlanması için verilen bir karardır. Bu karar verilmeden önce hâkim, çocuğun durumu ile ilgili sağlık kuruluşlarından rapor isteyebilir. Ancak, çocuğun madde bağımlılığı veya akıl hastalığı açıkça belli olan hallerde kendisi, anne veya babası, vasisi ile bakım ve gözetiminden sorumlu kimselerin talebi üzerine veya resen sağlık raporu alınmadan sağlık tedbiri kararı verilebilir. Yatarak tedavisi tamamlanan çocuklar, haklarında bakım veya barınma tedbiri kararı varsa aile yanına, kuruma veya bu amaçla kurulmuş resmi veya özel kurumlara yerleştirilir. Alkol, uyuşturucu veya uyarıcı madde bağımlısı çocuklarla ilgili verilen kararların uygulanmasında çocuğun rızası alınmaz. Sağlık tedbiri, Sağlık Bakanlığı İl Sağlık Müdürlükleri tarafından yerine getirilir.

Yönetmeliğin 18. Maddesinde tedbir kararlarının uygulanması, takibi ve denetimine yer verilmiştir. Burada öne çıkan husus tedbir kararlarının bir plan dahilinde uygulamaya konacağı ve çocuğun teslimi itibariyle on gün içerisinde mahkeme veya çocuk hakiminin onayı ile uygulanabileceği hüküm altına alınmıştır. Planın hazırlanması aşamasında sosyal inceleme raporundan yararlanılabileceği, işbirliği yapılacak kurumlar, sorumlu kişilerin kimler olduğu, nelerin amaçlandığı ve ilerlemenin nasıl sağlandığı ve bunun nasıl ölçüleceğine yer verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bütün bunlarla ilgili olarak en geç üçer ay süre ile incelettirme yapılması ve ilerlemenin geldiği noktanın anlaşılması açısından karar altına alınmıştır. İncelemenin, öncelikle bakanlığa bağlı il ve ilçe müdürlükleri bünyesinde görevli sosyal çalışma görevlileri tarafından yapılacağı, ancak çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda ise mahkemeye atanan sosyal çalışma görevlilerince yapılacağı ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi sosyal inceleme raporunun, kararların uygulanması ve denetim aşamasında bile çok önemsenmediği, denetim planının yine sosyal çalışma görevlisi adı altında tanımlanmış olan bu görevlilerce yapılmasının doğru olmakla birlikte, farklı disiplinlere mensup sosyal çalışma görevlilerinin tüm bu işleri yapabilmelerinin mümkün olup olmadığı tartışılmalıdır. Günümüzde sosyal hizmet sunan örgütlerin, sunduğu bu hizmetlerin sonuçlarına yönelik olarak etki ölçümü yapamadıkları bir ortamda, bahse konu sosyal çalışma görevlileri bunu nasıl ölçebileceklerdir. Çocuğa verilen hizmetlerin, istenen ve beklenen amaçlar çerçevesinde hangi etkiyi ortaya koyduğu, ilerlemenin nasıl ölçüleceği ile ilgili hiçbir kriterin belli olmadığı bir ortamda bu ölçümün yapılabilmesi bir soru işaretidir.

Yönetmelikte, tedbir kararlarının yerine getirilmesinde koordinasyon görevi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na verildiği belirtilmiştir. İllerde bu görev vali veya vali yardımcısının başkanlığında oluşturulan bir kurul, ilçelerde ise kaymakamlık tarafından yerine getirilir şeklinde ifade edilmiştir.

3.2.2.2. Koruyucu Aile Yönetmeliği

Koruyucu Aile Yönetmeliği, 2012 yılında 28497 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımları sağlanamayan çocukların yine aile ortamında eğitim, bakım ve yetiştirilme sorumluluğunu kısa veya uzun süreli olarak, ücretli veya gönüllü statüde devlet denetiminde paylaşılması ile ilgili konuları düzenleyen bu yönetmelikte 2015 yılında bazı önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yönetmelikte çeşitli koruyucu aile modelleri tanımlanmıştır. Bunlar; akraba ve yakın çevreyi kapsayan model, geçici aile modeli, süreli koruyucu aile ve uzmanlaşmış koruyucu aile modelleridir. Yönetmelikte, koruyucu aile modelleri kapsamında, koruyucu aile olacak olanlara yönelik hangi eğitimlerin verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yönetmeliğin 4. Maddesine eklenen *t* fıkrasında (Değişik: 24 Ocak 2015-29246 RG/1 Md) koruyucu aile yanındaki çocuğun hizmetten yararlanma düzeyinin belirlenmesi, hizmet sürecinde çocuğu etkileyecek her türlü durumun tespit edilerek çocuk yararına değerlendirme yapılabilmesi için izleme sürecinde yapılan çalışmalara ilişkin raporun hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.

Yönetmeliğe göre koruyucu aile hizmetinden yararlanacak çocuğun tespitinde öncelik acil koruma veya bakım tedbiri alınan çocuklara verilmiştir. Çocuğun koruyucu aileye verilmeden önce sosyal inceleme yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Koruyucu ailelerin belirlenmesinde yaş ve eğitim gibi bazı kriterler getirilmiş, akraba ve yakın çevre koruyucu aile modelinde bu kriterler dikkate alınmamıştır. Çocuklara yönelik birçok problemin yakın akraba ve çevre kaynaklı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla çocuğu koruyucu aile yanına verirken herkes için belirlenmiş kriterlerin uygulanması daha doğru olabilir. Diğer yandan, Türkiye geneline bakıldığında koruyucu aileye olan ihtiyacın her geçen gün arttığı bir gerçektir. Ancak, koruyucu aile olanların sayısı ise bu ihtiyacın oldukça gerisinde kalmıştır. Koruyucu aileye olan ihtiyacın belirlenmesi, bu konuda toplumda bir farkındalık yaratılması, koruyucu ailelere verilecek eğitimlerin üniversiteler ve ilgili kuruluşlarla birlikte ele alınıp planlanması, mevcut mesleki çalışmaların gözden geçirilmesi, koruyucu ailenin görev ve sorumluluklarının güncellenmesi gerektiği açıktır. Örnek vermek gerekirse madde 14/6, "*koruyucu bir ailenin yanına en fazla üç çocuk yerleştirilebilir, kardeş olmaları halinde ise bu sayının sınırı yoktur*" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. İçinde bulunduğumuz koşullar dikkate alındığında, bir koruyucu ailenin sorunları olan üç çocuğa beklenen düzeyde bakımı ve koruma sağlaması ne derece gerçekçidir.

Yönetmeliğin 16. Maddesi *1'inci fıkrası* (Değişik: 24 Ocak 2015-29246 RG/2 Md) ile izleme esasları belirlenmiştir. Oldukça kapsamlı olarak ele alınan bu esaslar içerisinde özellikle çocuğun ilk yıl en az ayda bir defa izlenmesi

dikkat çekicidir. İzlemede, gerektiğinde diğer sosyal çalışma görevlilerinin de bulunabileceği ve kendi mesleki raporlarını hazırlayabileceklerine ayrıca yer verilmiştir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu başlığı altında ele alınan kanun ve ilgili bazı yönetmelikler sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından irdelenmeye çalışılmıştır. Çocuk koruma kanunu genel olarak değerlendirildiğinde; çocukların korunması, eğitimi ve bakımı yönünde önemli mesafeler alındığı, çocuk teslimine ilişkin son düzenlemelerle birlikte belli bir aşamaya geldiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından kanunun yeniden ele alınması ve eksikliklerin giderilmesine ihtiyaç vardır. Bunların başında meslek elemanlarının tanımı ve görevlerinin yeniden belirlenmesi, sosyal inceleme raporlarının bu konuda eğitim almış tek yetkili grup olan sosyal hizmet mezunu, sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanması çocukla ilgili hizmetlerin sağlıklı yürütülmesi açısından son derece önemlidir. Diğer yandan, ihmal ve istismar alanında eğitim görmemiş farklı disiplinlerden mezun meslek elemanlarınca sosyal inceleme raporlarının hazırlanması, alınan tedbir kararlarını değerlendirecek bir komisyonun yasal olarak oluşturulmaması ve bu kararların alınmasında duruşma yapılmaması temel eksikliklerdir (Yaman ve Tuncay, 2020). Dolayısıyla 5395 sayılı kanunun yeniden ele alınması, yukarıda ifade edilen eksikliklerin giderilmesi, çocukların geleceği ile ilgili kararların verilmesinde sistemin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli olan kontrol mekanizmalarının oluşturulması gerektiği açıktır. Çocukların korunması anlayışı bir bütün olarak ele alınması gereken bir yaklaşımdır. Herhangi bir nedenden ötürü sisteme giren çocukların korunması yeterli değildir. Her ne şekilde olursa olsun risk altında olan, risk altında olma potansiyeli bulunun tüm çocukların korunması esastır ve mevzuat buna göre düzenlenmelidir. Başar (2023) tarafından yapılan bir çalışmada Türkiye’de çocuk koruma alanında yapılan 29 yüksek lisans, 7 doktora ve 1 tıpta uzmanlık olmak üzere 37 tez incelenmiştir. İncelenen bu tezlerin 11 tanesi sosyal hizmet alanında yapılan çalışmadır. Elde edilen bulgular politika ve mevzuat yetersizliği, çocuk koruma alanının bir uzmanlığa ihtiyaç duyduğu, yeni modeller geliştirilmesi gerektiği, yeterli ve nitelikli meslek elemanı istihdamının yapılması ile mevcut mevzuatın uygulama sorunları (Başar, 2023) başta olmak üzere değişik konulara işaret edilmiştir.

3.3. Engellilere Yönelik Mevzuat

Engellilerle ilgili yasal düzenlemelerin özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra belirgin bir şekilde artmaya başladığı, bu dönemle birlikte engellilerin sosyal ve insan hakları konularında önemli politika değişimleri olduğunu görmekteyiz. Sonraki yıllarda engellilerle ilgili uluslararası alanda ortaya çıkan farkındalıkla birlikte çeşitli sözleşmelerin yürürlüğe girdiğini görmekteyiz. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmedir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 2006 tarihinde kabul edilmiş

ve 2008 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Sözleşme, Avrupa Birliği'nin (AB) insan hakları konusunda imzalamış olduğu ilk sözleşme olması sebebiyle de önemlidir. Türkiye, bu sözleşmeyi 2007 yılında imzalamış ve 2009 yılında ise onaylamıştır. Sözleşmenin 1. Maddesinde engelliler açısından; "...*insan hak ve özgürlüklerine, tam katılıma ve insan onuruna*" vurgu yapılmıştır (BM Engellilerin İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009). Sözleşme ile taraf devletlere, engellilerin hakları konusunda çok sayıda yükümlülükler getirilmiş, bunlara uyulmasının beklendiği ifade edilmiştir. Engellilerin toplumsal hayata katılmalarını sağlamaya dönük uluslararası düzenlemelerden birisi de Avrupa Konseyinin engellilere yönelik olarak hazırlamış olduğu Avrupa Sosyal Şartı belgesidir. Bu belge, engellilerin mesleki eğitimi ve toplumsal hayata yeniden uyum sağlamaya yönelik hak ve tedbirleri içeren bir belgedir.

Türkiye'de engellilerle ilgili olarak yasal mevzuata baktığımızda en önemli düzenleme 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı '*Engelliler Kanunu*' dur. Kanunda zaman zaman ihtiyaçlar doğrultusunda önemli düzenlemeler yapılmış, özellikle Türkiye'nin de taraf olduğu BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 2009 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte, engellilerin sorunları konusunda oldukça önemli mesafeler alınmıştır. Kanunun 3/c fıkrasında engelli "...*çeşitli düzeydeki kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey*" olarak tanımlanmıştır (5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, T.C. Resmî Gazete, 25868, 07 Temmuz 2005). Kanunun 4. Maddesinde (Değişik:6/2/2014-6518/64 md.) hizmetlerin sunumu ile ilgili esaslar ele alınmış ve BM'in engelli haklarına ilişkin sözleşmesinde belirtmiş olduğu temel hükümlere yer verildiği görülmektedir. Hizmetlerin sunumunda özellikle insan haklarına saygı, ayrımcılık yapmama ve aile bütünlüğünün korunmasına özel bir önem atfedildiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde kanunun 4/A ve 4/B maddeleri sırasıyla ayrımcılık ve topluma dahil olma konularını ele almıştır. Bunların dışında 5378 sayılı Engelliler Kanunu'na genel olarak baktığımızda erişilebilirlikten, istihdama ve eğitim-öğretime yönelik 2014 yılında birçok düzenlemenin hayata geçtiğini görüyoruz. Kanunda yapılan düzenlemeler içerisinde şüphesiz ki dikkati en çok çeken kavramlarda meydana gelen değişimler olmuştur. Örneğin, 'özürlülük' kavramı 'engellilik'; 'özürlüler' yerine 'engelliler' şeklinde değiştirilmiştir. Böylece engelliliğin bireysel değil, toplumsal bir sorun olduğu kabul edilmiştir. Kanunun 5. Maddesi (Değişik:6/2/2014-6518/67 md.) engellilerin ihtiyaçlarını belirleyen derecelendirme ve sınıflamalarda uluslararası temel yöntemlerin esas alınacağına vurgu yapılmış; kanunun 6. Maddesinde ise (Değişik:6/2/2014-6518/68 md.) engellilerin öncelikle bağımsız yaşayabilecekleri ortamların sağlanması ile ilgili hizmetler ele alınmış, ancak engellilerin ailesini de kapsayacak şekilde çerçeve genişletilmiştir.

Kanunda ele alınan konulardan özellikle engellilerin erişebilirliği, meslek seçimleri ve eğitimleri, rehabilitasyonları ve engellilerin kalıcı olarak istihdamın (Madde 14) içinde yer almaları yani sürdürülebilir istihdam gibi konulara yer verildiğini görüyoruz. Bu konu ile ilgili olarak; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasında Dair Kanun (Resmi Gazete, 28918; 19 Şubat 2014) 6518 sayılı kanunun 7. Maddesinde 5378 sayılı Engelliler Kanunu'na atıfta bulunarak, korumalı işyerlerinde istihdam edilen zihinsel ve ruhsal engelli çalışanlarla ilgili olarak 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. Maddesine bir fıkra eklenmek suretiyle bu işyerlerinde çalışanlara yapılan ödemelerin brüt tutarlarının beş yıl boyunca (yüzde %100 oranında) korumalı işyeri indiriminden faydalanacakları hüküm altında alınmıştır. Yine aynı kanunun 10. Maddesinde, engelli devlet memurları, eşleri ve birinci derecede yakınları için engellilik durumlarından dolayı yer değiştirme taleplerinin karşılanacağı ifade edilmiştir. Her iki değişiklik, daha fazla sayıda engellinin iş hayatında yer alması ve kalıcı olması açısından oldukça önemli düzenlemelerdir. Kanunun 21. Maddesinde, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun Ek 7. Maddesi değiştirilerek engellilere yapılacak ayni ve nakdi yardımlar konusu düzenlenmiş, evde bakım hizmetlerinin sağlanmasına ilişkin çerçeve belirlenmiştir. Kanunun 56. Maddesi ile engellilerin vergi muafiyeti ile alabilecekleri vasıtalara yer verilmiş ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununda değişiklik yapılmıştır. Kanunun 57. Maddesi ile ayrımcılık yapılamayacağı, 59. Maddesi ile korumalı işyerlerinde çalışan engellilerin ücretleri konusu 4857 sayılı İş Kanunu'nda engellilerle ilgili yapılan diğer düzenlemelerdir.

3.3.1. Engellilerin Haklarına İlişkin Düzenlemelerin Yönetmelikler Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Engellilere yönelik mevzuat içinde önemli bir yere sahip olan “*Korumalı İşyeri*” kavramı son derece önemli bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu düzenlemelerle birlikte, gerçek ve tüzel kişilerce açılacak bu işyerlerinde zihinsel ve ruhsal engeli olan bireylerin istihdam edilmeleri amaçlanmıştır. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 14. Maddesine göre hazırlanan “*Korumalı İşyerleri Hakkındaki Yönetmelik*” daha fazla sayıda engellinin iş hayatı içinde olması açısından değerlendirildiğinde sosyal hizmetlerin engellilere bakışı ile örtüşmektedir. Korumalı işyerleri, Sağlık Kurulu raporu ile en az %40 zihinsel ve ruhsal engeli bulunan kişiler veya çocuklar için en az hafif düzeyde gereksinimi (%40-49 oranında) olan zihinsel ve ruhsal engelli bireyleri kapsamaktadır (Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmî Gazete, 27.01.2022/31732).

Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkındaki Yönetmelik (T.C. Resmî Gazete, 25.04.2009/30127) çerçevesinde, engellilerin istihdamı için önemli düzenlemeler yapılmış, engellilerin iş kurumuna kayıtlı olmaları, sağlık kurulu rapo-

ru ile engelli olduklarının tespit edilmiş olması gibi bir takım temel kriterler getirilmiştir. Yönetmelik çerçevesinde kamu ve özel sektör işyerlerinde engelli istihdamı zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işletmelerinde %3, kamu işyerleri için ise %4 oranında engelli çalıştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Engellilerin istihdamı açısından diğer düzenlemelerden daha kapsamlı olan bu düzenlemede uygulama açısından sorunların olduğu herkes tarafından bilinmektedir. İşverenlerin engelli çalıştırmadaki mesafeli tutumları, yeterli sayıda engelliye istihdam etmemeleri, denetimlerin yetersizliği, çalışma hayatına katılan engellilere yönelik farklı tutum ve davranışlar uygulamada yaşanan temel bazı sorunlardır. Yönetmelik, talebin karşılanması ve engelli açığı olan işletmelerin bunu en geç 30 gün içinde gidermesi gibi bir zorunluluk getirmiştir. Buna rağmen yeterli sayıda engellinin istihdam edilmediği, özel sektör işletmelerin birçoğunun bu zorunluluklarını tam olarak yerine getirmediği görülmektedir.

Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirilmesi Hakkındaki Yönetmelik, 20 Şubat 2019 tarihinde 30692 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile 18 yaşını doldurmuş yani erişkin olmuş bireylerin, sağlık kurulu raporu almaları, bu raporların geçerlilik süreleri, değerlendirilmeleri ve yetkili sağlık kuruluşları ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. Yönetmelik ayrıca raporlara yapılacak itirazlar ve engellilerin, engellerinden dolayı hak kazandıkları vergi muafiyetleri gibi konuları da bu yönetmelikte düzenlemiştir.

Engellilere yönelik düzenlemelerden bir diğeri ise '*Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği*'nde ele alınmıştır (T.C. Resmî Gazete, 30.07.2016/26244). Bu yönetmelik resmî kurumların, bakıma ihtiyaç duyan engellilere yönelik açılacak merkezlerin açılış izni, çalışma şartları, personel standardı, denetimleri ve ücret tespitlerine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Buna benzer bir diğer yönetmelik '*Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği*'dir (T.C. Resmî Gazete, 04.11.2016/29878). Bu yönetmelikte gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından açılacak özel bakım merkezlerine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname esas alınarak düzenlenen bu yönetmelik; özel bakım merkezlerine yapılacak başvurular, kabul ve bakım hizmetleri, ücretler, merkezlerin fiziksel koşulları, merkezlerin açılması-kapatılması ve denetlemesine kadar birçok konuda önemli düzenlemelere yer verilmiştir.

Türkiye'de engellilere yönelik olarak yapılan düzenlemeler içinde, engelli ve yardıma ihtiyaç duyan vatandaşlara aylık bağlanması önemli bir yere sahiptir. Bununla ilgili önemli bir düzenleme 2013 yılında hayata geçirilmiştir. Bu düzenleme içinde hem 65 yaşını doldurmuş olan vatandaşlar hem de engelliler bir arada ele alınmıştır. Burada temel kriterlerin başında sosyal gü-

venlik kuruluşlarına tabi olmamak, aylık gelirlerin hane içinde kişi başına asgari ücretin aylık net tutarının (16 yaşından büyükler için) 1/3'ünden az olması ve sağlık kurulu raporu ile belli oranda engelli olduğunun tescil edilmesi, talep etmiş olmasına rağmen (18 yaşından büyükler için) işe yerleştirilmemiş olması gelmektedir. Aynı yönetmelik içinde yapılan düzenlemelerle, engelli yakınlarına da koşulların uygun olması halinde aylık bağlanması sağlanmıştır (65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmî Gazete, 28539, 25 Ocak 2013).

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nu genel olarak değerlendirdiğimizde pek çok düzenleme yapılmasına rağmen, değişen ve çeşitlenen sorunlar karşısında yetersiz kaldığını görmekteyiz.

Kanunun 7. Maddesinde (Değişik:6/2/2014-6518/69 md.) ele alınan '*erişebilirlik*' konusunda ise başlı başına ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Mevzuattaki bu yetersizlik normal hayatta da engellilerin erişimi konusunda özellikle büyükşehirlerde kendisini daha fazla göstermektedir.

3.4. Yaşlılarla İlgili Mevzuat

Yaşlılarla ilgili mevzuat 1982 Anayasasında, genel mevzuatlarda, sağlık ve sosyal hizmetlerin sunulmasına ilişkin kanun hükmünde kararnemelerde, kanunlarla ilgili düzenlemelerde, belediye kanunu ve büyükşehir belediye kanununda, mevzuat dışı dokümanlarda, beş yıllık kalkınma planlarında parça parça yer aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla yaşlıları içine alan ve tamamen yaşlıların haklarına yer veren yasal bir düzenleme Türkiye'de yoktur.

Anayasanın 10. Maddesinde ... *Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz*" şeklinde yaşlılara yer verilmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu, engelli ve eski hükümlü çalıştırılması ile ilgili çeşitli hükümler getirmiş olmasına rağmen yaşlıların çalıştırılmaları ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Türk Medeni Kanunu'nun çeşitli maddelerinde yaşlılıkla ilgili yapılan düzenlemelerde ergin olma ve kısıtlılık durumlarına yer verildiğini söylemek mümkündür. Yaşlılarla ilgili en geniş düzenlemelere 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu içinde yer verilmiştir. Kanunun amaçlarından birinin yaşlılarla ilgili hizmetlerin sunumunda kurulacak teşkilatın işleyiş, usul ve esasları düzenlemek şeklinde ele alınmıştır. Kanunda, ihtiyacı olan yaşlı tanımlanmış, bununla birlikte aktif yaşam merkezleri, huzurevleri ve sosyal hizmet merkezleri içerisinde yaşlıya yer verilmiştir. Hizmetlerin sunumunda yaşlılara tanınması gereken öncelikler ile yaşlılarla ilgili düzenlemelerin çıkarılacak yönetmelikler çerçevesinde yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte yaşlılarla ilgili tüm hizmetler, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak yeniden örgütlenmiş ve bakanlık bünyesinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Halen yaşlılara ilişkin tüm hizmetler daha sonra adı değiştirilen mevcut adı ile “*Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*” bünyesinde bahsi geçen genel müdürlük altında yürütülmektedir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun özellikle 14 ve 77. Maddeleri, yaşlılarla ilgili birçok düzenleme yapma yetkisini belediye yönetimlerine vermiştir. Bu maddelere göre yaşlıların temel ihtiyaçlarının sağlanması için sadece yerel yönetimlerin değil tüm paydaşların işbirliği ve gönüllü katılımına da ayrı bir önem verilmiştir. Belediyelerin sunacağı tüm hizmetlerin yaşlıların durumlarına uygun bir biçimde sunulması gerektiğine de vurgu yapılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 13 Temmuz 2005/25874). 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7/v fıkrası, belediyelerin “*..yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapmak*” görev ve yetkisini vermiş, yaşlıların sosyal çevreye olan ihtiyaçlarının da dikkate alınarak çeşitli sosyal aktivitelere aktif katılımlarının sağlanması gerektiği vurgulanmış, değişen rol ve sorumluluklarla hayata daha iyi uyum sağlamları için çeşitli düzenlemeler yapılması gerektiğine yer verilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 23 Temmuz 2004, 25531).

Yaşlılara maaş bağlanması ile ilgili düzenleme “*65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun*” (T.C. Resmî Gazete, 15642, 10 Temmuz 1976) kapsamında yürütülmektedir. Bu düzenlemeye göre, yaşlılık maaşı almaya hak kazanmada temel kriterin gelir olduğunu söyleyebiliriz. Bu gelirlerin hesaplanmasında, kişinin kendisinin ve eşinin gelirlerinin toplamının güncel asgari ücretin 1/3'ünü geçmemesi temel belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında sosyal güvenlik sistemi içinde olmamak-bir işte çalışmamak-, nafaka ve benzeri gelirlere sahip olmamak gibi kriterler de bu değerlendirme içinde yer almaktadır. Yaşlılık maaşı, ihtiyacı olan yaşlılara belediyelerin verdiği diğer hizmetlerle birlikte değerlendirildiğinde bir nevi tamamlayıcı hizmet olarak görülebilir.

Yaşlılarla ilgili düzenlemeler içinde huzurevlerinin ayrı bir yeri vardır. Türkiye’de huzurevleri sayısı günümüz itibariyle yeterli değildir. Özellikle kamu tarafından kurulan ve işletilen huzurevlerine olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu ihtiyacın bir kısmı günümüz itibariyle özel huzurevlerinden hizmet alınmak suretiyle sağlanmakta, durumu nispeten iyi olan ve huzurevini tercih eden yaşlılar ise kendi imkanları ile bu hizmetlerden faydalanmaktadır.

2001 yılında çıkarılan “*Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği*” (T.C. Resmi Gazete, 24325, 21 Şubat 2001) ile 2008 yılında çıkarılan “*Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği*” (T.C. Resmi Gazete, 26960, 07 Ağustos 2008) hizmetlerin yürütülmesinde uyulması gereken usul ve esasları düzenlemektedir. Ancak bu yönetmelikler oldukça eski ve güncellikten uzaktır. Örneğin, özel huzurevleri yönetmeliğinde yaşlı “...*ellibeş yaşındaki kişiyi*”; Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliğinde ise yaşlının “...*altmış yaş*” ve üzerindeki kişi olduğu ifade edilmektedir

Burada tam bir çelişki vardır. Tartışılması gereken birçok nokta vardır, ancak ikisi önemlidir. Birincisi ellibeş yaş günümüz yaşlı tanımlamasına uymamaktadır. İkincisi ise özel ve kamuda yaşlı tanımı içerisindeki farklılıktır. Birinde ellibeş yaşında olan kişi yaşlı olarak tanımlanırken ve hizmetten faydalanabileceği belirtilirken, kamu tarafında ise altmış yaş esas alınmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de mevcut yasal düzenlemeler baktığımızda ellibeş yaşında emekli olmak mümkün değildir, emekli olması mümkün olmayan bir kişinin huzurevi hizmetlerinden faydalanabilecek olması için yaşlı tanımı içerisine sokulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu kapsamda verilen sosyal hizmetlerin büyük ölçüde piyasalaştığı, yaşlıların gerçek anlamda haklarını esas alan bir anlayış yerine ticari beklentilerin öne çıktığı bir anlayışın hâkim olmaya başlığı görülmektedir. Tüm yasal mevzuatta olduğu gibi bahse konu yönetmeliklerin de teknik açıdan hem eksik hem de eskiyen birçok yanının olduğunu söylemek mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse; yönetmelikte genel müdürlük tanımına bakıldığında yıllar önce-2011 yılında mülga olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’ne atıfta bulunulduğunu görüyoruz ve bunların değiştirilmesi, güncel hale getirilmesi ne kadar zor olabilir diye de soruyoruz.

Yaşlılarla ilgili olarak yapılan düzenlemelerin en önemlilerinin başında şüphesiz ki Sağlık Bakanlığı tarafından 2015 yılında çıkarılan ve 29280 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren evde sağlık hizmetlerine ilişkin yönetmeliktir. Yönetmeliğe sadece yaşlılar değil, evde sağlık hizmetine ihtiyacı olan tüm bireyler konu edilmiştir. Ancak, yaşlıların evde sağlık hizmetlerine kavuşması açısından son derece olumlu bir gelişme olmuştur. 2023 yılına gelindiğinde Sağlık Bakanlığı bu yönetmeliği yürürlükten kaldırmış, ihtiyaçlar doğrultusunda 32209 sayılı Resmî Gazete’de yayımlamak suretiyle “*Evde Sağlık Hizmeti Sunumu Hakkında Yönetmelik*”i yürürlüğe koymuştur (T.C. Resmî Gazete, 32209, 02 Haziran 2023). Özellikle burada yaşlılığından dolayı sağlık hizmetlerine ulaşmada zorluk çeken bireylerin kendi mekanlarında bu hizmetlerden azami ölçüde faydalanması esas alınmıştır. Sağlık Bakanlığının bu konuda yapmış olduğu düzenleme, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının eskimiş ve ihtiyaçlara cevap vermeyen mevzuatı ile ilgili olarak neden yapmadığı bir soru işaretidir. Yaşlılarla ilgili kapsamlı bir mevzuatın

olmaması, yaşlıların haklarının korunması ve yaşlılara ilişkin hizmetlerin sunumunda önemli aksaklılara yol açabilmektedir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), yaşlılarla ilgili verilerinde 2023 yılı için 8 milyon 722 bin kişi olarak belirtmiş ve sürekli olarak bu nüfusun artmakta olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, 2018 yılında 7 milyonun üzerinde olan bu nüfusun son beş yıl içinde %21 oranında arttığını ve yaklaşık 9 milyona dayandığını açıklamıştır. Üstelik TÜİK, yaşlı nüfusu hesaplarken 65 ve üstü yaşı dikkate alarak bu hesapları yapmaktadır. Oysaki, bizim yaşlılarla ilgili mevzuatımızın bir yerinde 55, bir yerinde ise 60 ve üzerindeki kişiler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Bu durumda yaşlı nüfusun TÜİK'in rakamlarının çok daha üzerinde olduğu açıktır. Diğer yandan TÜİK'e göre yaşlı bağımlılığı (çalışma çağındaki her yüz kişiye düşen yaşlı sayısı) 2018 yılında %12,9 iken, 2023 yılında %15'e yükselmiştir (TÜİK, 2024). Nüfusun %10'undan daha fazlasının yaşlı olduğu bir ülkede yaşlılarla ilgili genel ve kapsamlı bir düzenlemenin olmaması düşündürücüdür.

Demografik yapının değişmesi ile buna uyum sağlayan ve sağlıklı yaşlanmaya yatırım yapan toplumlarda bireylerin daha uzun ve mutlu bir yaşam sürmeleri, aktif yaşlanma süreçlerinin sağlanması ve sosyal işlevselliklerinin yerine getirilmesi ile mümkün olabilir (Durğun ve Merde, 2023). Türkiye'nin nüfusunun gittikçe yaşlanması, yaşlı bağımlılığının artması, yaşlılara yönelik ayrımcılık, sosyo-ekonomik nedenler ve aile yapısında meydana gelen değişimler, devletin yaşlı bireylere asgari bir yaşam düzeyi sağlama zorunluluğu gibi konular yaşlılara yönelik kapsamlı bir yasal düzenleme yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

4. Sonuç

Çalışma kapsamında sosyal hizmet mevzuatının genel çerçevesini oluşturan kanunlar ve bunlara bağlı yönetmelikler ana hatları ile incelenmiş, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından değerlendirilmiştir. Türkiye'de sosyal hizmetin hedef kitlesi arasında aileler, çocuklar, engelliler ve yaşlılar önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan sosyal hizmet müracaatçıları (yararlanıcıları) arasında kadınlar, özellikle şiddete uğrayan veya uğrama potansiyeli olan kadınlar öncelikli olarak kabul edilmektedir. Sosyal hizmet meslek ve disiplinin kadına verdiği değer, kadının cinsiyetinden değil, aile içindeki öneminden kaynaklanmaktadır.

Sosyal hizmetler mevzuatının yasal altyapısına baktığımızda en önemli düzenlemenin 2828 sayılı *Sosyal Hizmetler Kanunu* ile yapıldığını görüyoruz. Çünkü bu kanunla, sosyal hizmet açısından dezavantajlı olarak kabul edilen birey ve/veya gruplar tanımlanmış, hizmetlerin sunumu ile ilgili organizasyonlar bu yasal düzenleme içinde ele alınmıştır.

Kanun metninde zamanla birtakım güncellemeler yapılmakla birlikte, günümüz ihtiyaçlarına cevap verme noktasında bazı eksikliklerin olduğu, olmayan örgütsel yapılara sanki hala varmış gibi atıfta bulunduğu, yeniliklerden uzak ve sorunlara çözüm getirme noktasında yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Kanuna bağlı olarak çıkarılan yönetmeliklerde sosyal hizmet meslek ve disiplini büyük ölçüde göz ardı edilmiş, farklı meslek ve disiplinlerle aynı torba içinde değerlendirilmiştir. Örneğin, ‘*Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği*’ içinde “sosyal çalışma görevlisi” tanımı yapılmış ve farklı disiplinlerden mezun olanlar bu tanım içinde ele alınmış, görev tanımlarında ‘sosyal inceleme raporu’ hazırlayabileceklerine yer verilmiştir. Yani hiçbir ayırım yapılmamış, bu konuda en küçük bir eğitim almayan farklı disiplinlerden mezun kişilerin sanki bir şablon belge gibi sosyal inceleme raporu düzenlemelerine imkân verilmiştir. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise bu durumun hizmet alanlar açısından etik bir sorun olarak değerlendirilebileceğidir.

6284 sayılı “*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dair Kanun*” hem teorik hem de uygulama bakımından kaynaklık ettiği sorunlar bağlamında yeniden ele alınıp güncellenmelidir. Kanunda, bazı hallerde verilen kararların uygulanmasında sürenin yetersiz oluşu, alanında uygun kişilerin istihdamında kanundan kaynaklı sorunlar örneğin, yeterli sayıda sosyal çalışmacı istihdamının yapılamaması ve görev karmaşası, kaldırılan İstanbul Sözleşmesi’nin yaratmış olduğu boşluk bunlardan bazılarıdır. Sosyal hizmet meslek ve disiplini içinde ailenin ve kadının ayrı bir yeri vardır. Sosyal hizmet müracaatçıları-faydalanıcıları- arasında önemli bir yere sahip olan kadınların güçlendirilmesi ve korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin güncel sorunlara çözüm üretebilecek şekilde ele alınması gerekir. 6284 sayılı kanun ve ilgili yönetmelikler içinde ailenin korunması amacının tam olarak vurgulanmadığı, bunun önemli bir boşluk oluşturduğu, dolayısıyla aileyi bir bütün olarak tanımlayan ve her yönü ile ele alan yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu* ile farklı alanlardan mezun olan kişiler sosyal çalışma görevlisi olarak tanımlanmış ve bu görevlilerin sosyal inceleme yapabilecekleri yasa ile teminat altına alınmıştır. Sosyal hizmet alanında hiçbir eğitimi olmayan, tamamen farklı alanlarda yetiştirilen kişilerin sosyal çalışma görevlisi olarak atanması son derece yanlıştır ve hizmet alanlar açısından etik değildir. Sosyal hizmet bilimi ve mesleği açısından baktığımızda bu uygulamalara son verilmesi gerekir. Özellikle çocuklarla ilgili kararların alınmasında önemli olan ve çocuğun kendisini ifade edebileceği tek legal belge şeklinde tanımlayacağımız sosyal inceleme raporunun bu işin eğitimini almış ‘sosyal çalışmacılar’ tarafından hazırlanması doğru olacaktır. Kanunu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde çok ciddi düzeltmelere ihtiyaç olduğunu görüyoruz. Örneğin, çalışma içinde ayrıntılı olarak ele aldığımız

hususlardan bir tanesi, tedbir kararlarının alınmasında çocuğun görüşünün alınmasının istenmesi gerektiğine yer verilmekle birlikte, sosyal inceleme raporunun hazırlanması veya ilgililerin dinlenmesi bir nevi isteğe bırakılmış, yani çok önemsenmemiştir. Yine, çocuğun ifadesi alınırken yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulması zorunlu görülmemiş, isteğe bırakılmıştır. Dolayısıyla yasanın burada belirtilen hususlar göz önünde bulundurulmak suretiyle yeniden ele alınması, sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Engellilerle ilgili yasal düzenlemelerin özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra belirgin bir şekilde artmaya başladığı, bu dönemle birlikte engellilerin sosyal ve insan hakları konularında önemli politika değişimleri olduğunu görmekteyiz. Sonraki yıllarda engellilerle ilgili uluslararası alanda ortaya çıkan farkındalıkla birlikte çeşitli sözleşmelerin yürürlüğe girdiğini görmekteyiz. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmedir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 2006 tarihinde kabul edilmiş ve 2008 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Sözleşme, Avrupa Birliği'nin (AB) insan hakları konusunda imzalamış olduğu ilk sözleşme olması sebebiyle de önemlidir. Türkiye, bu sözleşmeyi 2007 yılında imzalamış ve 2009 yılında ise onaylamıştır. Sözleşmenin 1. Maddesinde engelliler açısından; “...*insan hak ve özgürlüklerine, tam katılıma ve insan onuruna*” vurgu yapılmıştır (BM Engellilerin İnsan Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009). Sözleşme ile taraf devletlere, engellilerin hakları konusunda çok sayıda yükümlülükler getirilmiş, bunlara uyulmasının beklendiği ifade edilmiştir. Engellilerin toplumsal hayata katılmalarını sağlamaya dönük uluslararası düzenlemelerden birisi de Avrupa Konseyinin engellilere yönelik olarak hazırlamış olduğu Avrupa Sosyal Şartı belgesidir. Bu belge, engellilerin mesleki eğitimi ve toplumsal hayata yeniden uyum sağlamaya yönelik hak ve tedbirleri içeren bir belgedir.

Türkiye’de 2005 yılında engellilerle ilgili olarak taraf olunan uluslararası sözleşmelerinde etkisiyle önemli düzenlemeler yapılmış ve 5378 sayılı ‘*Engelliler Kanunu*’ yürürlüğe girmiştir. Yıllar içerisinde günümüze gelinceye kadar birçok düzenlemenin yapıldığı, özellikle 2014 yılında engellilerin erişilebilirlik ve istihdamına yönelik önemli adımların atılmış olduğunu, düzenlemelerin aileleri de kapsayacak şekilde genişlediğini görüyoruz. Sosyal güvenlik sistemi içerisinde, engel seviyesi ölçü alınmak suretiyle engelli bireylere ve ailelerine yönelik bazı haklar sağlanmış, çeşitli indirim ve muafiyetler verilmiş ve sosyal yaşamlarında bireylerin engelsiz hareket etmeleri hedeflenmiştir. Sosyal hizmet meslek ve disiplini içinde önemli bir yere sahip olan engelli refahının, hak temelli bir anlayış çerçevesinde her bir engelli ve ailesi için sağlanması, engellilerin haklarının tanınması ve eşit vatandaşlar olarak toplumda saygı görmeleri; eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal hayat içinde diğer bireylerle birlikte yer alabilmesi için daha kapsamlı yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Türkiye’de, doğrudan yaşlılarla ilgili yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Çeşitli kanun ve yönetmelikler içerisinde yaşlılara yer verilmiş ve bu şekilde yaşlıların sorunlarının çözülmesi yoluna gidilmiştir. Türkiye nüfusunun gittikçe yaşlanmaya başladığı, doğurganlık oranının düşmesiyle birlikte yaşlı insan sayısının toplam nüfus içindeki oranının daha da artacağı ifade edilmektedir. Sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından baktığımızda ise yaşlı bireyler diğer bireylere göre daha dezavantajlı konumdadır ve sosyal hizmete en çok ihtiyaç duyan gruplar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla korunmaya ve bakıma ihtiyaç duymaktadır. Bütün bunlar, yaşlılarla ilgili kapsamlı ve kendi içinde tutarlı, uygulanabilir politikalara ve yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Değişen demografik çerçeve içerisinde yaşlılıkla ilgili olarak öncelikle sağlık, sosyal hizmet, sosyal güvenlik, bakım ve eğitim politikalarının yeniden ele alınmak suretiyle köklü bir değişikliğe gidilmesi, yaşlılarla ilgili yasal mevzuatın sosyal devlet anlayışı içinde oluşturulması gerekir. Birbirinden kopuk, farklı kanun ve yönetmelikler içine serpiştirilmiş bir düzenleme uygulanabilir olmaktan uzaktır.

KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (6518 S.K). T.C. Resmî Gazete, 28918, 06/02/2014.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dair Kanun (6284 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 28239, 20/03/2012.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. (2013, 18 Ocak). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 28532). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>.
- Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2016, 30 Temmuz). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 26244). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060730-2.htm>.
- Başar, M. (2023). Türkiye’de Çocuk Koruma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 31-49.
- Belediye Kanunu (5393 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 25874, 13/07/2005.
- Birinci, M. (2018). Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62.
- Birinci, M. (2021). Sosyal Hizmet Örgütlerinde Stratejik Yönetim: Bir Model Önerisi.
- Birinci, M. (2022). Sosyal Hizmet Örgütlerinde Personel Güçlendirme ve Örgütsel Vatanlaşlık İlişkisi.
- Birinci, M., Altun, F., ve Sevim, K. (2017). Sosyal Çalışma ve Yönetim Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10-11), 205-218.
- Birinci, N., ve Özdemir, N. (2023). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’daki Destek Hizmetlerinin Dönüştürücü Adalet Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 72, sy. 2 619-42.
- Bowen, G.A. (2009), “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, *Qualitative Research Journal*, Vol. 9 No. 2, pp. 27-40.
- Büyükşehir Belediye Kanunu (5216 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 25531, 23 Temmuz 2004.
- Coşkun, M.B. ve Kaya, E., 2023 Çocuk Koruma Kanunu Kapsamında Hakkında Korumacı ve Destekleyici Tedbir Kararı Alınan Çocuklara Yönelik Bir Araştırma: Osmaniye İli Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 1682-1701.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma Deseni*; Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. S.B. Demir (Çev.). Eğiten Kitap, Ankara, 2017.
- Cılga, İ., Erkul, E., Yıldırım, B. ve Adıgüzel, İ.B. (2016). *Sosyal Çalışma ve Sosyal Politika Yazıları*. Ankara: Bellek Yayınları.
- Çocuk Koruma Kanunu (5395 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 25876, 15/07/2005.

- Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik. (2006, 24 Aralık). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 26386). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061224-1.htm>.
- Durğun, A., ve Merde, E. (2023). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Analizi. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 9(18), 38-62. <https://doi.org/10.25306/skad.1265458>.
- Dursun, Y., ve Atamtürk, E. (2023). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na Yeni Bir Koruyucu Önleyici Tedbir Önerisi: Rekreasyon ve Spor Tedbiri. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi 21), 172-190. <https://doi.org/10.46218/tshd.1215577>
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2016, 04 Kasım). T. C.Resmî Gazete (Sayı: 29878). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161104-2.htm>.
- Engelliler Hakkında Kanun (5378 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 25868, 07/07/2005.
- Ercoşkun Şenol, H. (2019). Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi (13), 423-459. <https://doi.org/10.18771/mdergi.581906>.
- Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirilmesi Hakkındaki Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). T.C. Resmî Gazete (Sayı:30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2.htm>.
- Evde Sağlık Hizmeti Sunumu Hakkında Yönetmelik. (2023, 02 Haziran). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 32209). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/06/20230602-1.htm>.
- Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. (2001, 21 Şubat). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 24325). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4414&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.
- Karataş, K., ve Erkan, G. (2002). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi. Sosyal hizmet sempozyumu, 18-19.
- Kılıç, C. (2021). Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: Bibliyometrik Haritalama. ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Sayı: 5, 1-18.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170-189.
- Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik. (2022, 01 Ocak). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 31732). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220127-1.htm>.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği. (2012, 14 Aralık). T.C. Resmî Gazete (Sayı:28497). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121214-2.htm>.
- Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. (2008, 07 Ağustos). T.C. Resmî Gazete (Sayı:26960). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-4.htm>.

- Özmen, N., ve Şimşek, C. N. (2024). Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Sosyal Hizmet Bakımından İncelenmesi: İstanbul Anadolu Adalet Sarayı Aile Mahkemesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 51-68. <https://doi.org/10.17755/esosder.1272018>.
- Öztürk, N. (2017). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-32. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.298121>.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği. (2013, 09 Şubat). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 28554). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm>.
- Sosyal Hizmetler Kanunu (2828 S.K.), T.C. Resmî Gazete, 18059, 27/5/1983.
- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik. (2016, 17 Mart). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 29656). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-8.htm>.
- Tellioglu, F. R. (2021). 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu Ve Önleyici Tedbirler Ve Kanundan Yararlanacak Kişiler. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 5(2), 1-26.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 2024. İstatistiklerle Yaşlılar. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2023-53710>
- Ünal, V. (2021). Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), 235-258.
- Verschuere, B., Beddeleem, E., and Verlet, D. (2014). Determinants Of Innovative Behaviour In Flemish Nonprofit Organizations. *Public Management Review*, 16(2), 173-198.
- Yaman, F., ve Tuncay, T. (2020). Ölümcül Çocuk İstismarları ve Türkiye Çocuk Koruma Sistemine Yönelik Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1370-1393. <https://doi.org/10.33417/tsh.655607>
- Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkındaki Yönetmelik. (2009, 25 Nisan). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 30127). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13013&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik. (2013, 25 Ocak). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 28539). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=17049&MevzuatTertip=5>.
- 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun. (2022 S.K.). T.C. Resmî Gazete, 15642, 10/07/1976.



Bölüm 7

TÜRKLERDE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINA KISA BİR BAKIŞ: ÖRNEK UYGULAMALAR VE KURULUŞLAR

Mustafa Emin Akçin¹

Abdulkadir Ilgaz²

1 Karabük Üniversitesi, mustafaakcin@karabuk.edu.tr- 0000-0002-7750-3138

2 Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, abdulcadirilgaz@karabuk.edu.tr- 0000-0003-0031-7203

Giriş

Sosyal devlet uygulamalarının tarihsel kökenleri, İlkçağ'dan itibaren toplumların sosyal yapılarındaki farklılıklarla şekillenmeye başlamıştır. Antik Yunan ve Roma'da, sosyal yardım ve sosyal güvenlik faaliyetlerinin öncelikli amacı, toplumun ayrıcalıklı sınıflarının menfaatlerini korumak olmuştur. Bu bağlamda, sosyal yardım anlayışı, toplumsal sınıflar arası dengeyi gözetmekten çok, imtiyazlı kesimlerin çıkarlarını gözetmeye yönelik bir sistem olarak gelişmiştir. Özellikle Antik Roma'da, fakirlere yönelik yardımlar, varlıklı sınıfların politik ve toplumsal gücünü pekiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemlerdeki sosyal yardım uygulamaları, sosyal devlet anlayışının ilk adımlarını atmış olsa da modern anlamda bir sosyal devlet olgusundan oldukça uzaktır (Türkoğlu,2013).

Avrupa'da sosyal devlet uygulamalarının hukuki temelleri, ilk kez 1601 yılında İngiltere'de kabul edilen "Yoksulluk Kanunu" ile atılmıştır. Bu yasa, toplumun fakir ve muhtaç kesimlerine yönelik devletin yardım yükümlülüğünü belirleyen önemli bir dönüm noktasıdır. 19. yüzyıla gelindiğinde, sanayi devriminin etkisiyle işçi sınıfının korunmasına yönelik sosyal yardım, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta sistemleri gelişmeye başlamıştır. Sanayi toplumlarının işçi haklarına yönelik artan talepleri, sosyal devlet anlayışının daha geniş kesimlere hitap etmesini sağlamıştır (Türkoğlu,2013).

1945-1975 yılları arasında Batı Avrupa'da sosyal devlet anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve toplumsal yıkımı telafi etmek amacıyla hız kazanmış ve devletler, vatandaşlarının refahını sağlamaya yönelik kapsamlı politikalar geliştirmiştir. Ancak 1975'lerden itibaren, küresel ekonomik krizlerin ve neoliberal politikaların etkisiyle sosyal devlet anlayışı önemli bir dönüşüm geçirerek, devletin sosyal hizmet ve güvenlik alanındaki sorumlulukları azaltılmış ve bu alanlardaki bazı yükümlülükler özel sektöre devredilmiştir. Yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, sosyal devletin genişlemesi durmuş ve cömert sosyal devletten geriye gidiş başlamıştır (Gümüş, 2010).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise sosyal devlet anlayışının kurumsallaşması, ahilik ve lonca teşkilatları tarafından kurulan yardım sandıkları aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kurumlar, toplumun dar gelirli kesimlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye'de sosyal devlet alanında kurumsal yapılar daha da gelişmiş ve modern anlamda bir sosyal devlet anlayışı benimsenmiştir. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, sosyal güvenlik ve sosyal yardım sistemlerinde önemli reformlar gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin bu alandaki gelişimi, birçok Avrupa ülkesiyle karşılaştırıldığında ileri düzeye ulaşmıştır.

İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Sosyal Devlet Anlayışı

İslamiyet öncesi Orta Asya'da yaşayan Türkler, bozkır ikliminin sert koşullarında göçebe ve avcılık kültürünü benimsemiş olarak yaşamlarını sürmekteydiler. Göçebe yaşam bir takım zor şartları da beraberinde getiriyordu ve bu zorluklar Türklerin ortak hareket etme duygularını güçlenmesini sağlayarak sosyal etkileşimi toplumsal yaşamda hâkim kılıyordu. Göçebe yaşam tarzına ek olarak bozkır ikliminin sert yapısı Türklerin hayatta kalmak için iş birliği ile hareket etmeleri gerektiğine olan inancı daha da güçlendirmekteydi. Bu şartlar altında gelişen kültür, Türk boylarının ve devletlerinin sosyal yaşam, yardımlaşma ve dayanışmaya dair inanışlarını ve bakış açılarını etkileyerek birlikte hareket etme düşüncesini toplumsal yaşamın temel taşı haline getirmekteydi. Böylece Orta Asya'da yaşayan Türk toplumlarında sosyal yardım uygulamaları toplum bilincinde önemli bir yere sahip hale gelmekteydi (Dalyan ve Bayır, 2019:1685-1686). Coğrafi şartlar ve göçebe yaşam tarzına ek olarak, İslamiyet öncesi olarak da adlandırılan Türk boylarında ve devletlerinde toplumsal hayatını şekillendiren ve sosyal hizmet bilincine yön veren bir diğer önemli etkenin "töre" inancı olduğunu söylenebilmektedir. Töre Türk toplumunda büyük değer atfedilen bir olgudur. Kağanın bile uyum zorunda olduğu, toplumsal yaşamın her alanını düzenleyen töre olgusu, devlet yönetimi ve hukuk gibi hayati önem arz eden konularda da yol gösterici olarak toplumsal yaşamı şekillendiren başat faktörler arasında yer almıştır.

Türk töresine göre hakan veya hükümdar halkın refahı için çalışan, halkın saadeti ve selametinden sorumlu bir hizmetkar olarak görülür. Töreye göre hükümdar halkını korumakla, giydirmekle, doyurmakla ve tehlikelere karşı korumakla sorumludur. Yani töre İslamiyet öncesi Türk devlet yönetimi anlayışında sosyal devlet fikrinin günümüz tabiri ile hukuki bir zeminini oluşturmaktadır. Orta Asya Türk topluluklarında törenin bulunduğu güçlü konum sosyal refah anlayışının da gelişmesini sağlamıştır (Seyhan, 2011:302). Törenin öğretilerinin sosyal devleti destekler nitelikte olması ve töreye verilen bu önem sayesinde dönemin Türk devletlerinde sosyal devlet anlayışının zamanın şartlarına göre çok daha modern bir anlayışa sahip olduğu ileri sürülebilmektedir. Törenin halkın refahı ile ilgili hükümdarı yani devleti sorumlu tutması sosyal hizmet uygulamalarının hak temelli bir yapı üzerine inşa edilmesini de sağlamıştır. Böylece devleti yönetenler ve yönetilenler sosyal hizmete dair uygulamaların toplum yararına sunumunu devletin sorumluluğu olarak görmüşlerdir.

Orta Asya'da yaşayan Türklerin sosyal hizmet ve sosyal devlet algısının o döneme göre gelişmiş olduğuna bir diğer kanıt Orhun Abidelerinde verilen mesajlardır. Yazıtlar incelendiğinde birçok yerde fakirlerin doyurulduğu, çıplakların giydirildiği ve milletin zengin kıldığından bahsedilir. Orhun Abideleri Türk tarihi için en önemli yazılı kaynaklardan biridir. Böylesi somut bir kaynakta Türklerin sosyal hizmet, sosyal güvenlik, sosyal yardım gibi ko-

nulara olan ilgisinin var olması sosyal hizmetin Türk tarihi açısından pek de yeni olmadığını güzel bir örneğidir.

İslamiyet'in Kabulü ile Türk Devletlerinde Sosyal Devlet Anlayışı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kurulan Bazı Sosyal Yardım Kuruluşları

Hayırseverlik İslam dini tarafından teşvik edilen ve sık sık dile getirilen bir konudur. İslam dini toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmiş hatta bu davranışları emrederek hayırseverlik uygulamalarını toplumsal yaşamda zorunlu kılmıştır. İslamiyet sadaka, zekât, fitre gibi uygulamalarıyla toplumsal yaşamda gerçekleştirilen hayırseverlik davranışlarını somutlaştırmış ve bu davranışları sistematik bir çerçeveye oturtmuştur. Hz. Muhammed'in "*Komşusu açken tok yatan bizden değildir*" sözü İslam dininin toplumsal yaşamda bir arada olmanın, paylaşmanın önemine vurgusuna güzel bir örnektir. İslamiyet'in toplumsal yaşama olan bu bakış açısı Türklerin İslamiyet öncesi yaşamlarıyla uyumuştur ve Türklerin İslamiyet'i kabulünün kolaylaştırıcı etkenlerden biri olmuştur. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile var olan sosyal hizmet uygulamaları dini bir temel kazanarak daha da gelişerek ilerlemiştir.

Sosyal hizmet ve sosyal hizmete dair uygulamaların ortaya çıkış serüvenine baktığımızda Batı'da bu girişimlerin zorunlu olarak ortaya çıktığını söylenilebilir. Batı toplumu yeni gelen ekonomik sistem ve üretim şekline uyum sağlamaya çalışırken toplumsal sorunlar göz ardı edilemez bir hal almıştır. Zor şartlar altında yaşayan bireyler devletten refahı artırıcı uygulamalar talep etmeye başlamış ve sosyal hizmete dair ilk uygulamalar bu talepler ile yapılmaya başlamıştır. Oysa Anadolu başta olmak üzere Türk İslam coğrafyası toplumsal bir dayatma olmadan kişisel ve bölgesel inisiyatifler ile sosyal hizmetleri uzun yıllar toplumun hizmetine sunmuş, insan hayatının kolaylaştırılması ve iyileştirilmesi adına girişimlerde bulunmuşlardır (Çelik, 2017:163). Türk İslam coğrafyasının bu hizmetleri sunumunda kullandığı en yaygın ve etkili yöntemi ise vakıflar olmuştur.

Vakıf müessesesi Müslümanlığı kabul eden ilk Türk devletlerinden kabul edilen Karahanlılar ile başlamış ve Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devleti gibi uzun yıllar hüküm sürmüş devletlerin himayesinde sürekli gelişerek varlığını sürdürmüştür (Yüksel, 2002:48). Vakıflar Türk İslam dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatının en önemli kurumlarından biri olmuştur. Vakıf genel anlamı itibari ile bir mülkü ya da servetin kamu yararına süresiz olarak tahsis edilmesi olarak anlamlandırılır. Kişisel varlıkların kamu yararına kullanımı sağlayan ve hukuki bir zemin oluşturan vakıf sistemi sayesinde bireysel imkanlar toplum yararının kullanıma sunulmaktadır. Batı felsefesinin aksine vakıf sistemi katılımcılığı ve paylaşma düşüncesini teşvik eden çıkarısız kişisel girişimlerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemde kişi kendi rızası ile toplumun yararını gözetir ve toplumsal huzur

olmadan kişisel huzurun olmayacağı düşüncesi temel felsefe edinilmektedir (Dalyan ve Bayır, 2019:1687).

Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğinde olan Anadolu Selçuklu Devleti de Anadolu'da nitelikli sosyal kurum ve kuruluşlar oluşturarak vakıfların ve toplum yararına sunulan diğer hizmetlerin tohumlarını atmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti o dönemde Anadolu'ya göç eden insanlara yönelik politikalar oluşturmuş, sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamalarının ilk formlarını kurmaya başlamıştır. Türk İslam devletlerinden miras kalan vakıfları geliştirerek vakıfların verdiği hizmetlerin çeşitliliğini artırmış ve vakıflara işlevsellik kazandırmışlardır. Vakıfların hizmet yelpazelerini genişletilmiş ve eğitim ve sağlık alanlarının yanında barınma, gıda, temizlik, su temini gibi alanlarda da hizmetler sunmaya başlamışlardır (Çelik, 2017:163).

Osmanlı Devleti de Anadolu'daki mutlak hakimiyetini sağladığında Anadolu Selçukludan kalan kurumları devralmış ve vakıfların hizmetlerini aynı şekilde geliştirmiş ve bir sosyal devlet aracı olarak kullanmaya devam etmiştir. Böylece Osmanlı'da vakıflar sosyal hizmet uygulamalarının temel taşı olmaya başlamış ve sosyal yardımlar, sağlık hizmetleri ve eğitim destekleri gibi çoğu uygulama vakıfların aracılığı ile toplumsal yaşama sunulmuştur. Vakıflar aracılığı ile ayrıca belediyelerin sorumluluğunda olan pek çok hizmet, esnaf örgütlerinin ve ordu yardımlaşma kurumlarının gerçekleştirdiği çoğu uygulama da halkın hizmetine sunulmuştur. Günümüzde çeşitli sosyal hizmet kurum ve kuruluşları aracılığı ile gerçekleştirilen çoğu uygulama Osmanlı'da vakıfların sorumluluğu altında olmuştur (Sarpaşan, 2008, 65). Osmanlı ekonomik ve siyasal açıdan güçlü bir devlet olması nedeniyle güçle orantılı olarak sosyal hizmete dair uygulamalarda da güçlü bir örgütlenme ve yapılanma gerçekleştirmiş ve sosyal devlet uygulamalarında çağdaşlarına örnek teşkil edebilmiştir (Karataş ve Erkan, 2002: 114).

Osmanlı'nın sosyal devlet anlayışının oluşmasında Osmanlı halkının korumacı ve duyarlı bir toplumsal yaşama sahip olmasının da katkı sağladığı söylenilebilmektedir. Toplumsal yaşamda var olan bu duyarlılık kendi içinde toplumsal sorunlara çözümler üretmiş, öksüz ve yetimler evlat edinilmiş, kimsesi olmayan kız çocukları ailelere verilerek aile ortamında büyümeleri sağlanmıştır. Osmanlı toplumu sosyal yaşamda ortaya çıkan sorunlara ve bireylerin karşılaştığı dezavantajlı durumlara karşı empati yapabilmiş kapsamlı bir sosyal dayanışma ağı oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı devleti de önceki Türk İslam devletleri gibi modern sosyal hizmetlere benzer uygulamaları vakıflar aracılığıyla modern sosyal hizmet uygulamalarına benzer şekilde sunmuştur (Tuncaç ve Tekin, 2021:97-98).

Gün geçtikçe sınırlarını genişleten ekonomik ve siyasal anlamda zirvelerini yaşayan Osmanlı devleti toplumsal yaşamın da geniş çevrelere ulaşması nedeniyle sosyal hizmet girişimlerini daha geniş bir çerçevede içerisinde sunma

gayretine girişmiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamit dönemi sosyal hizmet alanındaki kurumsallaşmanın temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde özellikle dezavantajlı gruplar üzerine odaklanılmış ve filtre, zekât gibi dini temelli uygulamaların yaşlılara, yetim ve öksüzlere verilmesi teşvik edilmiştir (Ersoy ve Dikici, 2018:578)

Osmanlı devleti bir devlet geleneği olarak engelli bireylere yönelik de uygulamalar geliştirmiş ve bir anlamda pozitif ayrımcılık sağlamıştır. Özellikle engelli bireylerin devlet tarafından istihdam edildiği ve çeşitli devlet görevlerinde bu kişilerden yararlanılması günümüz uygulamalarını anımsatan bir sosyal devlet uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle güvenlik ihtiyacı da göz önünde bulundurarak saray içinde konuşma ve duyma engelleri kişilerin istihdam edildiği, bu kişilerin yüksek kademedeki devlet görevlerine hizmet etmişlerdir. Ayrıca 15.yy'dan itibaren Osmanlı Saraylarında halk dilinde cüce olarak ifade edilen kondroplazi hastalarının da yer aldığı, yüksek ve kıvrak zekaya sahip oldukları düşünülmesi nedeniyle padişaha yakın görevlerde istihdam edildikleri bilinmektedir (Şimşek, 2022: 20-22).

Görünen o ki Türkler İslamiyet ile tanıştıkları ilk günden bu yana İslamiyet öncesi var olan toplumsal dayanışma geleneklerini İslam inancı ile harmanlayıp daha da geliştirmişlerdir. İslamiyet'in toplumsal dayanışmaya ve yardımlaşmaya vermiş olduğu değer Türk devlet geleneği ve Türk töresi ile uyum sağlamıştır. Kurulan her Türk İslam devleti, Türk sosyal hizmet tarihine sosyal yardım alanında kurdukları kurumlar ve yaptıkları sosyal hizmet girişimleri ile kayda değer eserler bırakmışlardır. Osmanlı bu devletlerin içinde sosyal hizmet adına en köklü kurum ve kuruluşları hüküm sunduğu yıllarda bünyesinde barındırmış bir devlettir. Osmanlı Devleti kendinden önce Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş beyliklerden ve devletlerden devraldığı sosyal yardım ve sosyal devlet geleneğini devam ettirmiştir ve geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde kurulan kurum ve kuruluşlar devlet erkani tarafından desteklenmiş ve birçok sosyal yardım kuruluşu kurulmuştur. Bu kurum ve kuruluşlardan bazıları günümüzde hala varlığını korumuş ve faaliyetlerini devam ettirirken bazıları günümüze kadar gelememiş bazıları ise farklı isimler alarak günümüze kadar gelmiştir. Bu kuruluşlardan bazıları Darüşşafaka, Darülaceze, Darüleytam, Kızılay, Himaye-i Etfal'dir.

Darüşşafaka

Darüşşafaka, 30 Mart 1963 yılında dönemin padişahı sultan Abdülaziz tarafından çıkartılan fermanla "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" adı altında kurulmuştur. İlk olarak gönüllü eğitimciler tarafından derse katılan öğrencilerin her türlü ekipmanının ücretsiz olarak sağlandığı özellikle Kapalıçarşı ve çevresinde çalışan çıraklara eğitim vermek amacıyla kurulan bir okul olarak hizmet vermiştir. Zamanla yoksul ve kimsesiz bütün çocukların eğitim ve öğretimine destek olmayı amaç edinmiş ve kapsamını genişletmiştir. Dernek

Türkiye tarihinde eğitim alanındaki ilk sivil toplum örgütü olmasına açısından önemlidir (Darüşşafaka, 2024). Günümüzde Darüşşafaka Cemiyeti adı altında faaliyetlerine devam eden kuruluş maddi olanakları yetersiz yetenekli çocuklara ücretsiz ve yatılı eğitim olanağı sağlamaktadır. Sınava tabi tutarak seçtikleri öğrencilerin bütün masraflarını karşılayan kurum, en iyi eğitim modellerini kullanarak öğrencilerini liseden mezun etmektedir (Tuncay ve Tekin, 2021:102).

Darüşşafaka'nın kurulduğu yıllarda Osmanlı tarihinin en kötü dönemlerini yaşadığı söylenilebilir. Siyasal ve ekonomik yönden yaşanan olumsuzluklar, uzun süren Balkanlar ve Mısır sorunu ve savaşlarda erkekleri kaybeden ailelerin çoğalması Osmanlı toplumunu büyük problemlerle karşı karşıya getirmiştir. Darüşşafaka'nın böylesi kaotik ve ardı arkası kesilmeyen problemlerin olduğu bir dönemde ortaya çıkması, Osmanlı yöneticilerinin en kötü dönemlerinde bile kimsesiz ve yoksul çocuklara yönelik bir girişimde bulunması oldukça değerlidir (Soydan, 2003:255). Darüşşafaka'nın kurulması ayrıca Osmanlıda 19.yy. dan sonra hızlanan modernleşme sürecinin de bir yansıması olmuştur (Yurtoğlu, 2020:2437).

Darülaceze

Osmanlı'nın yaşadığı savaşlar ve verdiği kayıplar ekonomik ve demografik olarak bazı ciddi problemler oluşturmaya başlamıştır. 1877-1878 yılında Ruslarla gerçekleştirilen savaşta bu ciddi problemleri ortaya çıkaranlardan savaşlardan biri olmuştur. Savaş sonrası II. Abdülhamid Dönemi'nde Balkanlar çoğunlukta olmak üzere Müslüman halk Anadolu ve İstanbul'a doğru göç etmeye başlamıştır. Göçmenler savaşın neden olduğu ve memleketinden göç etmenin getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle göçmenler arasında bulunan yaşlı, dul, kimsesiz ve çocuk gibi hassas gruplar İstanbul'da dilencilik yaparak bu zorlukları aşmaya çalışmışlardır. Tüm bu sosyal sorunların ortaya çıkması ve İstanbul'da artan dilencilik ve yardıma muhtaç insanların sayısı üzerine Sultan II.Abdülhamit, din ve milliyet farkı gözetmeyen bir yardım müessesesi kurmaya karar verir. Ardından başta Sultan II.Abdülhamit'in kendisi olmak üzere Müslüman ve gayri Müslim halkın verdiği bağışlarla 1500 ihtiyaç sahibine hizmet verebilmek adına bir müessese inşa edilmiştir. İnşa edilen bu müessesede cami ve kilise gibi çeşitli dinlerin ibadet alanları bir arada bulunmuştur. Ayrıca kurulduğu ilk yıllarda çeşitli sanat dallarında eğitim veren atölyeleri de bünyesinde barındırması dikkat çekmektedir (Biol, 2017:33). Sokaklarda artan dilencilik azaltılması, dilenen çocuk, erkek ve kadınlar arasından çalışabilecek durumda olanların çalışmalarını sağlamak amacıyla kurulan bu kurum Darülaceze olmuştur (Türkmen, 2015:55). Darülaceze zamanla birçok farklı görev edinerek koruma barınma sağlık eğitim ve istihdam gibi hizmetleri de sağlamaya başlamış ve Darülaceze binasının mimari yapısı da bu amaçlar öngörülerek tasarlanmıştır (Güngör, 2009:166). Bütün bu özellikler göz önünde bulunduruldu-

ğunda Darülacezenin döneminin çok ilerisinde bir sosyal hizmet anlayışı ile kurulduğu söylenebilir. Darülaceze bugün hala ilk günkü hedef ve amaçları doğrultusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı özel statülü kuruluş olarak hizmet vermektedir.

Darülaceze kuruluşunda özel eşyaları ve altınları ile bağışta bulunan Sultan II. Abdülhamit ve bağışçılarının desteği ile bugüne kadar varlığını sürdürmüştür ve bu günlere gelmiştir. 100 yılı aşkın süredir Darülaceze'nin bütün giderlerini bağışçılar tarafından karşılanmış olup devlete bağlı olduğu halde devlete ekonomik yük olmadan kapılarını ihtiyaç sahiplerine açmaktadır (Darülaceze, 2024).

Darüleytam

Osmanlı Devleti, hüküm sürdüğü ve siyasal varlığını devam ettirdiği uzun yıllar boyunca ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan küresel anlamda bir süper güç olmuştur. Tarihi boyunca gerek otoritesini korumak adına gerekse bu otoriteyi artırmak adına tarih sayfalarında birçok savaşa adını yazdırmıştır. Bu savaşlar Osmanlının yükselmekte olduğu dönemlerde genelde kazanılmış ve toplumsal yapı içinde herhangi bir ekonomik ya da sosyolojik sorun yaratmamıştır. Ancak Osmanlının gücünden düşmeye başladığı, siyasal ve ekonomik açıdan gerilemenin hissedildiği yıllarda, savaşların devlet kasasına mali yükü artmıştır. Kaybedilen, art arda yaşanan ve uzun süren savaşların Osmanlı'ya geri dönüşü sosyal ve ekonomik problemler olarak olmuştur. Buzulan ekonomi ve toplumsal refah, devletin azalan otoritesi karşısında yaşanan güvensizlik ortamı Osmanlı toplumsal yaşamında büyük sorunlar yaratmıştır. Bu sorunlardan en çok etkilenen ise savaşın ardında bıraktığı kimsesiz kalan çocuklar, dul kalan kadınlar ve yaşlı vatandaşlar olmuştur. Osmanlının son dönemleri savaşların yoğun olduğu ve ekonomik açıdan problemlerle geçen yıllardır. Darüleytamlarda bu savaş ve savaşların ardında bıraktığı kimsesiz çocuklar için kurulan önemli bir sosyal hizmet kuruluşudur.

Darüleytamlar 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlının savaşa dahil olması sonucunda savaşın getirmiş olduğu koşullar altında ezilen ve istilaya uğrayan yerlerde kalan kimsesiz çocukların korunması zorunluluğunun hissedilmesi ile ortaya çıkmıştır. Darüleytam kelime anlamı olarak "yetimler yurdu, yetimhane" anlamına gelmektedir. Darüleytamların ilk kuruldukları binalar genellikle savaşın başlaması sonucunda Osmanlı topraklarını terk eden İngiliz, Fransız ve İtalyanların bırakmış oldukları okul ve yurt binaları olmuştur. Bu binalar el konularak darüleytam olarak kullanılmaya başlanmıştır (Tuncay ve Tekin, 103: 2021).

Görüldüğü üzere Darüleytamlar her ne kadar Dünya Savaşı ve Osmanlının bu savaş öncesi de girdiği savaşlar, kaybettiği topraklar, yurtsuz kalan insanlar, savaşın askeri ve ekonomik olarak yarattığı tesir gibi bir dizi sorunlar sonucunda zorunluluk olarak ortaya çıktığı anlaşılrsa da aynı zamanda

sosyal devlet olmanın da bir gereği olarak vücut bulmuşlardır. Darüleytam ilk kurulduğundaki amacı şehit çocukları ve ailelerine hizmet vermek olsa da zamanla kapsamı genişlemiş yetim, öksüz ve korunmaya muhtaç bütün çocuklar kurumlara kabul edilmeye başlamıştır. Darüleytamların misyon ve vizyonu göz önünde bulundurulduğunda sadece bir yetimhane olarak hizmet vermediği aynı zamanda günümüz modern sosyal hizmet anlayışı ile paralel bir eğitim kurumu olarak da hizmet verdiği görülmektedir. Darüleytamların kurulduğu yıllarda azınlık okullarının yerleşke ve ekipmanları ile bir bolluk dönemi yaşasalar da dünya savaşının uzaması darüleytamların gün geçtikçe ekonomik sıkıntılara girmesine neden olmuş ve bazı darüleytamların kapasiteleri azaltılmış bazıları ise kapatılmıştır (Müezzinoğlu, 2012:416).

Kızılay

Cumhuriyet öncesi dönemin Osmanlı kurumlarından olan günümüzde de hizmetlerine devam eden kurumlardan biri de Kızılay'dır. Günümüzde çok geniş bir çalışma yelpazesi bulunan Kızılay hem sınırlarımız içinde hem de sınırlarımız dışında kendisine ihtiyaç duyulan her alanda din, dil, ırk ayırt etmeksizin ihtiyaç sahiplerinin taleplerine cevap vermek adına faaliyet göstermektedir.

Kızılay ilk kurulduğu yıllarda savaş alanında yaralanmış askerlere müdahale edebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. 1868 yılında kurulduğunda da bu amaca uygun olarak "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adını almıştır. Sonra Kızılay birkaç isim değişikliğine uğramıştır. 1877'de "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti", 1923'te "Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Kuruluşa Kızılay adını ise Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK vermiştir (Kızılay,2024).

Kızılay'ın sağladığı sosyal yardımların çeşitliliği ve bilinenlerin ötesinde hizmetler sunmaya önem verdiği bilinmektedir. Özellikle hem esir askerlere hem de eğitim kurumlarına kitap ve kütüphane hizmeti sağlaması, bireyler ve kurumlar arasındaki arabulucu rolünü vurgulamakta ve tarafsızlığa olan bağlılığını göstererek modern sosyal devlet kurumlarına benzerliği ile ön plana çıkmaktadır. Çoğunlukla kendi ülkelerinden uzakta bulunan esir askerler, haberdar olmak, bilgi edinmek ve zorlu yaşam koşullarından bir anlığına da olsa kaçmak için okuma materyallerine Kızılay'dan erişim talebinde bulunmuşlardır. Her ne kadar bazı askerler talep ettikleri materyalleri alacak kadar yaşayamamış olsalar da Kızılay bu talepleri sürekli olarak dikkate almış ve yerine getirmek için gerekli bağlantıları kurmuştur (Anameriç, 2010:27).

Himaye-i Etfal

Dr. Fuat Umay'ın girişimleri ile ilk olarak 1920 yılında Kırklareli'nde kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti şehit çocuklarının bakımları ve eğitimlerini

sağlamak amacıyla kurulmuştur (Türkmen, 2015:76). Himaye-i Etfal Cemiyeti günümüze Çocuk Esirgeme Kurumu olarak ulamıştır (Kapıcı, 2016:9; Ersoy ve Dikici, 2016:583).

1921 yılında hizmet vermeye başlayan cemiyet, öncelikli olarak istiklal ve vatan müdafaası için cepheden cepheye koşturan fedakâr anne ve babalarının arkada bıraktıkları çocuklarına kucak açmak olmuştur. 24 Mayıs 1983 tarihinde ‘2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun kabulü ile tüzel kişiliği olan bir kurum haline gelmiştir. Ardından kurumun yönetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına devredilmiştir. Kurum günümüzde Aile ve sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak çocuk, yaşlı ve aileye yönelik uygulamalarına devam etmektedir (Tuncay ve Tekin, 2021:105-107).

Sonuç

İslamiyet’in kabulüyle birlikte Türk devletlerinde sosyal devlet anlayışı daha da güçlenmiş ve insanların ihtiyaçlarına daha duyarlı bir şekilde yaklaşmaya başlanmıştır. İslam’ın temel prensipleri olan adalet, yardımlaşma, merhamet ve ahlak gibi değerler, Türk toplumlarının sosyal hayatına yansımış ve devletlerin sosyal politikalarında önemli bir rol oynamıştır. Türklerin İslamiyet’e geçişinden sonra Karahanlı dönemi yazarı Yusuf Has Hacip’in eseri Kutadgu Bilig’de, yönetici ve halk arasındaki ilişkilerin Orhun Yazıtları’ndaki düşünceyi yansıttığı görülür. Eserde, “Yoksullara yardım et, onları doyur ve ihtiyaçlarını karşıla” ve “Bu iyiliklerin karşılığını insanlardan değil, Tanrı’dan bekle; Tanrı seni cennetle ödüllendirecektir” gibi ifadeler yer almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan birçok sosyal yardım kuruluşu, bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında vakıflar, hayır kurumları, kütüphaneler, medreseler, hastaneler ve yoksullara yönelik yardım kuruluşları gibi çeşitli sosyal kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar, toplumun farklı kesimlerine hizmet etmek ve onların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş ve yönetilmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde kurulan vakıflar, cemaatlerin ve fakirlerin desteklenmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermiştir. Bu vakıfların gelirleri genellikle toprak, mülk veya para gibi kaynaklardan sağlanmış ve bu kaynaklar, ihtiyaç sahiplerine düzenli olarak dağıtılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, sosyal yardım kuruluşları aracılığıyla hem Müslüman hem de gayrimüslim vatandaşlarına eşit bir şekilde hizmet sunmuş ve toplumun her kesimine adaletli bir şekilde yardım etmeye çalışmıştır. Bu sayede imparatorluk, sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi konularında önemli adımlar atmıştır. Günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti devleti, Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyal yardım anlayışını devam ettirerek, fakir ve ihtiyaç sahibi vatandaşları koruyup desteklemektedir. Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakfı gibi kuruluşlar aracılığıyla çeşitli sosyal yardımların

yapıldığı ve ihtiyaç sahiplerine destek verildiği görülmektedir. Osmanlı devlet ve toplum yapısı çok güçlü müesseselerin bir araya gelmesiyle vücut bulmuştur.

Sonuç olarak, İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk toplumlarında sosyal yardım ve dayanışma anlayışı güçlenmiş ve bu durum, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan sosyal yardım kuruluşlarıyla somut bir şekilde ortaya konmuştur. Günümüzde de bu anlayışın devam etmesi ve sosyal devlet anlayışının güçlenmesi, toplumun refahı ve mutluluğu için önemli bir gerekliliktir. Türkiye'de sosyal devlet anlayışının, küresel ölçekte yaşanan gelişmelere paralel olarak zamanla evrildiği gözlemlenmektedir. Özellikle, dünya genelindeki sosyo-ekonomik değişimler ve yeni politik eğilimler, Türkiye'nin sosyal devlet politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, ülkede meydana gelen çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasi krizler de bu politikaların dinamiklerini doğrudan etkilemektedir. Ekonomik durgunluklar, işsizlik oranlarının artışı, gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi faktörler, devletin sosyal sorumluluklarını yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Aynı şekilde, siyasi krizler ve toplumsal huzursuzluklar, sosyal devletin vatandaşlara sunduğu hizmetlerde aksamalara veya yeni düzenlemelere yol açmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'deki sosyal politika anlayışı hem ulusal hem de uluslararası gelişmelere bağlı olarak sürekli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

- Anameriç, H. (2010). Türk Kızılayı'nın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) savaş eserlerine kitap ve kütüphane hizmetleri (1912-1922). *Erdem Dergisi*, 58, 19-44.
- Biol, N.** (2017). II. Abdülhamid dönemi hayır kurumlarından Darülaceze'nin yapımı ve Halil Rifat Paşa'nın çalışmaları. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(13), 33-53.
- Çelik, R.** (2017). Selçuklu'da bir sosyal hizmet kurumu örneği: Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 158-164.
- Dalyan, M. G., & Bayır, Ö. Ö.** (2019). 12. yüzyılda Türk-İslam toplumunda sosyal refah ve sosyal hizmetlerin tarihsel kökleri: Hayırseverlik uygulamaları bakımından Erbil hâkimi Muzafereddin Gökbörü örneği. *Journal of History School (JOHS)*, 1685-1986.
- Darüşşafaka. (2024). Tarihçe. Alındığı adres: <https://www.darussafaka.org/hakimizda/cemiyet/tarihce>
- Ersoy, A. F., & Dikici, E.** (2018). Osmanlı döneminde sosyal hizmet faaliyetleri yapan bazı kuruluşlar. *Third Sector Social Economic Review*, 53(2), 576-594.
- Güngör, S.** (2009). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir hayır örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi. *Türk İdare Dergisi*, 157.
- Karataş, K., & Erkan, G.** (2002). Türkiyede sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi. *Sosyal Hizmet Sempozyumu*, 18-19.
- Kızılay. (2024). Alındığı adres: <https://www.kizilay.com>
- Müezzinoğlu, E.** (2012). I. Dünya Savaşı esnasında yetim ve öksüz çocukların himayesi ve eğitimi: Darüleytamlar. *History Studies*, 4(1).
- Sarpaşan, C.** (2008). Devletin sivil topluma yaklaşımı çerçevesinden devlet-sivil toplum ilişkisi. *Yeterlilik Tezi*. Ankara.
- Seyhan, T. O.** (2011). Eserlerine göre Babur Şah'ın sosyal devlet anlayışı. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).
- Soydan, A. (2003). Darüşşafaka tarihinden kesitler. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (3).
- Şimşek, K.** (2022). Osmanlı Devleti'nde engelliler ve engelli politikaları II. Abdülhamid dönemi. Ankara: T.T.K.
- Tuncay, T., & Tekin, H. H.** (2021). Sosyal hizmet mesleğinin ABC'si. Ankara: Nika Yayınevi.
- Türkmen, B. (2015). Sosyal hizmet tarihi. Alındığı adres: http://www.bekirturkmen.com/dosya/sosyal_hizmet_tarihi.pdf
- Türkoğlu, İ.** (2013). Sosyal devlet bağlamında Türkiyede sosyal yardım ve sosyal güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 275-305.
- Yurtoğlu, B.** (2020). Eğitim Tarihimizde Bir An: İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Darüşşafaka'nın Yeniden Kuruluşu. *Kastamonu Education Journal*, 28(6), 2437-2449.
- Yüksel, A. T.** (2002). Türk-İslâm medeniyetinde vakıfların yeri ve önemi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13).



Bölüm 8

MANEVİYAT, MANEVİ BAKIM VE MANEVİ SOSYAL HİZMET

Arif DURĞUN¹

¹ Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İBMYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Bolu/Türkiye,
Orcid: 0000-0001-8210-7343, arifdurgun@ibu.edu.tr

Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana bireyler, öncelikle kendisini, ilişki içerisinde bulunduğu çevreyi, doğayı, yıldızları özetle beş duyu organlarıyla varlığı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bu çaba, insanın akıl sahibi olmasının bir neticesi ve hakikate ulaşmak arzusunun fitri bir sonucu olduğu şeklinde değerlendirilebilir. İnsan içinde bulunduğu fiziki ve sosyal çevreyi anlamak, kontrol etmek, kendisine fayda sağlayacak bir biçimde kullanmak arzusunun yanında maddenin aka planı olan “mana”ya nüfuz etmek arzusundadır. Bu da onun yani insanın sadece maddi, fiziki, sosyal psikolojik varlık olmayıp; manevi bir varlık da olduğunun göstergesidir. Zira insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi akla ve farkındalığa sahip olmasıdır. Bu özelliği onu diğer canlılardan ayırarak benzersiz konuma erdirmektir. Dolayısıyla başta kendi varlığı olmak üzere gözüyle gördüğü eliyle dokunduğu her şeyi bilmek, gayesini anlamak, diğer insanlarla ilişkiler kurup sürdürmek ve en nihayetinde kendisini gerçekleştirmek çabası içerisinde olmuştur. Her keşfettiği şey onu bir adım daha ileri götürmüş ve eklektik olarak gelen bilgi birikimi, insanı bugünün bilgisine ulaştırmıştır.

Özellikle 19. Yüzyıl ve sonrasında teknolojik-sosyolojik-ekonomik ve siyasal alanlarda meydana gelen devrim niteliğinde değişimler ve dönüşümler tüm insanlığı bütün boyutlarıyla derinden sarsmıştır. Özellikle son yarım asırda meydana gelen ve tüm dünya toplumlarını çeşitli boyutlarda etkileyen bireyselleşme, tüketim çılgınlığı ve değerlerdeki dönüşüm insanların hayata yüklediği anlamı(manayı) yani maneviyatını tanımlamada etkili olmuştur.

Maneviyat terimini tanımlamak için birçok girişimde bulunulmuştur. Yaygın kullanımda, maneviyat, maddi dünyaya karşıt olan maddi olmayan gerçekliği ifade etmektedir (Krok, 2008). Bu bağlam, maneviyatın gözlemlenebilir ve pozitivist bilim anlayışıyla kanıtlanmış varlıktan farklı bir şey olarak görülmesi fikrini vurgular. Psikolojik açıdan, maneviyat, manevi uygulamalar, manevi temelli ve motivasyonlu davranışlar ile manevi düşünme gibi gözlemlenebilir özellikler açısından anlaşılabilir (Fontana, 2003).

Bu çalışmada maneviyat konusu etraflıca ele alınacak, bakım modellerinden biri olan manevi bakım modeline yer verilecektir. Sonrasında insanın biyo-psiko-sosyal boyutunu kapsayan ve manevi boyutunu konu alan manevi sosyal hizmet, vaka örnekleriyle irdelenecektir.

1. Maneviyat

Birçok kavramı zıtlıklarıyla tanırız; geceyi gündüzle, iyiyi kötülükle, sağlığı hastalıkla biliriz. Maneviyatı da maddi olanın zıttı olarak düşünebiliriz. Maddi olan, beş duyumuzla deneyimlediğimiz şeylerdir. Manevi olan ise duyularımızla algılayamadığımız, ancak varlığını ve etkisini içsel olarak hissettiğimiz şeylerdir (Yeğin ve Durğun, 2022: 27). Maneviyat düşünceleri-

nin temelinde ruh kavramı yatar (Mathews, 2017:23). Günlük hayatta “ruh halı” ifadeleriyle manevi yönümüze atıfta bulunuruz. Ruh kavramı, çok yönlü tanımlanabildiği için oldukça kullanışlıdır. Antik Yunanda ise ruh, pneuma kelimesiyle tanımlanmış ve ruhun, beden, zihnin ve kalbin bir bütün olarak birbirine bağlı olduğuna inanılmıştır (Cook, 2004). Bu inançtan hareketle kişinin maddi ve manevi yönüyle ideal bir bütünlük içerisinde var olabileceğini ifade edebiliriz.

Maneviyat kavramı, kişisel inançlar, değerler, anlam arayışı ve içsel refahla bağlantılıdır. Maneviyat, dinî inançlarla ilgili olabileceği gibi, yaşamın anlamını sorgulama, kendini keşfetme ve başkalarına özgeci davranış gibi daha geniş bir yelpazeyi de içerebilir. Bu nedenle, maneviyat insanların kimliklerini ve yaşamlarını şekillendiren önemli bir faktördür. Maneviyat kavramını analiz eden Zinnbauer ve Pargament (2005), bunu kutsal olanı arayan kişisel veya grupsal bir arayış olarak anlamaktadır. Maneviyat kavramı her ne kadar “din” kavramı ile eş anlamlı kullanılsa da maneviyat, anlaşılmanın aksine dini de içine alan dinden daha genel bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve tipik olarak, insanların, grupların, gerçekliğin doğası hakkındaki en derin veya en merkezi inançları ve deneyimleriyle ilgili olarak anlam, amaç ve ahlaki ilkeler arayışını ifade etmektedir (Nelson, ve Canda, 2008). Bir diğer ifade ile maneviyat, teistik, ateistik, nonteistik, politeistik, animistik, mistik ve diğer biçimlerdeki bakış açılarıyla da kendini gösterir. Fakat özellikle Yoğun manevi deneyimler, beden, egonun, zamanın ve mekânın sınırlarını aşarak hayata hayat ve anlam katan transpersonal bir kalite katar (Canda ve Smith, 2001). Transpersonal deneyimler, kişinin kendini aşarak daha büyük bir bütünlüğe bağlantı kurduğu manevi deneyimlerdir (Hodge, 2004). Bu deneyimler, sevilen biriyle derin bir ruhsal bağlantı hissetmekten, doğayla uyum sağlamaya, Tanrı veya diğer manevi varlıkların desteğini hissetmeye kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Maneviyat ise, kişinin veya grubun benlik, başkaları, evren ve nihai gerçeklikle olan ilişkileri aracılığıyla gelişir (Canda ve Furman, 2010).

Maneviyat özellikle din ile ilgili çağrışımları da uyandırmaktadır ve genellikle kültürümüzde din ile maneviyat eş anlamlı kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Burada maneviyatın din ile güçlü bir bağlantı içerisinde olduğunu vurgulamakta yarar vardır (Krok, 2008). Din, daha dar bir kavram olarak, bir topluluk tarafından paylaşılan ve zamanla aktarılan organize bir manevi inanç, değerler ve davranış sistemini ifade etmektedir (Nelson, ve Canda, 2008). Dolayısıyla din, kutsal olanı ele alan toplumsal bağlar ve uygulamalarla ilgilidir. Oysaki maneviyat sadece din ile açıklanamayacak geniş bir sete sahiptir (Yeğin ve Durğun, 2022). Buradan hareketle maneviyat kavramı hakkında bugüne kadar yapılan ve bugünden sonra yapılacak olan tanımlamaların hiçbiri evrensel tek bir tanım oluşturamayacaktır. Çünkü maneviyatla ilişkili her bilim maneviyatı kendi yaklaşımıyla tanımlayacaktır. Örneğin psikoloji ve sosyal hizmet maneviyatı metafizik tecrübeye dayanan

bir idrak şahsi benliği aşan bir kavram ve anlam arayışı olarak ele alırken; din bilimleri ise maneviyatı tanımlarken din, dini inanç ve ibadet ile Allah'a karşı sorumlulukları yerine getirme vb. kapsamında değerlendirecektir. Din psikolojisi çalışmalarında, maneviyat kavramı sıklıkla din ve dindarlıkla birlikte incelenir. Maneviyat, kutsala ve evrene bağlılık hissi, anlam arayışı, hayat memnuniyeti, benlik gelişimi ve kişisel potansiyellerin keşfi gibi konularla ilişkilendirilir (Yeğin ve Durğun, 2022).

Buraya kadar maneviyatın kişinin kendine dönük yönüne yer verdik. Fakat maneviyat bireyin kendiyile ilgili alanının dışında diğerleriyle geliştirdiği ve sürdürdüğü sosyal etkileşimleri üzerinde de etkilidir. Bir diğer ifadeyle maneviyat, yaşama ve insan dâhil bütün canlı-cansız varlıklara yüklediğimiz anlamlarda, özellikle insanlarla ilişkilerimizde verdiğimiz tepkilerde, yakınlık geliştirme tarzımızda, insana ve doğaya karşı sorumluluk duygusunu gösterme biçimimizde kendisini göstermektedir (Mathews, 2017:28). Dolayısıyla maneviyat kişisel gücümüzü artırdığı gibi kişiler arası gücümüzü artırabilir. Zira insanlar maneviyatı yaşamlarının bir parçası olarak deneyimlediklerinde, daha iyi bir ruh hali, yaşam tatmini ve stresle başa çıkma becerilerine sahip olmada daha avantajlı olabilirler. Böylece maneviyat önemli bir güç kaynağı olarak değerlendirilebilir ve güçlendirmenin yeni bir boyutu olarak “manevi güçlendirme” boyutu sosyal hizmet literatüründe telaffuz edilebilir.

Tüm bu kavramsallaştırmalardan hareketle maneviyatın önemine şu şekilde vurgu yapılabilir (Yeğin ve Durğun, 2022):

- Maneviyat, insan hayatının maddi boyutunun tamamlayıcısı niteliğindedir.

- Maneviyat, bireylerin yaşam evrelerinde karşılaşılabilecekleri sorunların üstesinden gelmede bir güç sağlamaktadır.

- Maneviyat, maddenin arka planındaki aşkın gücü tanımlamakta ve bireye anlam katmaktadır.

- Maneviyat insanın kendisini, diğer insanlarla ilişkilerini, kainattaki yerini, yaşamı boyunca tecrübe ederek hayatın derin manasını anlama ve kabul etmeye imkân tanır.

- Maneviyat, içinden çıkamadığı ve üstesinden gelemediği hayata dair cevap bulamadığı soruların yanıtını bulmada rehberlik eder.

- Dinden kaynaklanan maneviyat, bireyin ölüm ötesi âlemine ışık tutar ve insanın ebedi yaşama arzusunu tatmin eder.

2. Manevi Bakım

Manevi bakıma geçmeden önce bakım hizmetlerinin gelişim sürecine yer vermekte yarar vardır. Bakım hizmetlerinin uluslararası literatürdeki tarihsel gelişimine göz attığımızda, başlangıçta bireylerin fizyolojik gereksinimleri-

nin karşılanması ve hastalıkların giderilmesi üzerine yoğunlaştığını söyleyebiliriz (Durğun, 2017). Bu yaklaşım, “tıbbi/medikal bakım modeli” olarak tanımlanmıştır. Ancak, daha sonraki süreçte yalnızca fizyolojik ihtiyaçların veya hastalıkların giderilmesinin yeterli olmadığı anlaşılmış ve bu durum, sosyal bir varlık olan insanın sosyal gereksinimlerinin karşılanmasının da iyileşme sürecinin bir parçası olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu durum, tıbbi tedavi ve bakımın yanı sıra “sosyal bakım modeli”nin de gelişmesine neden olmuştur.

Sosyal bakım, kişilerin herhangi bir nedenle bakıma ihtiyaç duyması durumunda, günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilmeleri için sağlanan ve bireylerin bakımını psikososyal temeller üzerine kuran hizmetlerin bütünüdür (Seyyar ve Genç, 2010). Böylece bakıma ihtiyacı olan kişilerin temel sosyal gereksinimleri karşılanarak toplumsal hayata katılımları sağlanmaktadır. Daha sonraki süreçte sosyal bakımın da manevi bir varlık olduğu kabul edilen insanın tüm gereksinimlerini karşılamakta yetersiz olduğunun anlaşılmasıyla manevi bakım, tıbbi ve sosyal bakımın bir tamamlayıcısı olarak düşünülmüş ve holistik bakımın önemli bir unsuru olduğu anlaşılmıştır (Genç ve Durğun, 2018).

Manevi bakım, maneviyatı esas alan bakım modelidir. Her ne sebeple olursa olsun bakıma ihtiyaç duyan bireylere kendi inanç ve ahlaki değerlerini temel alarak yaşama tutunmalarını ve tüm yönleriyle iyilik haline ulaşmalarını sağlama amacı güden bakım modelidir. Manevi bakım başta engelli, yaşlı ve kronik hastalar vb. olmak üzere tüm toplumu kapsamı içine alan, manevi destek içeren bakım hizmetleridir. Bu hizmetler, bireylerin manevi açıdan güçlenmelerini, hayata bağlılıklarını artırmalarını ve kendileriyle barışık olmalarını amaçlayan psiko-sosyal temelli bireysel bakım hizmetleridir (Seyyar ve Genç, 2010). Bu bakım modeli bireylerin inançlarını güçlendirmek, amaç aşılama, hayatı anlamlandırarak psikolojik dayanıklılığı sağlamak, hayata bağlılığı güçlendirmek gibi unsurları içermektedir (Karagül, 2012).

Manevi bakım yoğunlukla din muhtevalı bir destek türü olmakla birlikte her manevi bakım faaliyetini ‘dini’ bir faaliyet olarak tanımlamak mümkün değildir. Nitekim özellikle Avrupa’da papazların yaptığı dini telkin, ilahi, dua vb. dini nitelikli manevi bakıma “pastoral care”, hem dini hem de dini olmayan manevi bakım için ise “spiritual care” kavramı kullanılmaktadır. Buradan hareketle her dini bakım aynı zamanda manevi bakım olduğu halde, her manevi bakım da dini bakım olarak sayılmamaktadır (Bakkal, 2019).

Manevi bakımı İslam dini çerçevesinden ele alacak olursak öncelikle buraya kadar manevi bakım hakkında sıraladığımız tanımlara yeni bir boyut kazandırdığını söyleyebiliriz. Zira İslam insanı sadece bu dünya hayatı ile sınırlandırmamakta, ölüm ve ötesi ile ilgili de mesajlar iletmektedir. Özellikle her insanın er ya da geç karşılaşacağı ölüm hakikatine manevi bir pencere

açarak ebedi yaşamın ancak kabir durağından geçmekle mümkün olacağını, ölümün bir son olmayıp ebedi ahiret hayatının bir başlangıcı olduğunu ifade etmiştir. Bu inanç desteği ve bireylere umut aşlamakta ve yokluk karanlığından çıkarmaktadır. Ayrıca insanların dünya ve ahiret hayatındaki mutluluğunun yollarını gösteren tutum ve davranışların çerçevesini çizmiştir. Böylece, dinden beslenen manevi bakım, dua, ibadet, tevekkül vb. müeyyideler ve uygulamalarla insanların psiko-sosyal ve manevi doyunluğa ulaşmasını sağlamıştır.

Manevi bakım, özellikle Amerika ve Avrupa'nın birçok ülkesinde profesyonel bir meslek olarak kabul edilmektedir (Genç ve Durğun, 2018). Bu alanda din görevlilerinin kendilerini geliştirmeleri amacıyla, gönüllü kuruluşlar, üniversiteler ve hastanelerin desteğiyle "Manevi Danışmanlık" programları oluşturulmuş ve bu programlar kapsamında okullar açılmıştır (Kavas ve Kavas, 2014). Manevi bakım, özellikle Amerika ve Avrupa'nın birçok ülkesinde profesyonel bir meslek olarak kabul edilmektedir (Genç ve Durğun, 2018). Bu alanda din görevlilerinin kendilerini geliştirmeleri amacıyla, gönüllü kuruluşlar, üniversiteler ve hastanelerin desteğiyle "Manevi Danışmanlık" programları oluşturulmuş ve bu programlar kapsamında okullar açılmıştır (Kavas ve Kavas, 2014).

Amerika'da manevi bakım ve danışmanlığın temelleri 1789 yılında atılmıştır ve bu hizmetler çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Özellikle ordu, cezaevleri ve sağlık kuruluşları bu alanların başında gelmektedir. Bu çerçevede, Amerika'da "Healthcare Chaplaincy" adıyla da bir manevi bakım ve danışmanlık okulu kurulmuştur (Mollaoğlu, 2013).

Manevi danışmanlar ve sosyal çalışmacılar manevi bakım hizmeti sunumunda çeşitli görevleri yerine getirebilirler. Bu görevler (Seyyar ve Genç, 2010:468):

- Bakıma muhtaç bireyin hayatın anlamını keşfetmesine ve manevi ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmak,
- Bireyin hayatını yeniden değerlendirmesi ve içsel huzur bulması için destek sağlamak,
- Manevi sıkıntılarını hafifletmek ve dini ritüellerini yerine getirmesine yardımcı olmak.

Ayrıca manevi danışmanlar ve manevi bakım modelini benimseyen sosyal çalışmacılar bu görevleri yerine getirirken bazı konularda bilgi ve beceri sahibi olmaları gerekmektedir. Bunlar şunlardır (Çekin, 2014)

- Çok kültürlü ve çok inançlı toplumların gerçekliklerini anlamak,
- Bireyin manevi analizini yaparak manevi ihtiyaçlarını ve beklentilerini belirlemek,

- Farklı hastalıkların bireyler üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını bilmek,
- Genel sağlık uygulamaları ve teorisinin yapısını ve dinamiklerini kavramak,
- Manevi bakım teorisi hakkında bilgi sahibi olmak,
- Manevi bakımın teolojik ve klinik temellerini ve kaynaklarını anlamak,
- Manevi müdahale yöntem ve tekniklerini bilmek.

3. Manevi Sosyal Hizmet

Sosyal hizmetin kilometre taşlarına bakıldığında kökenini hayırseverlikten aldığını görmekteyiz (Duyan, 2010; Zastrow, 2016). Bu hayırseverlik eylemi sosyal hizmetin manevi temeller üzerine kurulmuş olduğunun açık bir delili olarak değerlendirilebilir. Özellikle toplumun dezavantajlı sınıfını oluşturan nüfus gruplarını desteklemek, rehabilite etmek, güçlendirmek ve toplumla bütünleşmesini sağlamak sosyal hizmetin tarihsel amaçlarının başında gelmiştir (Tuncay ve Tekin, 2022). Sosyal hizmet bilimi, bireyin sağlığını biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan bütüncül bir yaklaşımla ele alır ve manevi iyilik halini de önemli görür. Her ne kadar seküler bilim anlayışı, modern çağın bir unsuru olarak sosyal hizmet biliminin gelişiminde belirleyici bir rol oynayarak, din ve manevi unsurların sosyal hizmet teorisi, değer ve pratiğinde yer almasına karşı çıkan uygulayıcıları olsa da manevi unsurları temel insan gereksinimleri arasında olduğunu ve dahi manevi unsurlara yer verilmeyen etkili sosyal hizmet müdahalelerin gerçekleştirilemeyeceğini savunan bilim insanları da olmuştur (Çekin, 2014). Hatta Hodge (2005) Müslüman danışanlarla gerçekleştirilecek sosyal hizmet müdahalelerinde inanç ve dini uygulamalarının (ibadet vb.) da var olması gerektiğini savunmaktadır. Canda ve Furman, (2010) ise İslam'daki "Zekat" uygulamasının insanların servetlerinin Allah'ın lütfundan aldıkları bir borç olduğu bilinciyle devazvantajlı konumda olan yoksulların eşitlik, adalet ve barış içerisinde yaşayabilmesine hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Zekat uygulamasını içeren sosyal hizmet anlayışı, bireysel refah ile sosyal refah arasında tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmetin kökeninde dini ve manevi unsurlar bulunur ve bu unsurları sosyal hizmetten ayırmak zordur (Altındağ, 2011; Yeğin ve Durğun, 2022).

Manevi sosyal hizmet, bireyin manevi yönünü ön planda tutarak, sorunlarla başa çıkmasına ve bu kapasitesini artırmasına yardımcı olmayı amaçlar. Bu çalışmalar, bireyin inançları, değerleri ve fikirlerini merkeze alır. Sosyal hizmet uygulamalarında, bireyin güç kaynakları arasında maneviyat da önemli bir yer tutar. Maneviyat, bazı insanlar için dinle ilişkilendirilirken, diğerleri için din dışı bir kavram olabilir. Bu nedenle, sosyal hizmet bilimi

açısından da büyük önem taşır (Gümüş ve Beki, 2021).

Yaman (2012), manevi sosyal hizmetlerin amacının, manevi değerlerle donanmış, pozitif bilimlerle aydınlanmış, fitratından gelen özelliklere ve ahlaki değerlere göre yaşamını düzenleyebilen, ruhen huzurlu ve mutlu bireyler yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, sosyal hizmetlerin temel hedefinin, bireyin sadece bu dünyada değil, ahirette de mutlu olmasını sağlamak olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda manevi sosyal hizmetin amaçlarını (Seyyar, 2010);

- *Müracaatçı sisteminin manevi kapasiteleri geliştirmek*: Kişilerin günlük hayatlarını etkileyen manevi sorunları çözmelerine yardımcı olmak,
- *Manevi destek sistemleri*: Müracaatçı sisteminin manevi kaynaklarını keşfetmek ve manevi sosyal hizmet sağlayacak sistemlerle ilişkilendirmek, bağlantı kurmasına öncelik etmek,
- *İnanç sistemlerinin etkisi*: manevi destek ve inanç sistemlerinin bireyler refahı üzerindeki etkisini artıracak kurumsal yapılar geliştirmek,
- *Dezavantajlı gruplara yönelik politikalar*: Manevi sosyal hizmetlerin prensiplerine uygun olarak, dezavantajlı gruplar için özel sosyal politikalar geliştirmek ve uygulamak. Örneğin, engelliler, suça karışmış olanlar vb. için manevi bakım modelleri oluşturmak

Şeklinde sıralayabiliriz. Bu amaçlar doğrultusunda manevi sosyal hizmetin hedefini kişinin manevi risklere karşı korunması, kendisiyle ve çevresiyle barışık, olumlu toplumsal tutum ve davranışlar sergilemesine yönelik manevi değerler kazandırmak, vicdan gelişimini kazandırarak suç ve suç meyletme potansiyeli olan bireylerin kalbinde “manevi yasakçıyı” tesis etmek ve her türlü ayrımcılık ve ırkçılıktan uzak insan merkezli ve yaratılanı yaratandan ötürü sevip sayacak düşünce mekanizması kazandırmak şeklinde ifade edebiliriz.

3.1. Manevi Sosyal Hizmet Vaka Örnekleri

Bu başlık altında manevi sosyal hizmet bağlamında ele alınan iki vaka örneğine yer verilmiştir. Bu vakalar, tecrübe edilmiş vakalar olmayıp olası ve kurgusal bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca manevi sosyal hizmet perspektifinin sosyal hizmet alanında uygulamalara nasıl katkı sağlayabileceği, müdahale stratejileri ve sonuçlar üzerindeki etkilerinin neler olabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Vaka-1

A.K. 45 yaşında bir kadın, uzun süredir depresyonla mücadele etmektedir. Bu süreçte hayatın anlamını ve yaşam enerjisini kaybettiğini düşünmektedir. Yani hayatı sorgulamaktadır. Daha önce bir kez de intihar teşebbüsünde bulunduğu öğrenilmiştir. A.K, daha önce farklı terapi türlerini denemiş

ancak istediği duygusal ve sosyal rahatlamayı ve psikososyal işlevselliğine ulaşamamıştır. Sosyal hizmet uzmanı manevi sosyal hizmet perspektifinden A.K.'nin manevi inançlarını ve içsel kaynaklarını keşfetmeye yönelik bir yaklaşım benimsemiştir.

Terapi sürecinde, A.K. maneviyatla ilgili içsel bir yolculuğa çıkmıştır. Sosyal hizmet uzmanı, A.K.'nin manevi değerlerini ve inançlarını keşfetmeye ve bu değerleri günlük yaşamına nasıl entegre edebileceğini anlamasına yardımcı olmuştur. Bu süreçte A.K, meditasyon, dua ve ibadet gibi manevi uygulamaları benimsemiş ve bu uygulamaların ona manevi doyum ve huzur sağladığını görmüş ve psikososyal işlevselliğine yeniden kavuşmuştur.

Bu vakada uzman ile A.K. arasında kurulan planlı değişim sürecinde manevi sosyal hizmet yaklaşımı benimsenmiştir. A.K.'nin maneviyata yönelmesi ve içsel bir keşfe çıkması onun depresyonla başa çıkma becerilerini geliştirmesine ve yaşamına anlam katarak psikososyal iyilik halini ve işlevselliğini yeniden kazanmasına yol açmıştır.

Vaka-2

M.D. 57 yaşında bir erkek, Yakın zamanda büyük bir kayıp yaşamıştır. Eşinin ani bir şekilde kaybettikten sonra, M.D. büyük bir boşluk içinde olduğunu hissetmiş ve yaşamın anlamını sorgulamaya başlamıştır. M.D. bir yakınının tavsiyesi üzerine aile danışma merkezinde çalışan sosyal hizmet uzmanına başvurmuştur.

Sosyal hizmet uzmanı, M.D.'nin taşıdığı kriz sürecini manevi sosyal hizmet perspektifinden ele almıştır. Yaşadığı krizi manevi kriz ve anlam arayışı olarak ele almıştır. Müdahale sürecinde, M.D.'nin maneviyatla ilişkilendirilebilecek yaşamın anlamını ve ölüm konularını derinlemesine keşfetmesi sağlanmış. Özellikle ölüm gerçeği üzerine uzman ve müracaatçı derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Uzman ölümün hayat gibi bir amacının olduğunu, bir yokluk ve hiçlik olmadığını aksine sonsuz âlemlere bir geçiş kapısı olduğunu akli ve mantıki delillerle anlatmıştır. Her bahar mevsiminde, kışta kurumuş adeta ölmüş ağaç ve otların tekrar hayat bulması ve meyve vermesi gibi insanın da kış mevsimine benzeyen dünya hayatından ölüm ile toprak altına girip tohumun filiz vermesi gibi Ahiret baharında tekrar dirileceğini ve daha önce kaybettiği bütün sevdikleriyle tekrar buluşacağını derk etmesiyle M.D. içsel bir dönüşüm geçirmiştir. Ölümün ve yaşamın anlamını keşfetmesiyle dünyanın bir misafirhane olduğuna kanaat getirmiş ve böylece hayata yeniden tutunması sağlanarak psikososyal işlevselliğine kavuşmuştur.

M.D.'nin vakası, maneviyatın ve manevi sosyal hizmet perspektifinin insanların hayatlarını yeniden inşa etmelerine nasıl yardımcı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca bu vaka maneviyat ve manevi temelli sosyal hizmet yaklaşımının, yaşamın ve ötesinin anlamını arayan bireyler için ne denli önemli

bir kaynak olabileceğini ve yaşamsal kriz, gelişimsel kriz ile psikopatolojik kriz durumlarında oldukça işlevsel olduğunu gözle önüne sermektedir.

Sonuç

İnsan biyolojik, psikolojik, sosyolojik bir varlık olmasının yanında tüm bu boyutları kapsamı içerisine alan ve mezkûr boyutlarına anlam katan “manevi” bir varlıktır. Zira insanın beslenme, barınma, güvenlik vb. maddi gereksinimleri olduğu gibi sevgi, saygı, ait olma vb. manevi ihtiyaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla insanı merkeze alan ve insana hizmet sunan tüm bilim dallarının ve mesleklerin bu gerçeği göz önünde bulundurması elzemdir.

İnsana hizmet veren mesleklerin başında gelen sosyal hizmet mesleği de müdahalelerinde ve uygulamalarında bireyin, ailenin ve toplumun maddi-manevi gereksinimlerini bütüncül bir yaklaşımla daima göz önünde bulundurulmalıdır. Ne yazık ki modern yaşam felsefesi zenginliği, benmerkezçiliği, kaynağı ne olursa olsun kısa yoldan servet edinmeyi ve anı yaşamayı kısaca “maddiyatı” temel değer haline getirmiş ve bu da bireyin manevi özünden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle sosyal hizmet mesleği olmak üzere insani hizmet mesleklerinin maneviyata daha ziyade ağırlık vermesi önem arz etmektedir.

Maneviyatı, bireylerin hayatlarının anlam, amaç ve içsel dinamizm arayışına cevap veren bir kavram olarak değerlendirdiğimizde manevi sosyal hizmet yaklaşımı bütüncül bir şekilde müracaatçı sisteminin psikososyal, ekonomik ve manevi refahını artırmada ve sürdürmede kritik bir rol üstlenebilecektir. Böylece maneviyatın müracaatçı sistemine yönelik sağladığı anlam ve manevi huzur, sosyal hizmet müdahalelerinin etkililiğini artırabilir. Nitekim dini ve manevi yaklaşımların benimsenmesiyle örnek vakalarda yer verildiği gibi zorlu yaşam koşullarıyla karşı karşıya kalmış çeşitli kriz durumları yaşayan müracaatçıların, problemleriyle baş edebilmesi, diğer insanlarla etkin sosyal ilişkiler kurması, yaşam kalitesinin artırılması ve spiritüel iyi oluşun tesis edilmesi sağlanabilir.

Son olarak sosyal hizmet eğitiminde, çalışma hayatına aktif katılan ve çeşitli kurum-kuruluşlarda hizmet veren sosyal çalışmacıların mesleki gelişimini sağlayan hizmet içi eğitim programlarında, maneviyat konusundaki bilgi ve becerinin geliştirilmesine dönük faaliyetlere odaklanılmalıdır. Bu eğitimler sosyal hizmetin etik kodları çerçevesinde dini ve kültürel çeşitliliği anlama, farklılıklara saygı temelinde gerçekleştirilebilir. Ayrıca müracaatçı sistemine yönelik sosyal hizmet müdahalelerinde, manevi boyutun mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği konusunda sosyal hizmet profesyonellerine rehberlik sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Altındağ, Ö. (2011). Sosyal hizmetin doğası ve amaçları. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını Journal of Social Work*, 6-18.
- Bakkal, A. (2019). Manevi bakımda nitelik ve yeterlilik. Adem Tatlı, İdris Görmez & Abdurrahman Görmez (Ed.), *Herkes için sağlık, sağlıklı yaşama ve manevi bakım* içinde (s. 20-30). Isparta: Hilal Ofset Matbaası.
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping* (Second edition). London: Oxford University Press.
- Canda, E.R., & Smith, E.D. (2001). *Transpersonal perspectives on spirituality in social work* (1st ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203048504>
- Cook C. C. (2004). Addiction and spirituality. *Addiction*, 99(5), 539–551. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2004.00715.x>
- Çekin, A. (2014). *Maneviyat, manevi bakım ve sosyal hizmet*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Fontana, D. (2003). *Psychology, religion, and spirituality*. Oxford: BPS Blackwell.
- Genç, Y. ve Durğun, A.(2018).Manevi bakımın gerekliliği ve bakım hizmeti veren meslek elemanlarının manevi bakıma ilişkin düşünceleri. *Journal of Turkish Studies*, 13(9), 45-66. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13478>
- Gümüş, B. B., ve Beki, A. (2021). Sosyal hizmet ve bazı sosyal bilim alanlarında maneviyat üzerine yapılan çalışmaların karşılaştırmalı analizi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(2), 84-108.
- Hodge, D. R. (2004). Spirituality and people with mental illness: Developing spiritual competency in assessment and intervention. *Families in Society*, 85(1), 36–44. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.257>
- Hodge, D. R. (2005). Social work and the house of Islam: Orienting practitioners to the beliefs and values of Muslims in the United States. *Social work*, 50(2), 162–173. <https://doi.org/10.1093/sw/50.2.162>
- Karagül, A. (2012). “Manevi bakım: Anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi (Hollanda örneği)”. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 15(40), 5-27.
- Kavas, E. ve Kavas, N. (2014). Manevi Destek Algısı (MDA) Ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9(2), 905-915, <http://dx.doi.org/107827/TurkishStudies.6161>
- Krok, D. (2008). The role of spirituality in coping: Examining the relationships between spiritual dimensions and coping styles. *Mental Health, Religion & Culture*, 11(7), 643–653. <https://doi.org/10.1080/13674670801930429>
- Mathews, I. (2017). *Sosyal hizmet ve maneviyat*, (N. Özmen, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Mollaoğlu, H. (2013). *Hastane hizmetleri bağlamında manevi bakım ve New York Healthcare Chaplaincy örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Nelson-Becker, H., & Canda, E. R. (2008). Spirituality, religion, and aging research in social work: State of the art and future possibilities. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 20(3), 177–193. <https://doi.org/10.1080/15528030801988849>
- Seyyar, A. (2010). *Tıbbi sosyal hizmetlerde manevi bakım* (Genişletilmiş ikinci baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Seyyar, A. ve Genç, Y. (2010). *Sosyal hizmet terimleri (ansiklopedik “sosyal pedagojik çalışma” sözlüğü)*. Sakarya: Sakarya Kitabevi
- Tuncay, T. ve Tekin, H.H. (2022). *Sosyal hizmet mesleğinin abc’si*. Ankara: Nika Yayınevi
- Yaman, O. (2012). *Kurum bakımı altındaki yaşlıların sosyokültürel ve manevi ihtiyaçlarının karşılanma düzeyleri: İstanbul Kayışdağı Darülaceze örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Yeğin, H. İ. ve Durğun, A. (2022). *Covid-19 pandemisi ve manevi danışmanlık: Pandemi kaygısında dini başa çıkma ve manevi iyi oluş*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. (D. B. Çiftçi, Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınları.
- Zinnbauer, B.J., & Pargament, K.I. (2005). Religiousness and spirituality. In R.F. Paloutzian, & C.L. Park (Eds.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (pp. 21–42). New York: The Guilford Press.